

AZ IDŐ KATONÁI

(FÜLÖP ÉS KORNÉL)

Irtam nektek ezt az éneket Axentiéről és a többi testvérekről. Irimiéről, a tutajosról, Mátéről, a favágóról, Juliuról, a volt orosz fogolyról, Kornélról, a széleshátú molnár-sihederről, Marioráról, a fehérhúsú menyasszonyról, Fülöpről, az úszóról.

A hét testvérről és a többi millió testvérről és a testvériségről – az erdőben és az erdők körül.

I

AVONATON NAGYOBBRÉSzt katonák vannak.

Sebesültek, szabadságolt katonák. Rokkantak, kik egy fél kar vagy egy fél láb árán örökre megszabadultak a fronttól. Életük hátralévő részét feleségüknél fogják tölteni. Vagy a szülei házban.

*

Folyó kíséri őket.

A víz még nyárias, a fűzfákon már látszik az ősz.

Messzire káposztásföldek vannak.

Unalmas a táj.

Szalmával és ökörnyállal van tele.

Földeken csukaszürke asszonyok dolgoznak.

*

Csendörök jönnek.

Igazoltatnak.

Őt békében hagyják: rendben van minden.

Megsebesült, meggyógyult, négy heti szabadságot kapott sebe árán.

*

Sokat ácsorognak, sokat késnek.

Várótermekben emberek alszanak. Köpőcsészék és cigarettacsutkák között.

Ennivaló nincs, de gazdátlan nő annál több van a pályaudvarok környékén.

Három nap múlva Szépfalun van már.

Innen harminc kilométerre fekszik az erdei falu, ahol született, ahol lakik.

Vaksötétség van.

Nagy fészek ez, ahova érkezett.

Patakok összegyűlnek a hegyekből. Testes folyóvá dagadnak, mire ideérnek.

Az erdei áru is ide gyűl össze.'

A bolyhos bárányok otthon megszülettek, megnőttek. Legurulnak ide az anyjukkal együtt, a nagy faluba, ahol van lapály és vásártérnek való hely.

Elől szamar vezet, hátul kutya kergeti őket.

A fa is ide gördül le és minden egyéb, amit termett rét és erdő.

A folyó megy tovább. Az áru is gurul odébb. Vizen és vasúton.

Megkötik a vásárt.

A fakereskedő meggazdagszik.

A nyáj pénzzé változik, bugyellárisba kerül.

Redőnyös boltok fogadják a pénzes gazdát.

Lehet venni bennük mindent. Ruhát, edényeket, szerszámot és ételt.

Kitűnő boltok. Lehet alkudni bennük, lerészegedni is lehet ezerfelé.

Így volt ez a háború előtt.

*

Axentie, a katona, holtfáradt.

Hálni készül a nagy faluban.

Hajnalban indul csak tovább kisvasúttal, amely hazaviszi az erdőbe.

*

Két rokona lakik itt a faluban. Mind a kettő hegyekből származott s meggyökeresedett itt a folyó völgyében.

Egyik szolgálégény volt módosabb gazdánál, később megnősült és most felesbe művel földeket.

Ezelőtt tíz évvel szerencsétlenség történt vele. Leharapta a ló két ujját a jobb kezéről. Katonának se vették be ezért.

A másik rokon, hazulról is pénzesebb ember, apjától örökölt két nyáját. Azokat nevelte, fejlesztette.

Később teheneket vásárolt, melléje pásztorfiút. Hegyi legelőről jöttek haza minden este.

Spekulált, gyarapodott.

Ökrökkel kereskedett inkább.

Vásárok közti különbségeket figyelte folyton.

A háború előtt közepes módú ember volt.

Háború óta jól ment sora.

*

Tűnődik Axentie: hova menjen?

Zsurkonyhoz, a tehénkupechez vagy Novakonyhoz, a kisparaszthoz?

Novakony közelebbi rokon, igaz, de hátha nincsen kenyere szegénynek a háború miatt.

Zsurkony se sokkal távolabbi rokon a másiknál.

Ha Axentie szülei bejöttek vásárra háború előtt, náluk háltak és náluk is ettek.

Azóta Zsurkonyék megszédtek magukat nagyon.

Ha Axentie szülei meglátogatták őket, az öreg Zsurkonnak úgy tetszett, hogy a szegény rokonok el akarnak cipelni mindent.

Axentie apja és anyja is észrevettek valamit.

Megsértődtek és elváltak anélkül, hogy összevesztek volna.

*

Axentie éhes! Fáradt! Tetvektől vakaródzik. Még mindég! A frontról hozta őket. S a poloskák se jobbak a kórházi ágyban.

Meggyötörték a hosszú utak.

Gyűlölt minden jóllakott embert.

Mert neki nincs.

És az ő szüleinek sincsen.

Testvérei messze vannak. A frontokon künn.

A lövészárokban vagy a temetőben?

– Nem! Nem! Nem megyek Zsurkonyékhoz! Dögljenek meg a pénzes emberek! Mind! – gondolja a katona.

A szegény rokonokat keresi föl.

*

Novakony nincsen otthon. Fronton van ő is.

A gyerek alszik. Az asszony örvend.

– Három éve már, hogy katona az uram – meséli. – A keze, igaz, hogy hibás. De azt mondták, az ujj, amivel a kakast kell fogni, jó.

Sötétség van a szobában. Sötétség van mindenütt a falu végén.

Csak az urak negyedében égnek a lámpák.

– Nem adtak egy csöpp petróleumot sem! Mind egymás között osztották fel! A kupecok, a boltosok és a többi pénzes emberek! – mondja az asszony.

A katona zavarban van. Nem mer szólni. Éhes.

– Maradt délről paszuly. Kenyerem is van, adok.

Hoz kenyeret, kést és ételt. A katona eszik. Az asszony panaszkodik.

– Most még van kenyerünk, de később már az se lesz. Érte jön a jegyző a csendőrökkel.

– Dugjátok el!

– Nem lehet. A cséplőgépnél is csendőrök állnak.

A malomba be se teheted a lábad őrlési engedély nélkül.

Axentie eszik és hallgat. Folyton az asszony beszél.

– Az urak összefogtak a nagygazdákkal és a boltosokkal! Ellenünk! A mi kifosztásunkra! Űzérkednek mindennel! Sóval, cukorral, gabonával. Meggazdagodtak! Mindenki keresett rajtunk.

Az asszony kitüzesedik a dühtől.

A katona dagadt szemekkel figyel.

*

Ért mindent Axentie.

Soha sem volt még ilyen világosság a fejében

Ők kinn rohadtak a fronton.

Mind a falusi szegénység.

Valamennyi dolgozó ember.

Elestek és megsebesültek.

Meggyógyították és újra a frontra dobták őket.

Halálukat várták vagy a békét.

A pénzes emberek pedig ezalatt kifosztják az asszonyokat.

Szaporítják a vagyonukat és jól élnek.

– Csak jöjjenek haza! Legyen béke. Hozzák haza a fegyvereket is! Bosszuljanak meg minket. Vegyenek el mindent a gazdagoktól! Vegyék el, ami a mienk – mondja az asszony a sötétségben.

*

Katonák és szököttek beszélgetnek benn az erdőben és künn a fronton.

Éppúgy, mint e két ember.

A sötét falusi szobában.

– A földet felosztjuk.

– A gazdagokat fenéken rúgjuk.

– A gyár, a bánya miénk lesz.

– Az erdő a favágóké és a fuvarosoké.

Hadiárvak és dühös özvegyek is így beszélnek.

A falusi gyűléseken.

*

– Az uraknak volt eszük! Hazaszállingóztak mind a frontról. Aki fizet katonáéknál, azt fölmenti az orvos. Hadán, a kupec is így jött haza. Horvát, a boltos pedig nyavalyatörősnek tettette magát. A főbíró az első hónapban önként kiment a frontra. Hamar bűdös lett neki. Hazakéredzett megint.

Reggeledik. Az asszony enni ad a gyerekeknek. Majd a lovaknak is.

Megélénkül a falu.

Fölébrednek a boltosok, zúgnak a nagyfalusi malmok. Kőhidakon át kosaras asszonyok jönnek. Kocsikon papok érkeznek és gazdag parasztok.

*

Axentie búcsúzik és indul a kisvonattal. Haza.

Asszonyok a fékezők mind. Csak a mozdonyvezető férfi.

Közeledik a tél.

Reszket a front, fázik a város.

Se kenyeret nem kapnak eleget, se húst, se pénzt.

Csendőri felügyelet alatt folyik a munka. Vigyáznak rájuk nagyon. Hogy befogja mindenki a száját. Ne legyen se lázadás, se sztrájk, se bérharc.

A fakereskedő nyereségére vigyáznak a csendőrök!

Asszonyok dolgoznak, mint a foglyok.

Rongyosok. Éhesek. Kétségbeesettek.

Özvegyek mennek munkába és olyanok, akiknek még él az uruk.

Kamasz hadiárvak húzzák a fűrész.

Ők az erdő nyomorult legénysége. Ők kapják a legrosszabb, legkevesebb kenyeret! Ők végzik a legnehezebb munkát.

Az erdőbérlők pukkadásig keresik magukat.

*

Más erdőkben valóságos hadifoglyok dolgoznak.

Őket szabad még jobban kizsákmányolni, mint az idevalósiakat.

*

Axentiének még hat testvére van. Négyen katonák közülük. Juliu orosz fogságban van. Hárman a fronton vannak, élnek.

Két kis öccse, Kornél és Fülöp, gyermekek még. Kornél iskolába jár, Fülöp pedig éppen a világháború kitörésekor született.

Axentie két bátyja: Juliu és Dumitru megnősült régen.

Az asszonyok a háború óta szüleiknél laknak.

Axentie apja iszákos ember. Fát fuvaroz sovány lovaival a faraktárak felé.

Anyjuk elég öreg asszony.

Ezelőtt csak főzött. De most dolgozik ő is.

A kisvonatokba rakja a fát egész nap.

Nem tudnak megélni másképp.

*

Végigcsokolják Axentiét.

És mesél az anyja.

– Tegnapelőtt lenn voltunk a nagyfaluban mi is. Majdnem az összes asszonyok. Kenyér miatt. Félnapot utazunk, félnapot ácsorgunk minden héten. És sokszor mondják: nincs kenyér, jöjjenek hétfőn, jöjjenek szerdán. Elküldtek minket most is.

– És ti hagytátok magatokat?

– Mit csináltunk volna? Fegyvertelen asszonyok vagyunk. Velünk szemben csendőrök voltak.

– A nyavaja törje ki őket! Van ott kenyér elég! Csak nem akarnak adni. Spekulálnak vele.

– Persze, hogy van liszt. Tele vannak a boltosok raktárai. Tudja az egész vidék.

– Majd én szerzek lisztet. Bízátok rám! – mondja Axentie.

Készül menni a legközelebbi kisvonattal a nagyfaluba.

Egy zsák lisztért.

De találkozik néhány barátjával.

Suhancok a kaszálókról, szököttek az erdőből.

– Várj két napig. Szerzünk lisztet is, fegyvert is neked. Gyere föl velünk az erdőbe.

Axentie kötélnek áll.

Fölmegy a szököttek közé.

Víg élet folyik. Lányok is vannak a faluból. Gyerekkori ismerősök mind.

Csókolnak és szeretkeznek.

Kövér juhlegeltető mezőkön alszanak.

*

Kisparaszt beszél a szököttek és suhancok között: amíg tart a háború, addig még élnek világukat a gazdagok. Mihelyst béke lesz, hazajönnek a többi fiúk is a frontról. Velük együtt lefegyverezzük a csendőröket. A főbírókat fölakasztjuk, a jegyzőket agyonlőjük. Elkergetjük a gazdagokat mind. A pénzes szekrényekből kivesszük a pénzt. Fölosztjuk a szegények közt. A mi családjaink is kapnak belőle.

– Te azt várod, hogy szádba repüljön a béke – mondja egy munkás a falepároló gyárból. – Először

meg kell csinálni a forradalmat benn az országban. Azután összeesik kinn a front is, és hazaözönlenek az emberek.

– Ahhoz még gyengék vagyunk, hogy megtámadjuk őket – feleli a kisparaszt.

– Nem is erről van szó – mondja a munkás. – Nem kell mindjárt nekik mennünk, de rendbe kell tartani az embereket. Készülni kell a forradalomra elő kell készíteni a lelkeket is. Indítványozom, hogy az okosabbakat küldjük másfelé.

El is határozzák ezt.

Emberek mennek a lapályok felé és más hegyek és más erdőségek felé, beszélnek mindenkivel, akivel találkoznak útközben.

És akit fölkeresnek éjjel.

*

Sok érdekes dolgról hall, sokat tapasztal Axentie.

Fegyvere is van már.

De lelkiismeretfurdalást érez.

Éhes családra és éhező falura gondol.

Rávesz még tíz legényt, hogy menjenek be vele fegyveresen a nagyfaluba. Szerezzenek lisztet és jöjjenek haza.

Úgy is lesz.

Horváthoz törnek be, a boltoshoz, aki nyavalyatörősnek tette magát a háborúban.

Nappal van, katonák motoznak a pultok körül.

A boltos úgy megijed, hogy komolyan nyavalyatörős lesz.

Viszik az öt zsák lisztet máris. Lassan mennek az utcán.

Nem mer utánuk szaladni a boltos.

A falu láthatatlan fenyegetésekkel van teli.

A forradalom benne van a levegőben.

*

Kisvasút állomásán befűtött mozdony áll.

Főlkapaszkodnak a legények. A lisztet a szén mellé teszik.

– Hazaviszel minket. A fászkocsikat ittenhagyod.

Az öreg gépész mosolyog.

– Az erőszaknak engedek – mondja.

Rohan az erdőbe a mozdony az öt zsák liszttel.

Éjszaka szétosztják a falusiak között.

*

A csendőrmester jelenti: „Fényes nappal rablók támadták meg Horvát helybeli kereskedőt. A támadók katonaruhában voltak. Miután megfenyegették a tulajdonost, elvittek öt zsák lisztet. Azóta nyomuk veszett. Erős a gyanú rá, hogy a rablók a lisztet a szökött katonák erdejébe vitték. A nyomozást a legnagyobb eréllyel folytatom és kiterjesztem a szomszéd hegyi községekre is, minthogy valószínű, hogy itt is vannak bűntársaik a támadóknak.”

*

Az őrmesternek nincs ideje nyomozni.

Kitör a forradalom.

Óriási hurrá az erdőségekben.

Megtelnek a falvak, megürül az erdő.

– Gyerünk a juhnyájakhoz! – kiáltja Axentie.

Felosztják szépen, igazságosan.

Axentie szüleinek húsz bárány jut és egy tehén.

Nekik és a másik három fiúnak, akik még a fronton vannak.

Örülnek nagyon, sose voltak még ilyen jómódúak.

A gazdagok elmenekültek.

Általános osztozkodás és testvériség van az erdő körül.

Senki sem haragszik senkire.

El is felejtették, hogy valaha háború volt.

A sógorokat, férjeket és testvéreket várják haza a frontról.

*

– Az erdőt pedig közösen fogjuk birtokba venni. Nem lesznek többé erdőbérlők, akik nyúznak bennünket. Uraságok se lesznek. És fakucacok se lesznek, akik, hogy hízelegjenek az uraknak, még jobban nyúznak.

nak bennüket. Az erdészek sem maradnak többé, akik ütnek és pofoznak minket és ránk is lönek. Mienk lesz az erdő. A falusiaké. Akik dolgoznak benne. És a vízfűrész se marad az erdei vállalkozóké, hanem azok veszik birtokba, akik a fűrésznél dolgoznak és az életüket kockáztatják az éles fűrészek körül. Az erdő, mely eddig csak szegénységet adott nekünk és nyomorúságot, ezentúl jómódot is fog adni és húst.

Igy beszél Axentie.

*

A lapályon és a nagyfaluban ezalatt komolyabb és véresebb dolgok történnek.

Hazaérkeznek a legények.

Az uraság meglép, a boltosok is kereket oldanak. Az erdészekkel együtt a városokba szöknek. Kávéházak terraszain reszketnek, siratják holmijukat, a vagyont és a pénzt.

Néhány kisebb uzsorás odahaza marad. Bízna abban, hogy őket „szereti” a nép.

Többeket fejbevernek közülük.

Horvátot fölakasztják egy fára. Saját kertjében.

A jegyzőt idejekorán házába zárják. Föl-alá szaladgál az egérfogóban.

Nem tud menekülni.

Jönnek a szegényparasztok.

A jegyző könyörög.

Novakony beszél. Hazaérkezett ő is.

Sok boltot kifosztottak, sok urat megvertek.

– Hagyjátok a fenébe őket! Igaz, hogy csaltak, loptak, élösködtek rajtunk, de szétfutottak. Nem árthatnak nekünk többé. Most osszuk széjjel, amijük van. Kezdjünk dolgozni az ő földjükön és az ő állataikkal.

A kiszolgált katonák legnagyobb része Novakony mellé áll, csak a kamaszok kiabálnak tovább. Megvernek sok embert, a jegyző is kap ötven-hatvan pofont.

Fölgyújtanak sok csűrűt.

Az öregek rájuk szólnak: – Ne égessétek a csűrűket! A mi gabonánk lesz benne. Minden a népé.

Van köztük egy pár Oroszországból visszajött katonára, akik látták tizenhétben az orosz forradalmat. Ők sem hagyják, hogy a fiatalok tovább gyűjtogassanak.

– Minden a falusi szegénységé! Éppúgy, mint Oroszországban. Ha ti gyűjtogattok, nekünk csináltok kárt, a szegényparasztoknak.

Délután összegyülekeznek az uraság udvarán.

Novakony kihajtja az összes állatokat az udvarra.

Gyönyörű szép ökröket hoznak, ígaslovakat, sok sertést és egy pár urasági lovat. A hat vadászkutyát is kihozzák. A baromfit is egyhelyre hajtják.

– Az uraság gondoskodott róla, hogy ha forradalom lesz, el legyen látva a falusi szegénység – mondja nevetve Novakony.

Zsurkony is ott van, egy-két jómódú paraszttal együtt.

Osztzkodásra várnak ők is.

– Hát ti mit kerestek itt? – kérdi csodálkozva Novakony.

– Nektek van földetek, házatok is, állataitok is. Eleget nyereszkedtetek a háborún! – kiabálnak rájuk a többi paraszttal.

Zurkony felel: – Nincsen nekem olyan sok, mint azt ti gondoljátok. Az én fiaim éppúgy kinn szenvedtek a fronton, mint ti. Az egyiknek levágták a karját a kórházban.

– Te nem vagy a te fiad. Te csak te vagy – feleli Novakony.

– Én a rokkant fiamért vagyok itt! Szántani akar félkézzel is!

– Eriggy innét!

Morogva elkotródik. A többi nagyparaszt is elmegy.

*

Az urasági cselédek sokáig mulyán nézik Novakonyukat.

Gyáván viselkednek nagyon.

Se megvédeni nem merik az uraság vagyonát, se osztzkodni nem mernek rajta. Megszokták, hogy

szolgáljanak a birtokosnak, csókolták a talpát, és ezért szegénységet kaptak ajándékba.

– Gyertek ti is! Osztokodjatok velünk. Jogotok van rá! Itt éltetek mindég a birtokon és dolgoztatok télen-nyáron. Bajlódttatok az állattal és a földdel.

A katonaviselt cselédek előlépnek mind.

– Ha az uraság visszajön az embereivel, állunk elébe.

– Márpedig az uraság vissza fog jönni – mondja egy Buliga Traján nevű öreg cseléd, aki már ötven éve van a birtokon.

– Nem félünk.

– Csak hallgassatok! Ha megjön az uraság a csend-örökkel, ti lesztek az elsők, akik szaladni fogtok.

A vén cseléd otthagyja a fiatalokat egyedül.

*

Néhány nap múlva megérkezik a birtokos a csend-örökkel.

Az urak vadászfegyverrel.

Nagyparasztok fiai, volt katonák.

Még mindenki örömmámorban úszik. Az osztokodás, a béke és a forradalom mámorában.

A szegénységet készületlenül éri a támadás.

Összeterelik az egész falut.

Mindenkit összevernek.

Asszonyokról lehúzzák a szoknyát. Meghuszonötlik őket.

Novakonyt két öreg paraszttal együtt először véresre verik, aztán bezárják a községházára. A zárkába, ahova a tyúktolvajokat szokták.

Novakony éjszaka fölfeszíti a dutyit és leüti az őrt, aki vigyáz rájuk. Az őrnemsokára magához tér. Lärmát csap. A két öreg nem tud menekülni már.

Másnap agyonlövik őket.

*

A csendörök kimennek a falvakba.

Elfogják a lázadás vezetőit.

Besúgók is akadnak.
Botoznak az erdőben.

*

Másnap kimennek újra.
Még messzebb, még mélyebbre.
A juhsgazdák bepanaszolják Axentiét.
– Törvény nevében fogoly vagy. Te voltál az, aki
ajánlottad a többieknek a juhosztást. Agyonlövünk
holnap reggel.

Az erdész házába zárják Axentiét.
Anyja sír a ház előtt.
Könyörög a csendőröknek. De hiába.
A többi fiúk útban vannak hazafelé.

*

Novakony az erdőbe menekül.
A juhlegelőkön ismét sokan vannak.
– Jönnek a románok! Közel vannak! Elkergetik az
idegeneket. A román szegénység kormányoz ezentúl. A
földművesek és pásztorok.

Novakony az erdőkön keresztül, községek háta mö-
gött eléje megy a román hadseregnek.

– Gyertek csak! Csináljatok rendet! – mondja a
román katonáknak.

A román hadsereggel együtt jön vissza a faluba.

A birtokosnak és a magyar csendőröknek híre-hamva
sincs sehol.

De a cselédek helyükön vannak és az állatokat is
visszavitték az uraság istállóiba. Úgy, mint régen.

– Majd a törvény igazat ad nekünk. Ez nem lesz
magyar törvény, hanem román törvény. Széjjeloszt-
ják az uraság földjeit. Legyen igazság és megélhetés.

Így beszél Novakony, és így beszélnek a román al-
végen a szegényparasztok mind.

*

Az erdészlakban, ahova Axentiét zárták, nagy csend
van reggel felé.

Nem aludt semmit a fogoly.

Csend van a faluban. Mindenki házába zárkózott,
fél.

Rohanás zaját hallja Axentie. Asszonyok futnak.

Zörögnek az ajtón. Kiáltás. Az anyja kiált!

– Megszabadultál! Itt vannak a románok! A magyar csendőrök megszöktek mind!

Nemsoká hozzák a kulcsot is.

Csókolja az anyja Axentiét.

Három álló évig volt a fronton.

Sírt mégis.

II

HAZAÉRKEZNEK A FIVÉREK. Jókedvűek, örülnek, hogy megszabadultak a fronttól.

Talán jobb lesz minden!

– Mieink vannak itt! Testvérek! Vér a vérünkéből! Románok, úgy fognak kormányozni, ahogy nekünk lesz jó.

Mindenki boldog.

Aki még legény, az nősülni kíván.

Aki nős, boldogan öleli a feleségét.

Szép az élet.

*

Csak a vén anya szomorú.

Juliura gondol, a fiára, aki orosz fogságban van.

Él-e, meghalt-e? Miért nem ír? Hol akadtak meg Juliu levelei?

Az anya legkedvesebb fia. Messze van.

Az újságok sok mindent írnak Oroszországról.

Az ördög ismeri ki magát.

Az újságok különben is hazudnak.

Juliu nem hazudott soha.

*

Erdei házban ég a lámpás.

Csukott ablakok mögött beszélnek Juliuról.

Mindenkinek meleg a hangja, mikor róla van szó.

Sorra kerülnek a többiek is: a fiatal korban elhaltak, az eltűntek és a fronton elesettek.

Lassan éjszaka lesz.

*

Mindenki visszatér régi mesterségéhez.

Dumitru, az első fiú fát fuvaroz, napszámba jár parasztokhoz. A földet műveli, melyen megterem a hegyi búza és a kender.

Télen baltásokkal és fűrészeseikkel dolgozik az erdőben.

Axentie a harmadik fiú, vízfűrésznél dolgozik veszélyes helyen.

Irimie tutajos a rohanó víznél.

Máté a falepároló gyárban dolgozik, ahol fákból sárga gyanta csorog, kátrány, ecet és sűrű olaj.

*

A hatodik és hetedik fiú még kicsi.

Kornél, az idősebbik, nemrég járta ki az iskolát.

Mezőn hancúrozik, anyja birkáinál van. Nyírja őket és feji, segít nekik legelni. Sok dolga nincsen velük, mert birkanyírás embernél is csak tízszer van egy esztendőben. Fejni sem nehéz őket, könnyen jár a csöcsük. Egyszer megpróbálta Kornél, a csöcsüket megmosta sósvízzel s juha alá tette Fülöpöt, a kisöccsét. Úgy jóllakott tőle a kisfiú, édesanyja mellén se jobban.

A legelést a birkákra bízza Kornél. Kiszagolják a fűvet a messzeségből. Sűrű, puha fű közé mennek, lelegelnek mindent. Kornél feje alól a párnát is. Néha felmásznak a gerincre, ahol alig van fű, csupa ehetetlen szikla vagyon. Hat-hét szál erősszagú fű, mely izgatja, nyugtalanítja őket a völgyben, és menni kell utánuk, hogy bételjenek vele és lecsillapodjanak.

A birkák, ha nincsen éppen bagzási idő, a füvekbe szerelmesek.

*

Azt hitték, új élet kezdődik!

Több pénz lesz, jobb lesz a megélhetés.

Övék lesz az erdő, a fűrész és a rohanó víz.

De íme, visszajöttek a régi erdészek. A boltosok is visszamerészkedtek és a kirabolt üzleteket berendezték megint.

Hangjuk valamivel csendesebb, mint ezelőtt volt.

– Hát megjöttél, Máté! Te is, Axentie! Hál istennek, hogy nem történt semmi bajotok a fronton – mondja a faluban a boltos.

Axentie hallgat. Máté lesüti a szemét. Furcsán érzik magukat mind a ketten.

Hová lett halálos gyűlöletük a pénzes emberek iránt?

Láthatatlan lett, mint hüvelyben a kard.

De megvan! Nem múlt el!

Szegény, földhözragadt emberek ők!

A boltosok pedig gazdagok.

A kereskedők és az összes többi kizsákmányoló elszívták előlük mind a pénzt.

Ezért szegények ők.

*

Axentiét és a többieket ugyanaz a fűrész fogadja a víznél, aki már a békében ott volt.

Arca kicsit félénk, kicsit bizonytalan.

Már nem ül olyan biztosan a nyeregben, mint régen.

Azelőtt goromba volt, mint a pokróc.

Most mégis: a körülmények óvatosságra intik.

– A fűrész az enyém – mondja, – Az én nevemre van írva. Azt nem veheti el tőlem senki sem! Most Nagyromániában vagyunk, rend van és munka mindenütt. Beszéltem az új őrmester úrral a járasszékhelyen. Azt mondja: aki lármát, rendetlenséget csinál, rabol, vagy gyűjtogat, azt letartóztatja azonnal. Akartok dolgozni?

– Akarunk – felelik a munkások.

– Aki csak lármát jött csinálni, vagy bolsevistáskodni, az menjen el már most. Menjen a vörösökhöz Magyarországra.

Hosszasan tanácskoznak bérrel, napszámról és egyebekről.

Megegyeznek. Meg van elégedve mind a két fél: a vállalkozó és az emberek.

Kell a munkás a fűrészeknél. Keresik a deszkát újra a völgyben.

*

Irimie lemegy a folyóhoz, arra a helyre, ahonnan indultak a tutajok a háború előtt.

Széles öböl ez, a víz hirtelen megcsendesedik. Alul is, felül is zúg a folyó.

A csúzdákról lezuhant fa öbölben vesztegel.

A vízben égerfák és vastaggyökerű fűzfák állnak.

Parton faházikók vannak.

Az öböl nyugodt.

Madarak vijjognak a napon. Vércsék mennek át a fák tetején hegyi házaikba.

Ide hallatszik a fűrészmalom zúgása. Egy-két kukoricaörlő malom is dolgozik valahol.

*

Irimiét egy Gyura nevű paraszt tanította a tutajozásra.

Akkor még gyerek volt ő.

Erős, részeges ember volt Gyura.

Sokat keresett, izmos keze alatt gyorsan haladt a tutaj.

Munka közben is ivott.

Túlzott részegség és munka következtében meghalt a háború alatt.

Tutajon ült éppen. Jókedvű volt és boldog.

Befordult a vízbe. Úszott tovább a tutaj nélküle.

Nem érkezett meg.

Beleakadt a partba valahol.

*

Irimie a háború előtt néhány évvel összeveszett Gyurával. Otthagytá az öreget és egy Popescu Janye nevű fiatal paraszttal állt össze.

Vén róka volt a tutajozásban ő is. Eltanult Gyurától mindent.

Szegény Janye elesett a háborúban.

Ott maradtak mások is. Szomorú nézni, milyen nagy rés esett köztük. Hányan hiányoznak az erős, csontos emberek közül.

Irimie Rotár Dinuval áll össze.

A fákat, melyekből erdő- és forgácsszag árad, összegúzsolják fiatal gallyakkal.

Hátra kormánylapátot vágnak.

Indulnak a tutajok.

Régi vezényszavak hangzanak, melyeket évek óta nem hallott Irimie. Mégis engedelmeskedik nekik.

Szűk partok között rohannak a folyóval. Vigyázni kell, hogy össze ne törjön a tutaj.

Szigetek jönnek. A szigeteken homokos kocsik és fehér libák vannak valamelyik faluból.

Szélesedik és lassul a folyó. Lehet széjjeltekinteni.

Kétoldalt, a partra feküdvé, falvak jönnek szembe, cseréptetőkkal, tarkára meszelt házakkal, kétféle valás templomtornyával.

Poros, nyári utak jönnek. Gépkocsik rohannak rajtuk. Kutyák versenyeznek autókkal.

Parasztok mennek mezőre, kocsival, gereblyével.

Állatok jönnek, egyenként. Egyre sűrűbb rajokban, szolgálkkal és gazdákkal. Kocsik asszonyokkal, gyerekekkel és üszőborjakkal a kocsi tetején.

Vándor hordósok látszanak, friss fenyőszaguk van, savanyú paszulyszaguk. Vásár van valahol.

Mézeskalácsosok és suszterek jönnek, nagy ládákkal, melyekben áruikat őrzik. A ládák között gyerek szopik. A suszterné melle kinyúlik messzire, mint a tőkinda.

Legyek szállnak az asszony melle felé, tejure éhesek ők is. De a gyerek szorosán tartja az emlőt.

Az anya észreveszi a legyeket. Feléjük csap. Egyik leesik. A többiek elvágtatnak a mészáros kocsija felé.

A hurkaszag egész a tutajosokig ér. Jómódra, régi disznóvágásokra emlékeznek.

Cigány koldus felszól a henteshez:

– Adj egy darabka szalonnát, domnule! Csak annyit, amennyit az egérfogóra teszel otthon az üzletedben! Rokkant vagyok

Felmutatja műkezét.

– Dögölj meg, ha olyan barom voltál s cigány létedre kimentél a frontra! – gondolja a hentes.

Kíváncsi rá, hogyan emeli fel a cigány műkezeivel a hurkát.

Ledob egy darabot a sárba.

A cigány lehasal érte.

Ugyanakkor a hentes kutyája is utánakap.

A cigány ráüt a kutyára fakezével.

A kutya elszalad.

A hentes nevet.

– Vigyázz, more, eleszik előled!

Sűrű vásáros kocsik között szénásszekér megy. Elfordul valamerre az országúton, kicsi falu felé.

Fordul a folyó.

Szűkül és gyorsul. Éles sziklák jönnek.

Dinu és Irimie ordítanak egymás felé.

Féltik a bőrüket nagyon. Sok tutaj törött össze ezen a helyen.

S az emberek belezuhantak a hideg vízbe.

*

A parton szappanvirágok nyitnak. Fűzfák áztatják lábukat az ősrégi vízben. Gallyak között szarkák ülnek.

Messzebb szorgalmasan megmunkált kukoricaföldek látszanak a sárga homokban.

Síkság. Parasztok és mezítlásos asszonyok, tehenek. Kipányvázott lovak. Sorompók és sínek. Sorompó mögött a vásár felgyűlt kocsijai.

Egy kilométerrel később kisebb patak folyik a folyóba. A parton asszonyok mosnak.

Nagyfalu jön.

Timárok bőrüket szárítanak. Hentesek belet tisztítanak káromkodva. Kocsis a lovát keféli.

Apró vízimalmok jönnek földuzzasztott zsilipeikkel. Gátak mellett rohannak a tutajjok.

Egyre tágul a folyó.

Hidak jönnek. Rendes kőhidak, melyekről utak rohannak baromtenyésztő falvak felé.

A vízben szürke tuskók állnak, mint fésűk az asszonyok hajában.

Sziklák látszanak. Tavaszi árvíz hozhatta őket ezer évvel ezelőtt.

A folyó, mint egy vén tehén, végignyálja a bokrokat.

Megérkeznek az utolsó állomásra.

Mozgékony fiatalember fogadja őket. A cég embere.

Katonaruhában van ő is.

Fronton volt három évig.

Átszámolja a fákat és kifizeti őket.

Fával indultak el és pénzzel mennek haza a faluba.

III

SZÉPFALUN AZ ÚJ ROMÁN JEGYZŐVEL beszélgetnek a parasztok.

– A román kormány igazságos lesz. Elveszi a földet a magyar uraktól. Széjjelosztja közöttetek.

– Helyes!

– Az idén már nem lehet széjjelosztani. Nemsoká itt a tél. Mi pedig igazságosak akarunk lenni. Egyformán akarunk juttatni mindenkinek. Fölmérjük a földeket előbb – mondja a jegyző.

Novakony vár a többi szegényparaszttal együtt.

Valamiből csak kell élni addig is, amíg széjjelosztják a földeket.

Úgy él, mint más zselléremberek. Napszámba jár másokhoz. Elveti a búzát a felesbe művelt földön.

Télen házról házra jár, fát vág.

Úgy-ahogy eltengeti magát családjával együtt, a hosszú hóesések alatt.

Közben lassan hazaszállingózik mindenki.

A boltosok is, a régi jegyző is.

Egy nap a birtokos is megérkezik.

– Ne merje bántani senki – mondja a román főbíró. – Aki hozzányúl, azt bevitetem a csendőrökkel. Azok rendkívüli idők voltak, s akkor mindenki gyilkolt.

A hajszála se görbül meg az uraságnak.

Átveszi a birtokát. Leszámol a gazdatisztekkel. Ki-

kérdezi őket, hogy mit csináltak a pénzzel és az állatokkal, amíg nem volt odahaza.

A gazdasági épületeket megjavíttatja, az elrabolt állatokat kitörli a jegyzékekből.

Mindenki alázatos vele szemben.

A birtokoshoz napszámba járnak a parasztok.

Cselédek dolgoznak, mint régen.

A pénz, amit kapnak a munkáért, nem ér többet, mint a régi bér.

Novakony is bejár napszámba a birtokoshoz és az uraság nem mutatja soha, hogy haragszik reá valamiért.

*

Falvakban és városokban megszilárdul a rend.

Hazafiak kormányozzák a népet. Papok, tanítók, rendőrtisztek és detektívek.

Az ókirályságbeli urak utaznak Erdély felé.

*

Bíróságok teljes erővel dolgoznak: mérik a büntetéseket, ítéleznek emberek felett.

Sóbányák foglyokkal vannak tele.

*

Urak köpenyeget fordítanak.

S aki eddig véresszájú magyar volt, nem röstelli magát az se.

Véres szájjal fordul a magyarok ellen.

S aki eddig büszke magyar volt, meghajol, csizmát, talpat csókol az is.

IV

ESIK A HÓ a sűrű erdőben.

A favágók kinn vannak régen.

Gyűjtják a tüzeket, mint a háború előtt.

Sokan hiányoznak közülük.

Elestek, mint a nagy fák!

Sokat megcsonkítottak, sokan orosz fogságban vannak.

– Tizennégyben még itt voltunk a vágással – mondja Máté és mutatja a helyet.

Végignéznek a beláthatatlan területen.

– Ezt mind asszonyok vágták!

*

Hull a hó, recsegnek a fák.

Kornél benn van a szobában, Fülöppel játszik.

A birkák az ólban vannak.

A hó vastag, nem tudják kikaparni alóla a fűvet.

A folyó megfagyott. A fűrész megállt.

Emberek a jövő évet várják a völgyben.

Karácsonyt, újévet, pénzt és tavaszt.

Papok miséznek a völgyben.

Gyerekek fogamzanak.

Esik a hosszútollú hó.

Axentie, a fűrész munkás, megnősül.

Szegénységben, csendben ünneplik meg Dumitrescuék a lakodalmat.

A folyó mellett állnak a behavazott tutajok.

Akik el szerettek volna indulni, de a tél elfogta őket.

A tutajosok mosolyogva házaikba vonultak.

Feleségükkel tréfálkoztak.

Gyerekeik hasát simogatták.

V

ÉVEK TELNEK.

Mindenféle új adók jönnek a falura.

Új adók és új urak.

A hivatalokba nem is lehet másképp bemenni, csak ha baksist fizet az ember.

Parasztok ingei elrongyosodnak. A drágaság nő és a napszám nem lesz nagyobb.

Novakonynak új gyereke születik. Szegény ördög még mindig.

Sokat járnak össze a többi szegény ördöggel. Beszélgetnek. Mért nem osztják ki a földet?

Elmennek panaszkodni a bíróhoz.

– Nemsoká ide is eljönnek a földosztók – vigasztalja őket a bíró. – Nem lehet azt úgy csinálni, ahogy ti csináltátok tizennyolcban. Összevissza, bolsevista módra.

– Három év eltelt már tizennyolc óta. Azóta százszor is fölmérhették volna a földet – feleli Novakony.

– Várjatok sorotokra!

– Nyomorgunk és várunk esztendők óta. Megnősültünk, gyerekeket csináltunk abban a reményben, hogy földet kapunk. S közben a nekünk ígért földön az uraság jó üzleteket csinál évről évre.

– Az Ókirályságban kiosztották már a földeket – mondja a bíró.

– Meddig várjunk még? – ordítja közbe a falusi szegénység.

– Mit tudom én? Mi vagyok én? Miniszter? Vagy Averescu tábornok? Mit szájoskodtok velem? Hívom a csendőröket mindjárt, ha nem hagytok békén.

A falusi szegénység megjuhászodva megy haza.

Félnek a csendőröktől. Fegyvertelenek mind, a puskákat elvették tőlük a forradalom után.

*

A régi magyar urak meghalnak, vagy Magyarországra költöznek.

Ingóságaikat eladják, pénzüket magukkal viszik.

Mint búsmagyarok és hithű hazafiak, lassan zsiros állásokba jutnak mind.

A volt főbíró polgármester lesz. A közjegyző a magyar alföldön telepszik le. Jól érzi magát b. családjával együtt.

A régi nyúzókat elmentek.

A kicsi román emberek föllélegzettek.

De jaj! Korai az öröm! Új nyúzókat jönnek. Tucatszámra új urak, új hivatalnokok.

Szidják a régi nyúzókat.

A jegyzőket, grófokat, szolgabírókat.

És harácsolni kezdenek fiatalos hévvel.

VI

FÜLÖP MÉG AZ ISKOLÁBA JÁR. Öreg, szelíd arcú pap tanítja őket. Ő az ábécé követe a hegyek között. Ősszel kezdenek járni az iskolába a gyerekek, némi enyhe nádpálca-kíséret mellett megtanulják az ábécét és az egyszerűbb számvetéseket.

Azután jön a tél.

Az utakat beesi a hó.

A túlsó faluból való gyerekek megállnak tanácstalanul a láthatatlan út előtt: merre menjünk?

Kicsiny a lábuk, rövid a lépésük, alacsonyak, eltálnak-e az iskolába? Nem süllyednek-e el a hóban?

Vesznek néhány hógolyót a hó elejéből, kupán verik egymást néhányszor és hazamennek.

Két nap múlva már van út a hóban, bocskorok, cipők és szánok verték belé, a patkók és patkócipők mézeskalácsos nyomokat hagynak a hóban.

– Hol voltatok? Hol maradtatok? – kérdi az öreg pap, aki ott lakik az iskolában, mellette van a templom, a haranggal.

– Nem találtuk az utat, tele volt hóval.

Azután kezdődik a verés és nemsokára ötven vörös fenekű gyerek ül a helyén.

– Csak azért, hogy máskor tudjátok, merrefelé vezet az út az iskolába.

Azután fönn a hegyek kakasülőin kifogy a farkasok elesége és lejönnek a völgyekbe.

– Látták a farkast, itthon maradsz – mondja otthon a gyerekeknek az anyjuk.

És ők örülnek, mert ezért nem verheti meg őket a pap.

Tavasszal kezdődik újra a haddelhadd, de most már erősebben, tavasziasabban, mert télen át elfelejtettek mindent.

– Mért nem tanultok otthon?

Olyan örömük volt a télből, a tél mindenféle gyümölcséből, a hóból, amivel be lehet verni az ablakot és fejet, a jégből, amin csúszni lehet, és az ereszről le-

csüngő jégcsapból, amit szopogatni jó. Olyan, mint a törött cukor, csak éppen íze nincs.

Bizony elfelejtették ők az ábécét és az egyszeregy, a papot is szőröstül-bőröstül, nádpálcástul, mindenes-tül.

– Miért nem foglalkozott veletek az anyátok?

– Anyánk ebédet főz, ruhát sző – mondják a gyerekek.

*

Fülöp ugyanabban a faluban lakik, mint a pap, ezért valamivel okosabb, mint a gyerekek a túlsó faluból.

Hosszú, hosszú sorokban állnak fejében az egyszeregy oszlopai, tüzes vasoszlopok, hasonlók csak a kátránygyárban lehetnek. Itt-ott fúj a szél közöttük és lesepri mind a számsorokat, amiket nádpálcával a fejébe vertek. Alig ágaskodik ki egy-egy szám a romok közül. Nem jut eszébe semmi, csak a szél borzalmas suhogását hallja, amint föl és alá jár az egyszeregy feldöntött üres állványai között.

– Már megint nem tudod, te, te bugris – mondja a pap és húzni kezdi a fülét. Fülöp lábujjhegyre áll, ágaskodik a füle után. Nyúlik, nyúlik, húzódik a füle, mint a gumicsuzli.

– Fülöpnek és az idevalósiaknak igen rossz dolguk van, mert őket egész télen át verheti a pap, rajtuk még farkaskoma sem segít. Annyira félnek a paptól, hogy még a legnagyobb hidegben is bemennek az iskolába. Csak két fiúhoz nem nyúl soha a pap. Az egyik a gyárigazgató fia, a másik a gépész fia a kátránygyárból. De a gépész fia is veszélyben van.

– Hozzunk cukrot neki, talán akkor szelidebb lesz – mondja Fülöp a gyerekeknek. Másnap Fülöp a pap elé teszi az olcsó, festett gyerekcukrot. A pap mosolyog. Kettétöri a papírzacskót, hogy Fülöpnek majd a szíve szakad bánatában. Az egyik felét magánál tartja, a másikat visszaadja.

Aznap mintha enyhébb volna a pap. Bár a nádpálca azért suhog és az ülepek is vörösek. Itt-ott sírás is van a padok között.

– Hozzunk neki mindég – mondja Fülöp.

Megbeszéljük, hogy mindennap egy másik gyerek hoz neki cukrot. Ő idővel annyira megszokja ezt tőlük, mint a parasztoktól a kepét.

Egész mester lesz abban, hogy kell feltörni a papír-zacskót. Egy szempillantás alatt készen van vele, mint az ügyes betörő a zárakkal.

Már a nádpálca ugyanúgy csap le, mint azelőtt, úgy látszik, nem segít a cukor sem. Vége szakad a gyerekkrajcároknak is. Már mindenki hozott egyszer és senki sem akarja újból elkezdni.

Az első cukortalan napon a bot élessé, suhogóvá válik.

Az oroszlán kényelmetlenül érzi magát, mert nem kapta meg a reggeli cukorporciót. És jaj a bárányoknak!

A sírások ordítózásokká erősödnek. Zokogva beszélnek meg a gyerekek az iskola után, hogy hoznak megint cukrot, amivel mégis csak enyhül a nádpálca. Így legalább üti őket nagyon, de mégse agyon.

Kinek is szólhatnának? A cukrok gyerekpénzekből vannak, gyanús eredetűek. Egy pár krajcár sok a krajcártalan hegyvidéken. A pap félig-meddig „orgazda”, de erről ő nem tud, különben nem fogadná el az ilyen „gyanús” eredetű cukrokat.

Mit érnének el vele, ha apjuk meghallgatná őket? Ők maguk is szegény emberek és a gyáros is azt teszi velük, mint a pap a gyerekekkel. Csak éppen nagyobb mértékben történik ez, és mégsem tesznek ellene semmit, hanem kussolnak a hallgatag, nyomott hegyek között.

A gyerekeknek is kussolni kell. Csak titokban lázonganak.

Egyszer az egyik gyerek cukrot ad a papnak, az föltöri, mint rendesen. A cukor ragad a nyáltól. A gyerek előbb végignyalta mind a cukrot, elbúcsúzott tőlük sorban.

A pap undorral visszaadja a cukrot és megveri a gyereket:

– Nesze neked. Előbb végigfogdosod a piszkos uj-

jaiddal és megszopogatom a taknyos nyáladdal, azután adod ide? Ilyen cukrot érdemel a te tanítód?

A pap csikorgatja a fogait dühében és kétszer is leejti szemüvegét. Dühösebb a gyerekre, mint arra az asszonyra, aki szent is akar lenni, de olcsón akarja ezt: rossz gyertyát visz a templomba.

A tél iszonyúvá lesz. A gyerekeket még jobban megkínozza, megráncigálja, mint a pap. A hó olyan kemény és sima a fagytól, mint a szikla.

A gyerekek ugrálnak és sírnak a havon a fájdalomtól. A bocskoruk hegye, az orruk, a fülük tele van faggyal, ez még rosszabb, mintha az ördög bújt volna a bocskorukba.

– Vezess, én már nem látok – mondja Ilona Fülöpnek. Ez a szomszédjuk kicsi leánya. Mind a ketten a falu végéről valók, Ilona becsukja a szemét, hogy ne lássa a saját fájdalmát. Fülöp vezeti, mint egy vakot, a havon keresztül. Közben táncoltatja őt is a fagy. A könnyei csak azért nem fagynak meg, mert forrón esnek le szeméből.

– Itt vagyunk – mondja Ilonának az iskola előtt. Ő a másik szobába megy, ahol a lányokat tanítja az egyszerűbb tudományokra, az ingvarrásra és házimunkára egy öregasszony. Fülöp megnyomja a kilincset, de elereszti a nagy fájdalomtól. A megfagyott kilincs beleharapott a kezébe. Az egész iskola sír. Mind, akik messzebb laknak az iskolától. A kicsiny gyerektesteket jobban bántja a fagy, mint a felnőttet.

A falepároló gyár igazgatójának fiát hozzák pirosrafestett, csengős szánon. Szép gyerek, kövérkés kis gyerekarc. Neki természetesen nincsen semmi része azokban a szenvedésekben, amit a többiek éreznek. Szép bőrtáskája van, tiszta füzetei. Feladatai mindig készek. Ha nincs tél, olyankor vagy kocsi jön érte, vagy a cseléd.

*

Tavaszközepén jön a krumpli- és kukoricakapálás, elmarad mind a két faluból a gyerekek legnagyobb része. Fülöp is. Nekik nincs kukoricájuk, se krumpli-

juk, de a kenderrel van valami dolog és neki segíteni kell.

Csak azok a gyerekek vannak az iskolában, akiknek az apja munkás, és akiknek nincs földjük. De legnagyobbbrészt félpaszttok vannak itten. A pap hosszú verset ad fel, melynek annyi a strófája, mint ahány fa van az erdőben. Az elején még ott voltak az összes gyerekek, de most, hogy bebújtak a sűrű erdő közepébe, hogy nem látnak se előre, se hátra benne, már nincsenek ott, csak a munkások fiai. A pap földad mindennap két versszakot, de nem kérdezi ki, csak a gyárigazgató fiától, aki aranyszökén és pirosan mondja fel neki.

– Majd később, majd a végén sorra kerültök ti is, mindnyájan – mondja a pap elfojtott dühvel.

– Ezt a verset tudni kell mindenkinek! Mondjátok meg a többieknek, tanulják meg a két versszakot mindennap. Legalább ezt, ha már nem jönnek el az iskolába.

Némelyik fiúhoz, amelyik messzebb lakik, elküldi az egyik gyereket, hogy figyelmeztesse: tanulja meg a verset, mert ezt mindenkinek tudnia kell!

Jaj annak, aki nem tudja!

Mint a sátán, mosolyog a pap. S bár a cukrok elmaradtak, mert kevesen vannak a gyerekek most és nem tudják megvenni, mégis csodálatosan alig üt meg valakit.

Azok meg otthon kapálnak, dolgoznak, dehogv is tanulnak. Annyi a munkájuk, olyan boldogok, hogy dolgozhatnak, hogy meg se hallják a pap fenyegetését. A munka mégis csak szebb, mint az egyszeregy!

Fülöp buzgólkodik, mert látja, hogy komolyan veszük őt, munkás kezét. Tanulgatja a felnőttektől, amit még nem tud, a munka és a szerszám fortélyait. Friss, gyors gyermeki sietéssel próbálja pótolni a felnőttek erejét. Este pedig úgy alszik, mint egy gyerek meg egy kutya meg a tej együttvéve.

– Ma kezdjük a kikérdezést a versből – mondja a pap egy nap.

Még mindég nincsenek ott a félpaszttok fiai.

A hátsó padban kezdi, ahol a legidősebb, legmar-

kosabb fiúk ülnek. Az első versszakok mennek, csúsznak a torkokon, mint a jó téli úton a szán. A három legerősebb fiú felmondja a maga két versszakát. Nagy, vén fiúk ezek, szőrösek és toprongyoshajúak. Olyanok, mint a gyújtogatók. Nem szívesen veri őket a pap, mert morognak és néhányszor már kivicsorították a fogukat is. Ha ezek hárman összefognak, akár föl is koncolhatják a papot, mint az ijedt disznók a hentest. Fél tőlük a pap!

– Jól van – mondja –, készen vagytok, látom, hogy tudjátok. Figyeljétek ide! Nemsokára kezdődnek a nagy felelések a versből, amit mindenkinek tudnia kell. Ki fogok kérdezni mindenkit rajtatok kívül. Ti már fölmondtátok. Senki sem fogja tudni, hogy melyik versszak kerül rája, mert összevissza kérdezem, nem padok szerint. Tudom, hogy vannak lusták köztek, ezért kelletek ti nékem, hogy megbüntessem őket. Én már öreg vagyok és meguntam verekedni a bűnösökkel, akik nem akarják rendesen tartani fesszesen a nadrágjukat. Ti fogtok segíteni nekem! Ketten lehúzzátok a bűnöst, egyik a lába közé veszi a fejét, a másik tartja, a harmadik megvizsgálja, hogy nem dugott-e bele rongyot a nadrágjába és kifeszíti. Értitek?!

– Értjük!

Kihív egy negyedik fiút a pap és mondja: – Mutassátok, hogy fogjátok csinálni?

A főpróba nagyszerűen sikerült, három markos legény úgy a fenekére húzza a negyediket, hogy csak úgy ropog. Elkezd ordítani az elítélt.

– No ne félj, még nem kapsz, csak tudd a verset.

– Eresszétek el – mondja a három markos fiúnak.

– Majd megfulladtam – mondja a fiú pirosan.

– Nem kell szorítani annyira a fejét, elég, ha az ülepére kap. Arra is vigyázzatok, nehogy úgy kifeszítétek, hogy a nadrágja elrepedjen.

– Értetek mindent?!

– Értünk!

– A kisebb büntetés az lesz, hogy nem a fenekére,

hanem a körmére húzzátok. Ezt az fogja kapni, aki tudja a verset, de akadozik. Ti lesztek a hóhérok, ez a nevetek – mondja a pap.

A három fiú vigyorog, mint három hóhér.

Sándor, a munkásgyerek tanul, tanul; ő tudja, mi következik itt.

Vérengzés lesz!

Talán nem ver meg, tán még megtanulhatom, hiszen csak három napot játszottam, annyit mulasztottam. Többet tudok mégis, mint akik nem voltak itt. Szalad a hangja a sokszor hallott, sokszor eldarált imádságban.

De nemsokára vadidegen bozótok közé kerül a mérges fekete verserdőben. Eltéved, földül, megrémül. Ő tudja, reggel mi lesz itt, és mi lesz vele, ő látta a pap arcán. Vérengzés lesz, amilyen még nem volt soha!

– Ha olyan ruhám volna, amilyenről apám mesélt: aszbesztből van és nem megy rajta keresztül a tűz. Talán a pap botját sem érezném.

De nincs segítség.

És jaj a bárányoknak!

Megveri őket az ördög...

Jaj, gyermekek!

*

– Itt vagytok mind, nem hiányzik senki? – kérdi a pap ...

– Senki.

– Jól van – mondja ünnepélyesen és tiszta csend lesz, hegyi csend, gyerekcsend.

Kinn a tavasz lassan nyárba fordul, benn az iskolában ítéletidő van.

– Hóhérok, előre!

A három borzas, erős fiú kilép az utolsó padból, vigyorognak, mint a faluvégi nyálás hülye a disznóölés előtt.

Más mindenki komoly, a papnak olyan az arca, mint valami ünnepélyes dolog előtt. A gyerekek ostoba szemmel néznek reá.

Az első fiú György, a munkásfiú.

Három versszakot elhadar.

A hatodik versszaknál megakad.

– Mondd el te helyette – mondja Eleknek, a gyáros fiának.

Elek elmondja pontosan, gépiesen, mint egy automata.

– Lássátok, így kell tudni!

– Húzzátok le, hóhérok, Györgyöt!

Elkezdődik a tavaszi vérengzés. György teleordítja a szobát.

A leányok a szomszédban rémülten hallgatják és halkán utánaírnak.

Azután Sándor következik. Meg se mukkan a vesz-tőhelyen.

– Adok én nektek, bugrisok! Megemlegetitek! – kiabálja a pap.

Fütyül a hóhéroknek.

Sándor kinyáiban csúszik-mászik a földön.

A gyáros fia még mindig mosolyog, édeskésen, értelmetlenül. A házitanító úgy tanította be a verset, mint a táncmester a tánclépéseket. Ő szépen, zökkenés nélkül mondja föl. Lágú és gyenge gyermekhangja van.

A plebejusok fejére olvassa az ítéletet.

Frissen csattog a pálca a pap kezében.

Fülöp a tizedik az elítéltek között. Éretlen, sóatlan könnyekkel zokog.

Áll vagy fetreng a tíz megvert gyerek. Egyesek a padok között futkosnak, mások fűjék egymás testét, hogy hűtsék valahogy az égést. Megvert combján egyik sem tud ülni.

A kicsi lányok hímzéseikre borulva sírnak.

A gyáros fia is sápadni kezd. Fáj a feje, a dobhártyája az ordításoktól, a szakadó ütésektől. Hányingere van.

A pap azonban vörösebb, izzadt, félig ingre vetkőzött.

A hóhérok röhögnek néha, ahogy kapkod az áldozat a lábuk között, ahogy feláll s teli az orcája piszkos könnyel, rája van nyomva a hóhérok darócnadrágja is a szorítástól. Maguk sem tudják, mért vörö-

sek, és miért röhögnek, úgy látszik, nevetséges a kínzott, akasztott ember.

A kínai hóhér is röhög rajta, amikor áldozata elkezd rángatózni a kötélén, mintha partra esett hal volna és nem ember.

Egy ellenforradalmi tisztről beszélnek, hogy akasztás közben halálra nevette magát és előbb halt meg, mint az elítélt a kötélén...

A gyáros fia egyre sápad, nagy nehezen egy negyedmákszemnyi könny is megjelenik a szemében.

A pap öreg ember már, szuszogó, kövér ördög ő! Halálra fáradt.

– Állj!

A hóhérok megállanak.

A pap kimegy a hálósobájába, leveti a ruháját, lemossa magát hideg vízzel.

Derekas munkát végzett, de még nincsen készen, még nem minden fenék pecsenye!

*

– Szökjünk meg, – mondják egyesek.

De nem mernek. Hova fussanak?

Rabszolgaság van mindenütt, egész Európában. A hegyekben éppen úgy, mint az alföldön, a bányákban éppen úgy, mint a falvakban.

A forradalmat leverték, a munkások és szegényparasztok visszavonultak házaikba. Fegyvereiket elvetették.

Mindenki dolgozik. Kussol a város! Kussol a falu is.

Egyre jobban gúzsba kötik a munkásokat. Törvényekkel, paragrafusokkal és minden mással.

Falun is ilyen a helyzet.

A napszámosok és szegényparasztok bérrabszolgaságban sínylődnek.

*

Kihez forduljanak a fiúk?

Rabszolga az apjuk, rabszolga a bátyjuk, akiket éppen így vernek. A gyermekeket nádpálcával, a na-

gyobb fűtestvéreket puskatussal, az apákat bikacsökel és fekete gumibottal.

Mindenütt másként!

Aki üt, az uralkodik.

Aki üt, az üdvözü.

Ha meghalnak, papok értük mondják miséjüket.

Ötven misét is mondanak egyért.

És akit ütnek, az lenn van a mélyben.

Sáros a lába, a keze piszkos.

Ő fűrészezi az erdőket, ő veti el a búzát.

Ő dolgozik a malmokban is.

Ő áll kazánok mellett s hajók gyomrában.

*

– Hol van Elek? – kérdi a pap.

– Elment.

A pap megszeppen kicsit.

– Hazamehettek ti is.

Szalad az úton a pap, de Eleket már nem éri el.

A gyáros fia elsírja a mamájának az egészét.

– Nem akarok többet a paphoz járni iskolába. Ütnek és a gyerekek is nagyon bűdösek.

A házitanítót elbocsátják. Elek pedig nemsokára a városi iskolába kerül, ahol kevesebb bűdösség és több „kultúra” van.

*

Mennek haza a gyerekek, mutogatják, tárgyalják egymás sebeit.

– Hát van isten? Lehet isten? – mondja otthon Fülöp anyja, mikor meglátja az összevert gyereket.

Milyen lehet az úr, ha ilyen a szolgája? És megcsókolja Fülöp fájós tomporát és bekeni disznózsírral.

Hogy ne történjék senkivel a földön igazságtalanság, másnap elveri a pap a maradék gyerekeket.

*

Pár nap múlva találkozik a pap Elek apjával, a gyárossal.

– Ne tessék haragudni, hogy kivettük a gyereket az iskolából, de nem bírta már ki a rossz szagot. Az

a baj, hogy mindennap krumplit és paszulyt esznek itt a hegyvidéken.

– Hiába, ezek paraszbugrisok – feleli a pap. – Azért vagyunk mi itt, hogy terjesszük a kultúrát, de ez még mind kevés!... A rossz szag benne van a favágókunyhókban, meg a ruhákban. Az asszonyok vajjal kenik a hajukat és ez megavasodik – folytatja a pap –, én magam is eleget szenvedek tőle, de kitaratok, ennyi áldozatot hozok a hazának! A favágók fiai se jobbak az apjuknál.

VII

ZUHOGNAK A FÁK, csúsznak a tutajok. Virágznak a faüzletek nagyon.

Vörös fejű bérlők házakat és csinosabbnál csinosabb autókat vásárolnak benn a városban. Asszonyaiknak ékszert vesznek, gyerekeiknek póni lovat.

Kereskedők a völgyben férjhez adják lányaikat hozománnyal, bútorral, ezüsttel, kelengyével.

Az erdészek is megszedik magukat.

Jól megy mindenkinek.

Csak Fülöp testvérei és atyjafiai, a favágók, a tutajosok, a gyári munkások élnek úgy, mint régen.

Asszonyaik csendesen szőnek-fonnak, gyereket fűrösztene, ebédet főznek. Ritkán kerül asztalukra hús, csak ha valamelyik gazdának megbetegszik a tehene a síkságon s levágja hirtelen. Szétosztja olcsó pénzen az erdő emberei és a szegényparasztok között.

*

Évszázados nyomor ez, fával, olcsó dohánnyal, zsindeyházzal és puliszkával.

*

Irimie, barátjával és társával, Rotár Dinuval együtt a legügyesebb tutajos a környéken.

Gyorsan összeácsolják a tutajt és jobban is rohanak, mint a többiek.

Több pénzt is keresnek.

Szegények mégis.

*

A fűrésznél is sietnek az emberek.

Kell a pénz!

Megszaporodnak a szerencsétlenségek.

Abban az évben két embert vág ketté a gép.

Véres tőlük a fűrész, véresek az emberek is, akik a sebesülteket patakhhoz cipelik.

VIII

HOLNAP MINDENKI finom irkát hoz, két hatosba kerül – mondja a pap. – Egy hét múlva itt a vizsga, jönnek az urak hozzánk, kell egy drágább füzet.

Másnap, mintha összebeszéltek volna, mindenkinek olcsó fehér füzete van.

A pap végigmegy a padokon és eltépi.

– Hozzatok másikat!

– Hova tetted a pénzt, megetted vagy elvesztetted? – kérdi Fülöptől az apja.

– A pap eltépte, mert finomabbat kell vinni.

Fülöp két hatost kap az apjától és újra egy hatost füzetre.

– Hányszor mondtam, hogy finomabbat vegyetek!

– És újra végighasít az irkákon, de megtoldja egy nádpálcaütéssel is.

Fülöp megmutatja a kettéhasított füzetet otthon és az éles tüzes vonást a hátán az ütéstől.

– Az istenfáját – káromkodik az apja –, mit gondol a pap, lopom én a pénzt!

*

Megy egyik gyerekes házból a másikba, összeröffen a sok szegény ember a pap ellen. A gyerekek örömmel nézik, hallgatják apjuk haragját. Csendes láza-

dásuk hirtelen merészebb, hangosabb lesz.

Néha kéthatoson keresztül érzi meg a dolgozó emberiség a feneketlen nyomorúságot, amit vállain cipel.

– A pénzt vissza kell adnia, kárt csinált nekem, – mondja Dumitrescu a feleségének.

– Ha nem téríti meg, kettéhasítom a pap fejét.

– Nem érdemes ezért – mondja a felesége –, inkább vedd ki a gyereket jövőre az iskolából, úgyis folyton verik. Az idén várjuk meg még a bizonyítványt, jövő héten vizsga lesz.

– Jól van, de többet nem adok füzetre, mint egy hatost – mondja Dumitrescu kicsit lecsillapodva, de még mindég nyakasan.

Maga az apa írja a füzetre a nevet: Dumitrescu Fülöp egyhatosos füzete.

A betűk összevissza dülnek, mint a fagerendák. Kialátszik belőlük a paraszt vaskosság és parasztdüh.

*

Másnap ünnep van, a gyerekek mind a templomban vannak.

Ott kell lenniük.

A pap csinálja az ezeréves hókuszpókuszt, füstölőket emelget, litániákat énekel, és úgy tesz, mintha a jó istennel állna bizalmas kapcsolatban. A három hóhér kint ministrál. Mindenféle szolgálatra használja a pap őket. Térdepelnek és énekelnek, hatosokat kapnak a gyászolóktól, tort és lakodalmas ebédet esznek. Szívesen teszik, nem ingyen teszik. Cukrot őrölnek a szájukban mindég, zsebükben pénz csörög. Ez a júdásdíj a hóhérmunkáért.

Ők a pap segédjei, akik éppen úgy örülnek, ha valaki meghal, mint maga a pap.

Fülöp letérdel a padban a többi gyerekek közt és elkezd keservesen fohászzkodni a jó istenhez, áhítatosan forgatja szemeit a mennyország felé. Azt kéri a jó istentől, hogy tépje el a pap a füzetét s jöjjön el az apja a husáanggal.

Vagy pusztítsa el másként a papot!

Prédikáció következik, a gyerekek kimennek a

templomból. A pap a szeretetről beszél, lehet, hogy véletlenül esik szó erről, de lehet, hogy már megnevezelt valamit, hogy haragszanak rája az irkatépis miatt. Szürke szakállá most olyan szelíd, mint a rezgő nyárfa levele s forgatja a szemét.

Érti az asszonyokkal való bánásmódot! Amilyen rossz a fiúgyerekekkel, olyan szelíd az asszonyokkal. Dehogyan bántaná őket, akár csak egy ujjal is. Inkább csak simogatná, becézgetné, csokolgatná őket, ágyba venné, ha lehet.

Fiatal korában olyan jó dolga volt a menyecskék között, mind az aklába jöttek. Meg se nősült, nem volt érdemes. Lehet, hogy azt gondolta, esperes lesz vagy püspök, mivelhogy nincs felesége és „szent-életű”.

Később, mikor már megöregedett, még szelídebb lett. Most már csak a szelídsége s szürke szakállá maradt meg, ami még vonzza úgy-ahogy az asszonyokat.

Vénemberbe, vén egyházi csődörbe csak vénasszonyok szerelmesek.

*

Van annyi esze a papnak, hogy nem tépi el a füzeteket még egyszer. Fülöp kérése teljesítetlen marad.

Vagy nincs is isten, vagy nem szereti a szegény gyermekeket – gondolja Fülöp. Csak a papokat szereti, pártolja. Meg a gyárost, meg a gyáros fiát, Eleket. Ha az isten jó isten, mért tűri, hogy üssenek minket?!

*

Eljön a vizsga napja. Az urak igen jól mulatnak a nép egyszerű gyermekei között. A fokhagymaszagot is kibírják, mert nekik meg az orruk alatt vastag szivarok bűzlenek. Így gázmaszk nélkül is kijönnek.

A pap legfennköltebb hangulatában és legjobb csuhájában van, amelyben csak nagyon nagy ünnepeken szokott lenni.

– Hát elmész? – mondja egyik-másik gyereknek, amelyik kiöregedett már az iskolapadból és jövőre nem jön vissza. A papnak valószínűleg a tenyere is

viszketni kezd. Melankolikusan valami honvágyat érezhet az elmenő gyerek arca után és feneke után, melyet, istenem, oly sokáig vert és addig talán nem is fogja verni senki, amíg katona nem lesz a fiú.

– Ötven éve vagyok pásztor és tanító – mondja.

– Éljen soká tisztelendő úr! – mondják az összegyűlt urak.

Kinyitják az ajtókat, kinn fászkocsik állnak és még egy kocsi teli más dologgal.

– Az ön ötvenéves jubileumára hoztuk.

– Köszönöm, uraim, köszönöm – mondja a pap és egy szelíd könnycseppet töröl ki a szeméből.

Fülöp magában szélesen vigyorog; ő tudja, hogy jövőre nem jön vissza.

Vége a rémuralomnak!

Öt perc múlva már nekirohan a nyári mezőnek. Egyenesen a bárányokhoz szalad. Végigcsókolja Kornélt, minden egyes báránynak ad egy csókot. Az iskolakönyvét legszívesebben a bárányokkal étetné meg, de a bárány közmondásosan ostoba állat, azért még az sem veszi be. Inkább füvet eszik, úgy találja, abban több lelki üdvösség van. A könyveket így azután egyéb célokra használja a bátyjával együtt.

Fülöp elvégez mindent a bátyja helyett a bárányok körül. Kornél egész nap lustálkodhat a füves heverő helyen.

Fülöp megtanulja az egyszeregyet könnyen és játszva a bárányok között, anélkül, hogy sokat kéne törnie a fejét vagy félni, mint a pap előtt. Még külön dolgokat is megtanul.

Ha az iskolára gondol, később is, évek múlva is nyirkos árnyékot érez, mely rosszabb és sötétebb, mint amit a magas hegyek vetnek a körülöttük lévő völgyekre.

S ha valami rosszra akar gondolni, nem a báránybetegsége, nem a villámra gondol, hanem a nagy szakállú papra, aki immáron ötven esztendeje veri váltott nádpálcákkal a gyerekeket.

IX

A KÉT FIÚ FELNŐ a bárányok mellett.

Mikor már nagyobbak, az öreg meghallja, hogy a molnárnak inasra van szüksége. Leviszi őket a völgybe, ahol esik és zúg a víz és zakatol a malom. A folyó nagy és széles menetű. A malom elég kicsi és deszkás. A molnár szürke ember, a bajusza olyan, mint a kender, az arca sápadt, mint a malom deszkái.

Nem kell neki két molnárinas, de az öreg Fülöp mindjárt párosával hozza őket, mint az ökröket a vásárba. Neki ennyi termett és nem kellenek otthon.

– Még elég jó erőben vagyok, vidd haza a kisebbiket – mondja a molnár.

Fülöp hazamegy az apjával a nősténybárányok csöcse mellé. Ezeket feji, issza a tejet és megerősödik mellette.

Közben lemegy sokszor Kornélhoz, aki folyton csak lesi az öreg tudományát, és folyton csak áll a liszt mellett vagy nézi, hogy a víz sodra folyjék és föl vannak-e húzva a zsilipek.

Persze megtanul úszni, és ha az öreg a malomban van, vagy ha kevés a gabona őrlésre, leveti kenderruháját, amelyet viselnek sok helyen hegyvidéken a románok, az oroszok és tótok – és bemászik a vízbe.

A malom után a víz hirtelen kitágul. Ráveti magát a hosszú kerek darab vízre, itt úszik Kornél. Legtöbbször egyedül van, anyaszült meztelen, mint a lovak, melyeket szintén itt fürdetnek meg, ha valamelyik paraszt lóval hozta be a gabonát. Nem fél Kornél, hogy meglátja valami menyecske. A molnár öreg ember, a felesége régen meghalt már, nincs aki kukucskáljon Kornél meztelen fiútestére, mely erős az otthoni birák tejétől és izmos a zsákoktól, a lisztől és a hegyi búzától, amiket a vállán hord. A barna víz elrejtje Kornél testét.

Úszik lassan, alig hallhatóan, csak éppen, hogy el ne merüljön. Megy, egyre-egyre lejjebb csúszik csobbanás nélkül, nem is érzi, megy lassan előre, órák

hosszat, mintha csónakban ülne. A búza őrlődik a malomban úgyis. Ha a molnár egyszer leül melléje, ottmarad estig. Ülős, vizenyösszemű ember ő. Emelni, vinni nem kell zsákokat, csak este, mikor már minden zsák telicsorgott liszttel. Addig pedig Kornél visszatér. Valahol, valamelyik falu alatt, ahol egész más képe van a víznek, a partnak, kiszáll a folyóból és hazajön. Megecs néha, hogy túlságosan sokat úszik, szórakozottságból tovább megy egy-két faluval s mikor föltekint, veszi csak észre: karjaival olyan megszire evezett, hogy mire visszamegy gyalog, a fél estének is vége vagyon. A molnár ilyenkor haragszik, de nem szól, csendesen dúl-fúl, mozgatja az arcában a nyelvét. Tíz éve meghalt már haragos felesége, azóta elszokott a beszédétől és veszekedéstől, itt a vidéki malomban a folyó fordulatanál. Egyszerű a vámja neki, egyszerű a kulcsa, érti minden paraszt, nem kell sokat fecsegni róla. E történet folyamán is keveset fog beszélni, azt is nagyon halkan.

A molnár elzárta a malomkereket, elfolyatott sok jó vizet a semmibe, a másik malom felé, az örökkévalóságba.

Tele van a malom leörölt liszttel, az öreg molnár nem tudja kihordani. Kornél gyorsan kivisz két zsákokot a színbe, ahová reggel jönnek érte a kocsik. Szabaddá teszi azt a helyet, ahol folyni kell a kész lisztnek. Két zsákokat felönt a garatra, azután kimegy és nyeregbe állítja a vizeket, hogy folyjanak a malom felé. A kerék közül kivieszi a rudat, indul a folyó, a kerék, a liszt. A zsákok szája tágul. Megindul a lárma, amely betölti a malmot a földszinttől egészen a padlás utolsó gerendájáig. A molnár lefekszik aludni. Kornél egyedül marad az őrlődő liszttel. Aludni nem szabad, vigyázni kell és virrasztani a lisztre, mely ha frissen őrlik, meleg, mint a gyorsan fejt tej.

Petróleumlámpa mellett ül, és hol a csorgó lisztre vigyáz, hol az elfolyó vízre bámul. Fölmegy a padlásablakra, nézi a kereket, ahogy csámpásan forog. A vizek sűrögnek-forognak körülötte, mozgásba döntik és folynak tovább. Eltelik az éjszaka. Minden gazda jöhet a búzájáért, amikorra ígérték, hogy kész lesz.

Kornél átjjelezett arcát megcsapja a hegyi reggel, szeméből eloltja a petróleumlámpát, amely felvérezte szemháját. Nem árt neki sem az éjszakázás, sem a malom lármája, amely megkeményíti az idegeit, sem az úzás. Egészen más lesz a termete, parasztoktól egészen különböző. Ha azok barnák, ő fehér, ha azok keménykarúak, ő szélesvállú, ha azok bírják a forró napot, ő a vizet bírja.

Valószínűleg a legerősebb ember a környéken.

X

MEGHAL AZ ÖREG PAP, a gyermekek réme. Több mint ötven esztendeig szolgálta a „hazát” becsülettel és keményen. Ki tudja, hány százezer botütést mért le hosszú életében?

Az utolsó évben már kezdett gyöngülni, nemcsak lehúzni nem tudta a gyerekeket a fenekükre, hanem már ütni sem tudott. Meghalt. Nád pálcája egyelőre gazdátlan marad, végrendeletében senkire sem hagyományozta.

Új pap jön helyette. Fiatalember, az osztálybéke híve, aki modern ember lévén, más eszközökkel igyekszik teljesíteni papi feladatát, amely abban áll, hogy fékezi-csítítja a népet. Ő a villámhárító a bolsevizmus ellen, úgy véli, hogy jobb, ha a néppel szelíden beszél az ember.

Fülöp visszamehetne az iskolába most, hiszen az új seprő nem üt, de sem neki, sem szüleinek eszeágában sincsen, hogy visszamenjen. Kell a munkaereje már, mert hirtelen megnő a szegénység a hegyvidéken.

Lehallatszanak a testvérek panaszai a hegyek közül.

Máté, a fűrészés így szól:

– Most már a fűrész is magunknak kell venni, úgy mondják, hogy a fűrészhez nekik semmi közük, az a munkás dolga. Minden hónapban kell venni újat.

Dumitru, a fuvarozó így szól:

– Azt követelik már tőlünk, hogy pontosan két méter fa legyen a kocsinkon. – Elég hosszú a kocsitok, rája fér – mondja benn a raktári fakukac. Kínozni kell szegény ökreinket s azzal fenyegetnek minket, hogyha nem hozunk ennyi fát, más falukat vesznek fel fuvarozásra, akik szíves-örömezt visznek ennyit.

Van, akinek az akkordjából vontak le, van, akinek egész napi béréből, de mint egy adott jelre, mindenkinek lecsíptek a kenyereből, amely eddig is savanyú, fekete és kicsike volt.

A pap, mint az isten szolgájához illik, házról házra járt és prédikálta a jámborságot.

– Szenvedjete és ne zúgolódjatok! Mennél többet szenvedtek e földön, annál szebb lesz a másvilágon!

Fiatal pap, lányoknak való pap, fanatikus, égő szemmel és koromfekete hajjal, amelyet a tarkójánál leborotváltva visel, mint egyes selyemfiúk a nagyvárosban. Valószínűleg azért lett pap, mert ilyen szép szeme, haja, prédikátori kinézése van.

Bemegy Dumitrescuékhoz is. Az öregasszony leülteti tisztességgel.

– Aki szenved a földön, az nem kerül a pokolba! – mondja a pap.

– Az már igaz – feleli Dumitrescuné –, mi már nem kerülhetünk a pokolba. A gazdagok pokollá változtatták nekünk a földet!

– A gazdagok nem tehetnek másként, nekik nincsen több pénzük. Kénytelenek leszállítani a béreket – feleli a pap. Azután kicsit megköszörüli a torkát, hogy érvényesüljön szép, prédikátorhangja és folytatja: – Krisztus mondta: ha megdobnak kővel, dobd vissza kenyérrel!

– Ha annyit a szájukban van a Krisztus, lakassanak minket is jól egy fél hallal, mint Krisztus tette!

Dumitrescuné kimegy a szobából, áldott jó asszony, veszekedni nem tud. Kezdjen ki ezzel a feketehajú képmutatóval?

Máté, a fűrész, kint áll az udvaron. – Ahányszor a gazdagok valami gazemberséget csinálnak, mindég küldik a papokat! Ha nekünk a gyomrunk korog, ők

az úristennel meg Krisztussal hozakodnak elő! – mondja.

– Krisztus! Krisztus! Krisztus! Az istenit a Krisztusuknak! – kiabálja Máté nyersen. – Nekem meg kell vennem minden hónapban a fűrész. Axentiénak eddig is keveset fizettek egy hosszú deszka után, most még abból is levesznek. Mi köze ennek Krisztushoz?

A pap még vár egy ideig a szobában, aztán mikor látja, hogy nem jön senki, szépen kisompolyog.

A környék zúgolódik, hogy hangosak tőle a hegyek, de zúgolódásnál tovább nem jutnak még.

Lassan érik az idő.

XI

A MOLNÁR ELEGET VÉNÜLT, gyengült már, Fülöp pedig elég erős.

– Két ember kell a malomba – mondja Kornél. A molnár nem szól semmit. Szeretné, ha minden munkát egyedül végezne Kornél. Igy olcsóbb. De Kornél nem bolond úgy dolgozni, mintha négy keze volna, azonkívül Fülöpnek is meg akarja keresni a kenyeres helyet. Az öregnek nincs sok szava, nem molnár ő Kornél mellett, csak öreg ember. A fiú csinál már mindent a malomban.

– Jól van – mondja az öreg –, mikor már eleget vonakodott. A feltételekről nem is beszél, a beszéd-től kopik a szája, mint a malomkő. A feltételek ugyanazok, amikkel felvette Kornélt: kosztot, lakást és évente másfél mázsa lisztet kap, azonkívül ruhamosást. A kosztot főzheti maga a malom melletti lakásban, a ruháját is moshatja a folyóban. Víz van elég, hál istennek!

Délután kimehetnek a folyóra fürödni, az öreg molnár ilyenkor mindig a malomban ül. Mint ahogy bizonyos vénasszonyok ülnek le ugyanarra a helyre nap nap után évtizedekig, amíg a vénségből is kivénülnek és meghalnak. Az öregnek is kell az, hogy üljön

a malomban és érezze, hogy még él. Kell a malom belseje neki, a lárma is az ismerős malomban, hogy felrázza, életre rázza. Ilyenkor szeret az öreg egyedül lenni és nemcsak, hogy nem haragszik, hanem örül, hogy egyedül hagyják. A zsákokat is arrébb tolja és új zsákot is kapcsol a garat nyakára.

A két fiú ül a víz partján, meztelenül.

Kornél otthagyja Fülöpöt a parton és ő nem mehet utána. Tudja, hogy ott mélységesen mély, fekete a víz, lakatlan a part. A bátyja nyugodtan úszik, alig hogy meghasítja a folyót, a fekete, mély medrű víz fölött.

Fülöp nagy gyönyörrel, elálló lélegzettel nézi őt. Beszívja magába a víz csendességét és feketeségét, amely fölött a bátyja úgy úszik, hogy nem zavar meg semmit.

Két napig nem is gondol semmire, csak erre. Végez mindent, amit rája bíz a bátyja, mint az alvajáró. Behunyja a szemét, és érzi a mélységet, a mélység sikamlós barna-fekete testét. Olyan a mélység, mint a kutak, vagy az erdei fa-ivócsészék alja, rárakódott minden. Kinyitja a szemét és ott látja a bátyját, aki mindezen a mélységen keresztülsuhan anélkül, hogy bántódása lenne.

Még két napig nézi a bátyját, ahogy úszik. Fehér és hosszú gyertyákat képzel a mélységbe, vad harapós növényeket. A bátyja pedig elúszik mellette, anélkül, hogy egyetlen növény is bele merne harapni a talpába.

Egészen szánalomra méltóan ül ott a parton, hiába erős gyerek ő, a lábait nehézkesnek érzi, reménytelennek a mélységgel szemben.

A bátyja széles vállaira veszi és mondja: – Gyere be velem, és megtanítlak úszni.

Fülöp nagyon vonakodik és megáll egy helyen.

– Mit félsz, ha velem vagy! – mondja a bátyja.
– Tudod mit, én kinn megmutatom, hogyan kell úszni.

Mutogatja is, de Fülöp csak csóválja a fejét. Nem hisz benne, hogy a mélységet ilyen egyszerűen, könnyen le lehet győzni.

Következő nap mondja a bátyja: – No, most gyere úszni!

– Nem, nem!

– Tudod mit, gyere a kisvízbe, ott csak nem félsz?

Kornél kézen fogja Fülöpöt és viszi. Egyre gyanakszik a gyerek, hogy a bátyja valami csejt sző ellene. Úgy megfogta a kezét, hogy abból látszik: nem akarja elereszteni.

Gazdátlan parthoz érnek, ahol látszik a sárga húsú iszapos meder. Kornél rámutat egy békára: – Nézd-e, így kell úszni! Így kell kinyomni a lábat, mint ez csinálja. Én is békától tanultam úszni. Addig figyeltem, lestem őket, amíg magam is tudtam. A hal az másképp úszik, annak nincs lába, abban valami föl-fújt hólyag van. A múltkor fölvágtam egyet, láttam. A farkával pedig kormányoz.

Egészen meleg a víz, mely sokáig tekereg erre, anélkül, hogy bekerülne a fővizekbe. A nap, a kicsi hegyi nap, fölmelegíti napközben, és ezt még délután is érezni lehet. Fülöp legjobban szeretne a meleg sárba feküdni, aludni, álmodni az iszapban, mint egy gyerek, de bátyja nem engedi el a kezét. A térdigérő vízben mennek, lábuk alól elsikkadnak a halak, amelyek még mindig delelnék a napon, pedig már délután három óra van. Most aztán elhajszolják az egész csapatot hosszú darabon át, mert a hálnak jó füle van, és megérzi a két fiú talpát tíz méternyi távolságra is.

– Feküdj a vízre, úgy. No most csináld, ahogy én!

Napokig bajlódik vele Kornél, míg eléri, hogy úszik már egy darabon lassan és görcsösen.

Kornél gúnyolódik vele és szeretné arrébb vinni, mélyebb vízi vidékek felé. De Fülöp vonakodik.

Úgy ragaszkodik ahhoz a helyhez, mint a babonás keresztények a búcsújáró helyhez. Azt a darabot már biztosan szeli át, meg is fordul és nem is fárad el. De nem, hogy Kornél, de hét ökör sem tudná arrébb vinni őt.

– Hát akkor maradj, én nem fogok egész életemben csücsülni a döglött vízben. Megyek a folyóba a folyással együtt úszni, amerre a nagy halak mennek.

Kornél beugrik a mély vízbe. Mikor már vagy száz méterre van, hátrafordul, reméli, hogy Fülöp követi.

De Fülöp csak néz utána, s mikor Kornél továbbúszik, görcsös daccal belefekszik az iszapba és sír.

– Fülöp! Fülöp! – hallatszik Kornél hangja egyre messzibbről és a válasz minden hívogatóra az, hogy egyre mélyebben fekszik az iszapba.

Mikor felkel, Kornél már csak egy pont a vizen, mint egy tuskó a messzeségből. Már csak az irányt látja, amerre úszik Kornél.

Az egyenes vizen egészen elszürkült és elfényesedett a folyó érces táblája. Fülöp tudja jól, hogy Kornél ott van a vizen, suhan a vizen és nem vész el. Csak a távolságon csodálkozik, mellyel eggyé lett Kornél. S hiába kutatja, hiába veszi sorra a vizet, nem látja sehol. Fülöpöt elfogja a vágy, hogy ő is menjen, legyen ő is távolság messziről és a fényes hátú víztől semmiben sem különböző.

Leül a partra és várja Kornélt. Nem akar többé egyedül maradni.

Elébe fut messze a part mentén s találkozik vele, mert Kornél visszafelé gyalog megy, nem akar szembeúszni a víz sodrával és birkózni vele kilométereken át.

– Kijöss máskor velem? – kérdi Kornél.

– Elmegyek, de én nem tudok még annyit úszni, mint te, és mi lesz, ha elfáradok?

– Nem baj, én kihúzlak. Különböznék úszhatunk mi egészen a part mellett, mindenütt vannak fűzfák, erők, erőskarúak.

Fülöp egész éjszaka a távolságról álmodik, amely nyílegyenes és fehéresen csillogó. Rajta suhan nesztelenül és ravaszán széleshátú bátyja, Kornél. A fényesség folytonos és fárasztó. Fülöp úgy érzi álmában, hogy szeme nagyon fáradt tőle.

Reggel valóban fáradt, mintha hosszú utat tett volna meg az éjjel.

Délután mindjárt azt mondja Kornél, hogy: – Gyérünk!

– Menjünk még a kisvízbe kicsit – rimánkodik Fülöp.

Ott még egyszer végigúszik a szokott darabon, fölértesztve és megbosszantva az apróbb halakat, amelyek, mint minden napos délutánon, ma is seregelve seregelenek azon a helyen, ahol a nap a legmelegebben süt és a folyó a legátlátszóbb.

Fülöp meggyőződik róla, hogy még nem felejtette el egy éjszaka alatt azokat a szokott egyszerű mozdulatokat, azt a csodálatos mesterséget, melynek úszás a neve.

Kornél nézi a partról és helyesel, mint a nagy madár a kicsi madárnak.

Odanéz, ahhoz a darabhoz, ahol a víz olyan mély, hogy nemcsak Fülöpöt lepi el, sőt Kornélt is, sőt két Fülöpöt és Kornélt is együttvéve.

Ennyire becsüli Kornél ezt a helyet.

Egy csöpp szédülést sem érez ezen az árvíz vágta lyukon, sőt valami édes csiklandozást.

– No most pihend ki magadat, aztán gyerünk.

Félszeggel mindég az öccsére néz úszás közben.

Egyszerre csak látja, hogy Fülöp forgolódik, mint a kerge birka a mezőn, amellet hol lebukik, hol feljön.

– Segítség!

Ezt már olyan vizesen mondja, mintha gombóc, vagy szappanbuborék volna a torkában.

Kornél pillanat alatt mellette terem és viszi ki a partra.

Oktatólag így szól: – Marha, ahelyett, hogy a fűzfá-ágba kapaszkodtál volna, te a szalmaszálakba próbáltál megfogódn.

De nem történt semmi baj. Még a molnár sem vette észre, hogy valaki el akarta inni malma alól a folyót.

– Hát aztán mi is történt veled? – kérdi Kornél, mikor már úgy véli, hogy elpárolgott Fülöp fejéből annyi víz, hogy lehet vele okosan beszélni.

– Ahogy megyek a vízben, egyszer csak belekap a lábamba valami állat.

– Mutasd a lábadat – mondja Kornél. – Nincs neked semmi bajod, görcsöt kaptál, nincsen foga a víznek.

Persze napokig nem megy Fülöp a vízhez, inkább bent marad a malomban és elgondolkodik.

Ravasz egy dolog a folyó, ravasz egy dolog a mélység.

A malom inkább sírgödörhöz hasonlít ilyenkor délután, mikor az öreg a malmában ül szürke arccal a szürke zsákok között, és úgy néz ki, mintha lamentálna. Pedig ez csak öregség.

Fülöp meg is únja hamar, pláne mikor egyszer kitekint a kerek padlásablakon, ott látja a vízben Kornélt, rásüt a nap és Fülöp talán sokkal boldogabbnak képzei a bátyját, mint amilyen a valóságban.

Kimegy, de csak a partra.

– Te gyáva – kiáltja Kornél. – Tudod mit, megmutatom neked, hogy mit tudok én a vízben, talán akkor megnyugszol mellettem.

Bukfencezik, kezeit fönntartja a mély vízben, azután a hátára köt egy félmázsás követ és úgy úszik.

– Téged is elbírlak a vízben, sőt náladnál nagyobb szamarakat is.

Addig húzza mindenféle ravaszsággal, amíg sikerül becsalogatni a mélységbe.

Lassan megbarátkozik a folyóval és a mélységgel is. Megy a két testvér egymás mellett, két oldalt a fűzfákat fújja a szél, a vékony leveleken szitakötők ülnek, akik szeretik a fűzfát és a csendességet. Néhol megfeneklenek a homokdombokon, meztelen hasukat felreszeli az ezer színű homok, ők elmásznak felette ügyesen.

Visszafelé gyalog jönnek, de egyszer-kétszer vissza is úsznak csak azért, hogy lássák: szembe tudnak-e szállni a folyó sodrával, mely olyan erős, hogy tud hajtani malmot és őrölni búzát, iszonyatos és ördögi erővel.

XII

NYÁRI DÉLUTÁN VAN.

Folyó mellett a mezőkön szederbokrok virágzanak.
Erdőből darazsak jönnek, faluból méhek. Szüretelnek
a virágokon.

A malomkerék halkan dohog.

Éppen úszni készül a két fiú.

Valaki kiabál rájuk.

Az anyjuk.

– Gyertek azonnal haza. Megérkezett Juliu a fog-
ságból.

Gyorsan magukra kapják ruhájukat.

A molnár úgyis ott van a malomban, azt hiszi, úsz-
nak.

*

Csókolják és csodálják a hazatértet.

Egészséges, szakállas ember Juliu.

Orosz ing és csizma van rajta.

Szemei sok vért, sok szenvedést látott szemek.

Mégis vidám.

Fülöpöt alig ismeri, akkor született, mikor ő elment.

Juliu felesége is ott van.

Örül a lenszőke asszony.

A testvérek közül csak Dumitru van otthon. Most jött
haza a fuvarral éppen.

A többiek mind tudnak Juliu hazatértéről. De
várniok kell estig.

A gyárat, a fűrészket nem szabad otthagyni soha.

Kirúgják őket!

Türelmetlenül várják az estét, hogy nyakába borul-
hassanak Juliunak. És beszélgessenek vele.

*

– Nekünk haza kell menni – mondja Kornél. – Az
öreg molnár vár ránk.

– Pedig szívesen maradnánk itten – mondja Fülöp.

– Gyárban dolgoztam Oroszországban, úgy, mint itt-
hon. Jól ment a sorom. Nem is jöttem volna haza soha,
ha nem volna feleségem, gyerekem. És ti nem volnátok.

Elbúcsúzik Kornél és Fülöp.

– Eljövünk máskor. Elkéredzkedünk a molnártól.

Mennek haza a malomba.

Sietnek, hogy idejében érkezzenek.

*

Gyülekeznek a testvérek mind a munkahelyekről, a vizifűrészről, a tutajoktól.

Aki nős, az külön házban lakik.

A gyerekeket lefektetik, a feleségüket magukkal hozzák.

Vacsorához ülnek.

Az anya szeme ragyog.

Íme: széjjelverte a háború a fiúkat és most összeke-
rültek megint.

*

Kövér és sovány, szőke és barna feleségek ülnek a fiúk között.

Szerelem, gyermekek, közös munkák és közös éjszaka-
k révén összeolvadtak a családdal mind.

Az anya néz. Mennyi fiú és mennyi feleség!

A fiatal asszonyok közül Máté felesége teherben
van.

Az anya megpillantja domborodó hasát és nevet.

Az apa keveset eszik.

Hegyi részeges ő.

Vacsorázás helyett pálinkát iszik.

*

Vacsora után Juliu Oroszországról beszél.

Kíváncsian figyelnek a testvérek.

– Nincsenek urak, se földesurak, se gyárosok. Kül-
földre menekültek. Aki otthon maradt, attól elvettek
mindent. A munkások, szegényparasztok és favágók
kormányoznak úgy, hogy nekik legyen jó. Ezelőtt a
szegénység kussolt, most a gazdagok kussolnak –
beszéli Juliu.

– Hát erdőben dolgoztál-e? – kérdi Dumitru.

– A cárizmus alatt szibériai őserdőben dolgoztunk.
Nagyon rossz dolgunk volt. Penészes kenyeret és he-
ringet ettünk. Azután jött az első forradalom, akkor

még mindég úgy tekintettek bennünket, mint foglyokat. Őriztek is bennünket. Sokan megszöktek. Csak akkor szabadultunk meg, mikor a bolsevikiek jöttek. Köztük testvérek voltunk. Beválasztottak minket is a falusi szegények tanácsába.

Juliu beszél az oroszországi favágók, a munkások, a parasztok helyzetéről.

A szemek csillognak, az arcok áttüzesednek.

Éjfél elmúlik és még mindég nem oszlottak széjjel.

*

Juliu az üvegyárba megy.

Ott dolgozott ő már a békében is.

A gyáros azóta meghalt.

Fia vezeti az üzemet.

Meglátja Juliut.

Csöppet sem örül, hogy visszajött a régi munkás. És él!

Juliu orosz csizmáját nézi gyanakodva.

– Hát te honnan kerültél ide? Csak nem Oroszországból?

– De bizony. Éppen onnét.

– Megmenekültél? Nem haltál éhen? Hallom, hogy ott egymást falják fel az emberek.

Juliu hallgat. Nem vitatkozni jött, munkát akar kapni.

– Hallottam, hogy fölvesznek üvegfűvókat – mondja. – Szívesen visszajönnék a régi helyemre.

A gyáros elgondolkozik.

– Gyere el holnap. Majd beszélünk róla.

Juliu elcsodálkozik.

– Nem vesz fel az úr?

– Dehogyan. Csak most nincs időm tárgyalni veled. Gyere be reggel kilenckor az irodába.

*

Sokáig ácsorog másnap reggel az iroda előtt.

– Tudom, hogy jó munkás vagy – mondja a gyáros. – Jobban érted az üvegfűvást, mint azok, akiket most tanítottunk be hirtelen. Fölvennék szívesen, de

attól félek, hogy fölpiszkálsz az embereket. Itt most csend van. Mindenki meg van elégedve azzal, amit kap.

– Meg akarok élni. Családom van – mondja Juliu egyszerűen.

Másnaptól kezdve bejár az üveghutába ő is.

Dolgozni kezd, mint régen.

*

– Tulajdonképpen semmi sem változott. Szegények vagyunk. A hivatalokban románul beszélnek, igaz, de mit érünk vele? Gyerekeink éppen olyan rongyosak, mint régen.

– A fakukacok és a bérlők is kezdenek olyan gorombák lenni, mint a békében voltak.

– Mesélj nekünk Oroszországról.

Juliu beszél.

Csak az igazat mondja.

Soha életében nem mondott mást, csak igazat.

Szeme éles.

Ezelőtt is okos ember volt, de most pláne megokosodott a háborúban, fogságban és forradalomban.

Messze földről jönnek hozzá emberek, Oroszországról kérdezősködnek ők is.

Szegény emberek.

Parasztok és napszámosok.

A szemük aggodalommal van teli.

*

Hat hét sem telik el, csendőrök jönnek Juliuért.

Besúgta valaki.

Bizonyára hazudtak is róla.

Szépfalura viszik.

Az őrmester vallatja falusi módra.

Juliu nem tud semmiről semmit.

Két napig ott tartják.

Juliu keveset alszik.

Nappal pihenni hagyják, éjjel vallatják.

Juliu fél. Juliu arca elé tartja kezét.

Védekezik.

Csukva vannak a falusi ablakok.

Másnap továbbviszik.

Ahány kilométer, annyi verés.

A vizsgálóbíró intelligens, jogvégzett ember.

– Ki küldött haza? Mennyi pénzt adtak?

– Engem nem küldött senki haza. Magam jöttem.

A családom miatt.

Sokáig vallatják.

Juliu összerogy a fáradtságtól.

A vizsgálóbíró azt hiszi: a keresztkérdések súlya alatt.

Pedig nem igaz.

*

A vizsgálóbíró nem hagyja beszélni őt arról, hogy mért esett össze.

– Úgy kell neked. Mért járatad a szádat a faluban.

Felesel a véresrevert ember:

– Azért van szám, hogy járjon.

– Betörjük az összes fogaidat! Rohadtál volna meg Oroszországban.

Még hat hétig rohad benn a börtönben Juliu, aztán hazabocsátják, minden per nélkül.

*

Így szenvedte át a vér- és tűzkeresztséget Dumitrescu Juliu üvegfüvő, a hármasszámú fűvő mellől.

XIII

AZ ÖREG DUMITRESCU CSALÁDJÁBAN olyan kevés eleség van, hogy kutyájuknak sem tudnak már enni adni.

Ahhoz a pár bárányhoz, ami nekik van, kutya sem kell, elég az anyjuk.

– Elviszem a gyárigazgatóékhoz – mondja az anyjuk.

– De hiszen azoknak vannak fajkutyáik, agaraik. Kell is azoknak egy fattyú.

– Elverem a háztól – mondja az öreg.

A kutya azért visszamegy. Látszik rajta, hogy zül-
lött állapotban van.

A szemei csipásak és mintha öregednék.

Mikor egyszer náluk van Kornél sóért, petróleumért
és egyébért, elviszi a kutyát a malomba.

Megszoktatják, hogy ússzék velük, ami nem megy
olyan könnyen, mert hegyi kutya ez, arra nevelték,
hogy a bárányok szőrébe csípjén a fogaival, ha rendet-
lenkednek.

Eleinte mindig kiúszik a partra, ahol iszonyatos irha-
rázogatásokat művel. De aztán adnak neki néhány po-
font és úszik velük.

Két emberfej és egy kutyafej a folyó felett.

*

Egy nap, mikor az egyik parasztasszony fölme-
gy a padlásra és zsákot keres, a parasztasszony lehajol és
Kornél megpillantja a combjait. Ledobja a sok zsák
közé, és így lesz ő férfi.

Zsákok a nászágyai és a malom halálos, dübörgő ze-
néje a nászmuzsikája.

Mikor lejönnek, még beszélgetnek, kicsit elmélyedve,
bizalmasan, mint két ember, akik éppen érezték és
ízlelték egymást. Fülöp odamegy, elszakad a szó
közöttük, szünet lesz és csend. Az öcs nem ért semmit,
mert neki még nincsenek tapasztalatai ilyesmiben.

Mikor Fülöp odább megy, a fiú megkérdi az asszonyt:
– Mikor jössz?

– Holnap délután.

– Jó, akkor utoljára hagyom a búzádat.

Másnap délután Kornél mondja Fülöpnek:

– Én ma inkább itthon maradok, lefekszem aludni.
Elég jól úszol már, elmehetsz magad is.

Fülöp örül, hogy úszhat egyedül a kutyával, úgy
érzi, hogy minden nap, amikor Kornél nem úszik, kö-
zelebb hozza őt ahhoz, hogy fölülkerekedjék.

Kornél pedig iszonyatosakat nyújtózik és az asszonyt
nem a malomba viszi, ahol ott ül a vén molnár, hanem
ki a szénakazal tövébe. Később pedig, ahogy hanyatt
fekszenek, a nyílt kék eget s a délutáni napot látják.

Az árterületet fűzfák szegélyezik; sás és sárga virágú zombék és hegyes szirmú fehér szappanvirág terem rajta. Mellettük hasas darázs a virágok kelyhébe mászik, a szirmokat létrafokoknak használva kotor és motoz, mint a kéményseprő. Házról házra jár és lelkiismeretesen végzi a dolgát: egyetlen egy virágot sem hagy ki. Kornél eddig nem vette észre, de most – s már ezentúl mindig – tudja, hogy köröskörül milyen szép a vidék. A szavak –mint tavaszi légbe eresztett sárkányok – könnyen az ajkukra tolulnak. Pedig minden szó: egyenesen a szívükből jön és oda tér vissza.

– Te persze azt hiszed, hogy ügyes voltál és dicséred magad. Pedig nem rajtad múltott – mondja az asszony és egy selyemfüvel a legény izmos, barna nyakával incselkedik. – Hidd meg, hogy én akartam így, úgyis három éve már, hogy özvegyasszony vagyok... Letelt a gyászév s még két évet raktam hozzá a bánatból is. A férjem vándorló üveges volt... Útközben meghült és tüdőgyulladást kapott... S engem itt hagyott két gyerekkal. Amikor a múltkori öröletésnél megláttalak a lócán, ahogy egy hegyetlen túvel a gúnyodat foltoztad, megesezt a szívem rajtad. Eszembe jutott, hogy az uram is így élt... Árván, idegenben... Asszony nélkül... És talán ezért kellett meghalnia... S akkor elhatároztam, hogy segítek rajtad... rajtatok... és elintézem a varrnivalókat. Hiszen te malomszíjat tudsz foltozni, de ide apró öltések kellene.

Kornél nem szól semmit. Jól esik az asszonyt hallgatni, de egy kicsit le van forrázva tőle. Csakugyan kitalálta a gondolatát: egész éjjel dicsekedett maga előtt, hogy milyen ügyes volt akkor, erőszakoskodott, és akkor lett gyöngéd, amikor kellett... És most kiderült, hogy az asszony túljárt az eszén, mert ő akarta így, rajta múltott.

– Most szánsz, vagy szeretsz? – kérdi később Kornél némi csalódással.

– Szeretlek is, szánlak is... De most hozd a foltoznivalókat – feleli az asszony.

Miközben Kornél zekéjének a zsebire kerek foltot kanyarít, a két gyerekéről meg a házatájáról mesél.

– Igérd meg, hogy nem vársz a legközelebbi öröltezésig, hanem előbb lejössz hozzám – mondja Kornél, amikor már nem lehet tovább varrni, mert lement a nap.

– Én ilyesmit nem ígérhetek ... mert nálunk sok az ablaküveggel járó, idegenben kalandozó ember... Az asszonyok gyakran vannak egyedül, és azért a vénasszonyok szeme éles. S ha én előbb idejövök, szóbeszéd lesz belőle s ezt én nem akarom – feleli az asszony.

Kornél szájon csókolja, a zsákot a hátára segíti s az asszony máris hazafelé indul.

Vinni kell a lisztet a talicskán, fel a hegyen, le a hegyen, nehéz út áll előtte.

Nemsokára megérkezik Fülöp és mind a ketten meg vannak elégedve azzal, amit aznap délután cselekedtek.

Kornélban akkor kezd megjönni az étvágy a szerelmeskedésre, mikor az asszony már elment.

– Ejnye, ejnye, hogy elszalasztottam az alkalmat – gondolja

Másnap újra egyedül megy Fülöp. Kornél pedig leheveredik ugyanarra a helyre, ugyanabba a szénakazalba, ahol tegnap volt, de most már asszony nélkül, csak éppen a nap süt úgy, mint tegnap.

És hempereg és ropogtatja a csontjait és sóhajtozik és arra gondol, hogy olyan szép délután még sohasem volt az életében, mint a tegnapi.

Várhatsz még, amíg lejön az asszony – gondolja magában. Hat hét is eltelik, amíg megeszik azt a nyolcvan kiló lisztet. Még mikor a folyóban úsznak, akkor is csak az asszonyra gondol. Nagyon szerelmes természetűnek kell annak lennie, aki még a hideg vízben is asszony szépségére gondol.

Fülöp próbálja mindenféleképpen versenyre ösztökélni, de sehogy sem sikerül. Ő csak úszik tovább, lassan és nyugodtan, vagy nagyon is nyugtalanul.

Néhány nap múlva elhatározza magát és lemegy az asszonyhoz a faluba.

– Lesz, ami lesz – gondolja.

De minden esetre körülkémleli a házat minden ol-

dalról. Elmegy mellette háromszor is, próbál az ablak mögé látni. Az ablakok fényesek és mögöttük látni az asztalt, az asztalon fehér kendőt, egyéb semmit! Megkerüli hátulról a házat, megnézi a kertet. Nincsen senki. Dobogó szívvel nyomja le a rozsdás vaskilincset. Lát egy házat, amelyet még nem látott soha. Parasztvirágos udvart, néhány üveggömböt. De minderre nem figyel, mert izgatott, ez csak átvonul a szemén.

– Ha idegent találok ott, azt mondom, hogy azért jöttem, mert a múltkor rosszul számítottam a vámot. Még vissza jár neki tíz kiló liszt – gondolja.

Bemegy a szobába, az asszony a fehérneműt rendezgeti. Csöppet sincsen megijedve, ahogy megpillantja. Egy-két csókot is el hagy nyalni magán, de csak túri.

– Mit gondolsz, mindjárt itt lehet a két gyerekem. Kimentek a kocsival szénát gyűjteni a mezőre.

Ügyesen kituszkolja, ő pedig leforrázva megy haza s napokig szomorkodik ezen.

– Fölkeltette bennem a férfiút, és most kínoz... Folyton csak rá gondolok... Azt mondja, várjak, de én nem tudok várni... – mondja magának és a könyve is kicsordul erre a gondolatra.

Nem is vár azután sokáig, (hiszen, amíg az asszony újra lehozza a búzáját örölni, addig tán meghalna szerelembánatban), hanem inkább úgy cselekszik, hogy a szemrevaló, öröltetni járó asszonyok közül a legkékszeműbbet s a leghosszabb szempillájút felhívja a padlásra: választani a zsákokból, amelyik tetszik neki... Olyan erővel döntögeti őket, hogy szinte alig lehet ellenállni neki.

Megtörténik ugyan, hogy egyik-másik asszony addig pofozza, rúgja, harapja Kornélt, hogy mégiscsak elengedi, de ő ilyenkor sem csinál nagy fájdalmat a veregségből.

Így Kornél megtanul bánni az asszonyokkal, mielőtt még igazán beszélni megtanult volna velük.

Már úgy rendez be a padlás egyik részét, hogy oda kevésbé poros zsákok kerüljenek.

Nagyszerű hely ez. Irigylésre méltó hely, s amelletttől sem kell félnie, hogy valaki rajtakapja, mert a

padlásig tizenkét lépcsőfok van és a tizenkét lépcső keservesen nyikorog, ha rálépnek.

*

Jön az ősz. A nap letűnik, sokat csorog az eső. A folyó barna lesz a sok iszaptól. Mélyül, sodra erősödik. Sok jó vizet le kell eresztetni. Sok, sok kerékhajtó vizet ingyen, a tengerbe, ami máskor aranyat ér és nincs.

Azért ők úsznak barna vízen, hárman a kutyával, és nem félnek. Ha villámlik s a vízbe üt, hogy megrendül a legmélyebb folyómeder is, akkor sem félnek. Úgy érzik, hogy a villám másfelé megyen, nem bántja őket. Csorog az eső, az egész tájék vízbe mártva. A fákról vastag cseppekben csorog, mint a félig megfőzött lekvár, amelyben még nem áll meg a kanál. De ők nem érzik, mert benne vannak a vízben. Villámlik. Nemcsak az ég csattan ketté, a folyó is széjjelhasad. Kornél mondja:

– Verseny egészen a másik malomig. Jó?

Indulnak.

Kornélnak ritkán jut eszébe versenyezni.

– Előre! – Hosszabb a karja és a teste is. Ő van elől, a kutya leghátul.

Fülöp keservesen erőlködik. A villám csattog, hol előttük, hol mögöttük, de sohasem beléjük. Mellettük a fák, fűzfák, bükkfák esőbemártva, nedvesen. Mint madárszó, kicsi madárszó, úgy csepeg némelyik.

Kornél már ül a parton és szorgalmasan ázik, mikor Fülöp célba ér. Közvetlen a másik malom előtt szállnak ki a vízből, ahol kezd gyorsulni a víz.

Legalább tudom, mennyivel úszik gyorsabban – gondolja Fülöp.

Mennek visszafelé a gyalogúton. Keservesen áznak, és ez még a kutyának sem tetszik.

– Tudod mit? Fussunk! – mondja Fülöp.

– Jó, de nem versenyre.

Futnak hazáig a kutyával együtt. Kergeti őket az eső. Ahogy kezdenek erősebben futni, annál erősebben rázendít az eső. Néhol ki kell térniök, mert gazdák jönnek a dűlön, akik meg akarták menteni a szénát az eső elől. Ez ugyan nem sikerült nekik. Úgy elfogta

a szénáskocsijukat a zápor, hogy egész a koci közepéig beleesett az eső. Most teregethetik otthon, ha nem akarják, hogy az egész megpenészedjék. A gazdák és az asszonyok el vannak foglalva azzal, hogy ezen sopánkodjanak. Nem veszik észre a három meztelen alakot: a két embert és a kutyát, amint inálnak az esőben.

XIV

EGY NAP, AMIKOR HAZAJÖNNEK, anyjuk várja őket a malomban. Beszélget a molnárral. Mesél és zokog.

– Irimie belezuhant a folyóba Dinuval együtt. Meghültek a jéghideg vízben. Betegen fekszenek otthon mind a ketten.

Kornél és Fülöp szomorúan gyalognak anyjukkal együtt haza.

A tutajosok bevégezték az idei csúsztatást. Irimiénél vannak, a szerencsétlenül járt tutajosnál.

– Látod, mondtam neked mindég, hogy ne rohanj olyan vadul. Lassan járd, tovább érsz. Pénzéhesek voltatok. Ahelyett, hogy megvártatok volna minket, futottatok, mint a bolond a folyón. A tutajt se építették meg rendesen. Azért pottyantatok a vízbe – mondja egy idősebb tutajos neki.

– Milyen kár! Ki tudja, mikor leszek egészséges – feleli Irimie az ágyból.

– Na, nem halsz meg azért. Mire szülni fog a feleséged, egészséges leszel te is.

A nagyhasú asszony ott sürgölődik a beteg körül. Szederlevélből teát főz neki.

Társáról, Dinuról kérdezősködik, aki vele együtt zuhant a folyóba.

– Az már egészséges. Holnapra kutyabaja sincs – meséli neki.

A tutaj sorsáról beszélnek aztán. Széjjelment az egészen. A környékbeli parasztok kilopták a vízből mind.

– Csakhogy ti megmentettétek az irhátokat – mondják.

A tutajosok elválnak, hazamennek feleségükhöz, kik már berendezkedtek a télre.

*

A molnárfiúk meglátogatják a többi testvéreket is. Hegyi házaikban ülnek. Szomorkodnak Irimie miatt.

– Jaj! Csak meg ne haljon!

– Az orvos azt mondta, hogy valószínűleg sokáig fogja nyomni az ágyat. Akkor pedig hazavisszük az anyámhoz. A feleségét is odavisszük. Szülje meg a gyerekit otthon – mondja Dumitru.

Az ősz ott van a faluban is, a faházakban és kőházakban.

A tyúkok istállókba menekültek a közeledő hó elől.

A gyerekek már bekecsekben járnak.

Kornél és Fülöp fáradtan megy vissza a malomba.

*

Egy hét múlva lejön az anyjuk megint.

– Megmenekült a haláltól, de pihennie kell. Nem szabad egész télen át dolgoznia semmit. Oda a pénz, amit megtakarított a tutajozáson. – mondja.

– Bánja a fene a pénzt. – felelik vidáman a fiúk. Örül a két testvér, hogy Irimie megmenekült a bajból.

Jókedvűen úszni mennek megint.

XV

AZ ESŐ EGYRE SŰRŰSÖDIK, járkal a hegyvidéki szél. Ősz van, sőt több, mint ősz. Tél eleje, mikor még nincsen hó és fagy, de mindennap elérkezhetik. Ők azért úsznak tovább, tetszik nekik, hogy ilyen vasemberek ők, és nem félnek a téli folyótól. A parasztok néha nézik őket és csodálkoznak rajtuk. A legtöbbje nyáron, gyermekkorában ment utoljára a folyóba, azóta csak otthon a dézsában fürödnek vagy mosdanak.

Fülöp le akarja győzni Kornélt, azért úszik. Kár volna kihasználatlanul hagyni a telet.

Úsznak együtt.

A két part mentén minden az őszt mutatja. A fákat összevissza verte az eső. Az őszi szél állandóan közöztük van. Hol egyik, hol másik irányból fúj, de sohasem fogy ki. A vizen már itt-ott egy-egy vékony jégdarab úszik, mint a jégvirág az ablakon. Szép, mintha lombfűrészsel vágták volna fenn a hegyek között. Mire leér, vékonyodik így meg. Kornél a szájába veszi, elázik, mint az ostya, de mégis megérzi belőle az eljövendő tél ízét.

– Nesze egyél – mondja a kutyának, amely éppen mellé ér. De a kutya lefújja a jeget, amit az orrára tett, és igyekszik előrefurakodni. Ejnye – gondolja – itt mindenki versenyezni akar.

Fülöp már elől van és látszik a gyors mozdulatain, hogy siet. Beérem – gondolja.

Fogy köztük a táv, de közben Fülöp is siet előre.

Előre! Behoz vagy harminc métert, de kifárad a gyors iramtól. Kénytelen pihenni egy darabon át. Közben elfogy alattuk ismét egy kilométer.

No most újra! Ismét gyorsít, de már ott van a másik malom a közelben. Mind a ketten teljes erővel mennek formátlanul és görcsösen. Még sóhajtozni sincsen idejük. Nem látják sem a vizet, sem az irányt, csak csapkodnak maguk körül veszett erővel.

Fülöp néhány méterrel előbb ér a célhoz.

Mikor kipihenik magukat a kintól, amibe Fülöpnek ez a győzelem került, Kornél meglátja az arcán a győzelmi mámort, amelyet alig-alig tud titkolni, s csak azért nem meri kikiáltani kakas-örömmel, mert tudja jól: Kornél először előre engedte.

De nem tudott utolérni, pedig akart – gondolja.

Kornél, ahogy meglátja szemében a sihedermámort, először elmosolyodik, azután mégis kicsit nyugtalan lesz.

Másnap kipróbálja, hogy tulajdonképpen mennyi is a különbség köztük. Komolyan belefekszik a vízbe és a versenybe. Háromnegyed úton együtt úszik vele, azután elúszik mellőle, s vagy harminc méterrel előbb ér a célhoz.

Várhatsz babám, amíg úgy úszol, mint én – gondolja, mikor Fülöp, aki egészen kimerült attól az erőlködéstől, hogy ne maradjon el a bátyjától, kiszáll a vízből.

Most már a futást sem virtusból csinálják, hanem muszájból. A szél úgy nekik megy, hogy dideregnek, amíg meg nem száradnak. Ez ellen nincsen semmi egyéb, csak az, hogy futnak. Ha a vizen a kutya az utolsó mindig, itt elhagyja őket.

*

A folyón egyre jobban fonódik a jég, de nem is ez a legfontosabb, hanem az, ami a hegyek közül érkezik ide. Vastag jégdarabok rohannak. Ahogy kiszállnak a folyóból, dörzsölik egymást, útközben, hogy meg ne fázzanak. Mire hazaérnek, egészen kiszáritotta őket a szél.

Másnap, mikor a kutyát etetni akarják a maguk főzte ételből, otthagyja az ételt.

– Ennek valami baja van – mondja Kornél. A kutya búsan megy a sarokba. A két fiú utána. Simogatják, ezért nagyon hálás, de szomorú marad. Őt is meg kellett volna dörzsölni, megfázott. A kutya otthon marad, hetekig főznek neki külön levest. A molnárnál van délutánonként, aki megsimogatja egyszer-kétszer öreg ujjáival.

A két fiú úszik tovább. Egy reggel hatalmas jégtáblák úsznak a víz felett.

A hegyekben, úgy látszik, felengedett az idő, a nagy jégdarabok leváltak és lecsúsztak a folyóba. A két fiú először a fara alá vesz egy darab jeget, lovagol rajta. Aztán úsznak lefelé. Egy helyen, ahol a víz hirtelen megszűkül, megsebesedik a sok jégdarab, zajlik és törik és rőfög. A fiúk belekerülnek a torlódásba. Rohan velük a víz, mintha ők is jégdarabok volnának. Muszáj a víz sodrának engedelmeskedni. Az egyik jégtábla fejbekólintja Kornélt. Valahogy kimászik a partra, le-tör egy nagy gallyat és benyújtja Fülöpnek.

– Ilyen jégtömb levághatja az ember fejét – mondja.

Igy még őket, a vasembereket is házaikba zárja a tél. A folyót jéggel fődí be, s csak a fenekén tengődnek valahol a halak.

Fülöp alig várja már a tavaszt. Nem gondol másra, csak a versenyre.

XVI

SZÉPFALURA MEGÉRKEZIK az agronóm. Két mérnökkel. Nekik kell a földosztást keresztülvinni.

Megalakul a földosztó bizottság. Csupa úr van benne: ügyvédek, képviselők, szolgabírók, az erdómérnök. Pár parasztot is tettek bele, magnak. De ezeknek nincs sok szavuk.

Kivesznek az uraság földjéből ezer holdat, de meghagynak neki ötszázat, a földosztást pedig húzzák-halasztják tovább.

Az agronóm az uraság kaszálóin maga kaszál, a maga embereivel. A szénát eladja métermázsaszámra gazdag parasztnak. A földeket kiadja bérbé.

Érdeke, hogy minél tovább maradjon kezében a föld.

Oszt földet, de lassan.

Először csupa protekciós ember kap. A bíró, a jegyző és az agronóm kedves emberei. A kormány kortesei.

Azután jönnek azok, akik lepénzelték az agronómot.

Három évig tart, amíg kiosztják mind a földet. Az agronómnak és a bizottságnak nem sürgős az egész. Ahányszor összegyűlnek, napidíjat kapnak mindég.

Nekik nem sürgős a föld. Csak a falusi szegénységnek. Annak pedig nincsen szava sehol.

Novakony is kap öt hold földet. Kutya rossz föld nagyon. Messze van a falutól, erdő mellett.

A jó földet a kortesek kapták, a protekciósok és a vesztegetők.

Novakony nagyon szorgalmas ember, két apró gyerek is nyomja, hogy sokat dolgozzék.

– Muszáj, hogy szerezzek egy pár ökröt. A föld rossz. Trágyázni kell. Szántani se szántathatom fel

mással. Annyit kérnek a nagygazdák a szántásért, hogy ráfizetek, ha velük dolgoztatok.

Elmegy a bankba Novakony. Kér pénzt az öt hold földjére. Adnak is neki.

Sok a kamat.

– Drága a pénz! Mi is sokat fizetünk érte! – mondják a bankban és sajnálják a kisparasztot a kamat miatt.

Novakony megveszi az ökröket a pénzért.

Az első évben dolgozik, mint a bolond.

A második évben ráfizet.

A harmadik évben megbánja már, hogy dolgozni kezdett a rossz földön. Szidja a bankot, eladja az ökröket.

Kínálja földjét fűnek-fának, nem kell senkinek. A föld rossz, a gabona olcsó.

Más szegényparasztok nagygazdákkal szántatták fel a földet. Mindegy. Belebuktak így is.

Így végződött a kisparasztok álma – a földről.

XVII

TAVASZELŐ VAN, HAJNAL. Kornél a padlásablaknál áll. Egy kocsis hajtja a lovakat a vizen.

– Ejnye, de bolond ez a kocsis, hogy elmerészkedik; vagy nagyon kell sietnie – gondolja. Kíváncsian nézi az átkelést. A meder bizonytalan. A közepéig még megy valahogy, bár itt már inkább a víz az úr, mint a kocsis.

Ebből baj lesz!!

A lovak nyugtalanok, a lábuk alatt érzik a vad vizet, mely egyre emelkedik.

– Fordulj vissza! – kiáltja Kornél.

De már késő.

– Segítség!!

Kornél kiugrik a padláslyukon át a folyóba. Nem messze a malomtól loccsan rá a vízre, a tavaszi folyó a hátára kapja és viszi a kocsiig. Egy lány ül benne,

még mindig az ülésen, a felfordult kocsiban. Kornél megfogja a haját és kiráncigálja a partra. Kihúzza a kocsist is. A két ló odavész, a rúd úgy tartotta őket, hogy nem tudtak szabadulni.

*

A kocsis több vizet ivott és tovább volt a víz alatt, mégis ő szólal meg először:

– Menyasszonyt vittem – mondja –, sietni akartam, mert kilenc órakor lesz az esküvő –, s összevissza gémberegve indul el, hogy szóljon a szerencsétlenségről.

A menyasszony nyakában aranypénzek, csuromvizes a menyasszonyi ruhája, s az esküvőre kikészített haja.

– Milyen jómódú leány ez – gondolja Kornél –, s ránéz a lány aranypénzeire. Ez a félhozománya neki és szerencséje volt, hogy nem hullott le a nyakáról. Bár könnyen meglehet, hogy meghal a hideg víztől, a sok aranypénzzel a nyakában. Leoldják az átázott ruhát, meglátják a menyasszony mezítelen testét, amit mára a vőlegénynek szántak. A fiúk adnak neki száraz inget. A molnár is benéz egyszer-kétszer, mint a kakukkmadár, amely a halált jelenti a hegyvidéken.

Tizenkettőkor megérkezik a lány anyja, kövér parasztasszony, gazdag bekecsekben, délután az apja is megjön, aki az esküvőről fordult ide a kocsijával. A másik kocsin ennivalók is vannak, amiket az apa az esküvőre vitt. Orvos is van vele. – A lánynak nem szabad elmenni haza, itt kell maradnia, máris elkezdődött a láz – mondja az orvos. A két fiú fölmege a malomba, ott alszanak éjjel. Nappal sokszor lejönnek a lányhoz. Szépségesen szép menyasszonyisága egyre halványodik, csak este piros. Ilyenkor látja Kornél, hogy milyen szép lett volna az esküvőn a lány. Csodálkozva nézi hímzett ingeit. A lány pedig nagyon hálásan néz Kornélra. A két fiúnak nagyon jól megy a dolga. A lakodalmi ebédet eszik már egy hét óta. Eddig maguk főzte puliszkán, krumplin és levesen éltek.

Már lábadozik a menyasszony, csak éppen még nem szabad kocsira szállnia. Az anyja a molnár szobájában főz. A vőlegény jön, egészen úgy néz ki, mint vőlegény a mézeskalácson. Hosszú, sovány fiatalember, fekete hegyvidéki bajusszal, kissé hosszabb, mint a városi bajusz. Látni rajta, hogy igen sok báránya lehet ott-hon, örül a vőlegénységnek, amely egyszer már megérett, azután eltörött, s most újra nő. A leány piros, mint egy menyasszony és menyasszonyias.

– Hazaviszlek a jövő héten.

– Nem megyek, gyöngé vagyok – feleli a menyasszony.

A vőlegény odafordul Kornélhoz, aki megmentette a menyasszonyt:

– Gyere el hozzám pásztornak, jó dolgod leszen.

– Nem megyek, és öcsém sincsen, akit elküldjek hozzád, – feleli Kornél.

A vőlegény mindenképpen ragaszkodik ahhoz, hogy Kornélt megjutalmazza. De Kornél nem fogad el semmit. Ki tudja, miért? A vőlegény tovább erősködik. Hazamegy és elküld hat bárányt Kornél apjának, az öreg Dumitrescunak, anélkül, hogy tudna erről Kornél.

A menyasszony anyja kimegy a vízhez, visz magával sulykot, mosószeget és veri a ruhát, hogy durrog a part. A menyasszony ruháját. Hogy mindig tiszta legyen, ahogy menyasszonyoké szokott lenni. Még van ideje neki vén korában is piszkos vénasszonynak lenni, mint az anyja.

Kornél ül a lány ágya szélén és nézi, hogy lesz egyre teltebb, menyasszonyibb a lány. Ahogy így nézi, nézdegéli, egyszerre csak azon veszi észre magát, hogy kutatni kezd a lány inge alatt. Hogy került oda a keze? Vajon a lány húzta-e oda, vagy magától került errefelé? Akinek ilyen sima fehér, ragyogó a teste, ott könnyebben csúszik a kéz. És csak siklik föl, föl egészen mellének dombjáig és újra vissza. A dombok gyönyörűbbek, a lankák szelídebbek, mint az első asszonynál. Olyan vidékeket érint a keze, hogy a lányra borul.

– Menyasszony, menyasszony – zokog Kornél, mint még soha.

A menyasszony mellé fekszik az ágyba, s mire az anyja visszajön és patyolatra mosta már ruháját, a lány arcán acélos vonás van, mely megérlelte a sok-sok gömbölyűséget, célt hozott az életbe. Már nem menyasszony, asszony. De a vőlegénnyel bajok vannak. Nemcsak a két ló pusztult el a vízbe, nemcsak a jó kis hegyetjáró bricska, hanem a vőlegénynek is vízbe esett az ő vőlegénysége. Jövő héten újra kijön a hivatalos vőlegény és mondja: – Hazaviszlek, itt a kocsí. A menyasszony pedig mondja: – Nem mehetek, érzem, beteg leszek, ha elmegyek.

A vőlegény rá sem néz Kornélra. Ő küldött hat bárányt az öreg Dumitrescunak, háláját leróta, semmi dolga vele. Felszáll a kocsijára, mely ugyan parasztkocsí, de féderes ülés van benne, amit kölcsönként a doktortól, hogy hazavigye a törékeny menyasszonyt.

*

Az asszonynak üzni kell az asszonyságát. Pláne friss asszonynak, akiről még alig húzták le a menyasszonyi inget és pláne friss vőlegénynek, mint Kornél, aki még hozzá titkos és törvénytelen vőlegény.

Egy nap az anyja túlságosan korán hozza be az ebédet, a „menyasszony” lába mezítelenül áll még, ahogy Kornél bontotta ki a maga számára.

Mit volt, mit nem tenni, most már meg is kell csókolnia Kornélt az anyja előtt.

– Szeretem Kornélt, anyám – mondja. A vénasszony odaadja az ebédet, tipeg, fordul a szobában, de nem szól. Végre kimegy, kint elkezd sírni akkora könnyeket, hogy vannak köztük galambtojásnyiak.

Ilyen nagy könnyeket még gazdag román temetésen sem látni, pedig akkor fizetik a sirató asszonyokat.

Mialatt a vén mámi kint sír és könnyeit piszkos kötényébe törli, a két fiatal bent kihasználja az egyedülletet, és mivel egyéb okosat úgy sem lehet tenni, hát csókolóznak. Az is jobb a semminél.

Az asszony veszi a parasztbekecsét és szalad. Nem várhat még öt napig, amíg kijönnek kocsival a családtól, addig még elcsábítja ez a fiú a lányát.

Kornél fölszalad a malomba...

– Mariora szeret engem és én szeretem Mariorát – mondja Fülöpnek. – Most pedig dolgozz helyettem is. Az anyja elment haza, van időm kicsit szeretni őt.

A vénasszonynak, amíg hazaér a messzeségbe a hét szoknyájával és a két rossz lábával, van ideje, hogy megjöjjön a szava.

– Nem lesz semmi a menyegzőből, a molnárlegény elveszi a lányomat – mondja.

Hu! Befogat erre Mariora apja, rohan a két lóval, ahogy csak bír, a vízimalomhoz.

Szép ősz öreg ember, lenyúzta nemcsak a bárányok, hanem a pásztorok bőrét is, csakhogy legyen a lányának, ha férjhez megy. És most jön ez a molnárlegény, és elveszi a szép reményéseket a négyszáz báránnyal...

– Add ide a lányomat, te gazember! – kiabálja Kornélnak.

– Vidd, ha akarja ő is!

Mariora már felöltözködött, haját menyecskésre kötötte, az ágyat sem hagyta nyitva, az ágyat, mely nem is sejtette, hogy belőle nászágy lesz, szép menyasszonnyal és fiatal vőlegénnyel.

– Gyere, lányom, szépen haza, itt a kocsi érted.

– Nem megyek, apám, haza, én Kornélt szeretem!

– Kuss! Én az apád vagyok, rám hallgatsz! – S ráncigálni kezdi a lányt és ütni.

Mariora sír, sírása úgy hull széjjel, mint a pénzcsörögés.

Az ütések és a sírás zajára kijön Kornél is a malomból, látja, hogy húzza az apja Mariorát, mint makacs borjat a vásáron.

– Erőszakkal nem engedem vinni, ha szép szerével nem megy!

– Semmi közöd hozzá, az én lányom!

Kornél ellöki. Az öreg sírni kezd. Fölkap a bakra

és megy a vőlegény felé, aki fiatalabb és erősebb ember, és talán tudja, mit kell tenni.

*

A vőlegény már értesült a dologról az öreg Mariora révén, aki föl se szárította a könnyeit, máris koptatta a lábait, s újra szaladt hozzá. Az após és a vő kocsija találkozik útközben. Együtt mennek a malomhoz. Újra kérlelik a lányt, most már ketten. Kornél kinéz a padláslyukon, mert nem lehet tudni, még képesek ellopni a lányt. Hallja, hogy már kiabálnak. Lemegy a szobába, Fülöp pedig kiáll a malom ajtajába. Nem engedi a bátyját megverni!

– Mondtam már, hogy erőszakkal nem hagyom elvinni és azt sem hagyom, hogy reá kiabáljanak.

– Mondd, Mariora, itt maradsz vagy elmész?

– Itt maradok.

– No hát akkor elmehettek! Vagy ha itt maradtok, legyetek békességben.

– Ördög vigyen el! Bár döglöttél volna meg, mikor a világra jöttél!

Kornél nevetni kezd:

– De hisz akkor a lányod is vízbefulladt volna.

Ha ketten is vannak Kornél ellen, de a vőlegény nagyon sovány, és ki tudja, milyen karok vannak szép parasztruhái alatt.

Az öreg ember ereje pedig bizonytalan.

Az ajtóban bedugja a fejét Fülöp, és így kiegyenlítődnek.

A két ember szitkozódva megy vissza a kocsira.

– Te miattad van az egész, te barom! Ha nem fordultál volna föl, nem történnék ez – kiabálja a vőlegény Mihályra, a kocsisra és lerúgja a bakról, hogy szédülten marad a földön. Mihály fölkel, a szemei dúltak és tanácstalanok. Ma ült először a bakon, mióta beteg volt a hideg folyótól.

– Gyere, Mihály, lesz még jobban is – vigasztalja Mariora. Fölterít az asztalon öt embernek, s eszik valamennyien a jó asszonyi étket.

*

Öreg Mariora elmegy a paphoz, akinek olyan hosszú szakálla van, amilyen az egész vármegyében nincsen senkinek. Az anyós kocsival megy hozzá, bár egy faluban laknak. Viszi a csirkét, kacsát, téli almát hozzá.

– Dicsértessék a Jézus Krisztus – mondja, és kezdi lerakni mindazt, amit hozott. A pap felesége segít neki, viszi a tyúkokat az ólba, leoldja lábukról a rongyot és meglóbálja őket szakértelemmel. A pap a tornácról nézi, szemlélődik, mint egy vidéki filozófus. Öreg Mariora bemegy a pap szobájába.

– Tisztelendő atyám, mit tegyek, az a gazember molnár ellopta a lányomat.

– Majd teszünk valamit – mondja –, nem kell mindjárt megijedni.

Öreg Mariora elkezd hosszadalmasan és unalmasan rimánkodni.

– Majd elmegyek a malomba – mondja a pap.

*

– Hát aztán, fiam, miért nem engeded a lányt. Törvényes menyasszonyt a törvényes vőlegényhez – kérdi.

– Ő nem megy – feleli Kornél.

Elkezd a pap beszélni Mariorának. De neki jobban tetszik Kornél csupasz arca, mint a pap lengő szakálla.

– Telebeszélted a fejét a lánynak éjjel, azért nem megy.

– Igaz – feleli Kornél –, sok szerelmes szót sutogtam neki.

– Érte jönnek a lányért kocsival és elviszik erőszakkal, te pedig nem fogsz ellene csinálni semmit, Kornél fiam – mondja a pap.

– Csak széjjelverem őket.

A pap dühbe jön:

– Törvénytelen dolgot cselekszel, bűnödöt nem bocsátja meg az isten – ripakodik Kornélra.

– ...

– Megátkozlak, ha nem adod ki a lányt, megátko-

zom a malmot, hogy senki ide ne hordhassa a búzáját.

Kornél nevet:

– A malom nem az enyém.

– Meg fogsz fulladni a folyóban, mert nem engedelmeskedsz az isteni törvénynek.

– Engem nem süllyeszthet el semmi, olyan jó úszó vagyok.

A pap menni akar.

– Hallod-e te, pap, akarok neked mondani valamit.

– No!

– Meg akarok esküdni Mariorával, hogy ne legyünk senki szemében „törvénytelen” pár.

– Nem lehet, háromszor kihirdettem a templomban Mariorát mással.

*

Az öreg Mariora ezelőtt lábatlankodott mindenfelé, a cselédeknek elrontotta az ételt, a férjének bárányüzleteit. Most azonban ismét fontos lesz a vénasszony.

Fölkerekedik, visz magával nyolc bárányt, nagyot, fehérét, hosszúsőrűt, elmegy Kornél anyjához.

Bevezetik a szobába, melyben tisztesség van, szegénység és almaszag.

Ül szemben a két öregasszony, az egyik, aki a jó módtól és a vénségtől ilyen duzzadt, a másik, aki a munkától és az öregségtől ilyen sovány és fakó, a jó-ságtól nevető arcú.

– Tönkremegyek, tönkremegyek – nyavalyogja az öreg Mariora. – Így összeálljon két ember! Még a tehén és a bika között sincsen így, ott is előbb meghatározzák, melyik bika melyik tehénnel megyen.

Sír. Kornél anyja vigasztalja.

– Nem is olyan borzasztó az én fiammal.

– De ők nem illenek össze! Adok maguknak még hat bárányt, ha a fiúk elereszti a lányomat.

Megmutatja a bárányokat.

Dumitrescuné szeretettel simogatja őket.

A bárányok szőre ragyog.

Kornél anyja megígéri, hogy beszél a fiával...

*

– Nem lesz az így jó – mondja Kornél anyja –, ők gazdagok, mi pedig szegények. Ti is szegények lesztek mind a ketten. Ők igyekezni fognak benneteket tönkretenni, szétválasztani. Van hozzá hatalmuk...

Kornél átöleli az anyja sovány arcát, s aztán ölébe veszi Mariorát.

– Hát miért, talán különb asszonyt kívánsz nekem?

Anyja mosolyog.

Úgy találja, hogy összeillenek ők ketten.

Mint egy cirmos cica, úgy ül Mariora Kornél ölében.

– Csókold meg az anyámat, – mondja neki Kornél.

A két asszony összecsókolózik.

*

Az öreg Mariora mikor látja, hogy itt nem lehet egyelőre semmit csinálni, hoz neki kalácsot, csirkét, nehogy megártson lányának a szegény koszt.

Ő ezt mind a lányának hozza, a „vejét” legjobban szeretné megmérgezni, csak hogy nem tudja, hogy melyikből eszik Kornél és melyikből Mariora.

A vénasszony, amíg lányával van, arra használja föl az időt, hogy szimatol mindenfelé, hátha összevesztek már.

*

Sok a víz és kevés az őrlés, ez a baja a tavasznak. Kornélnak úgy tűnik, hogy Mariora falujából különösen kevés gabonát hoznak le az idén tavasszal.

Ejnye – gondolja, talán nem szolt valamit a pap.

Ebből pedig baj tesz. Még képes az öreg elbocsátani engem és más molnárt fölvenni.

– Ezt nem teheti meg – gondolja tovább. – Másvalaki meglopná az öreget.

– Legjobb lesz, ha megesküszünk – mondja Kornél.

– Jó jó, ezt könnyű mondani, de nem ad össze minket.

– Hát akkor elmegyünk a mi falunkba – mondja Kornél –, ott is van pap, sőt új pap, talán az megesket minket.

Lemegy a faluba, délelőtt tizenegy óra van, hétköz-

nap. Ilyenkor minden paraszt és másféle dolgos ember kint van a mezőn vagy a gyárban, de a pap nem tartozik ezek közé. Neki csak az a dolga, hogy vásár- és ünnepnapokon imát mondjon, a többit elvégzi az isten. Egészen bizonyos, hogy otthon lesz, vagy a szomszédban a jegyzőnél. Az is lehet, hogy alszik, hiszen tizenegy óra az uraknál még hajnal. Csakugyan nem csalódik Kornél, odahaza van, de már fölkel. Előtte vannak a kiürített reggeliző csészék.

– No mit akarsz, fiam – mondja Kornélnak, pedig kettejük között alig van valami korkülönbség.

– Meg akarok házasodni, de nem lehet, akadályok vannak.

Elmondja az egész történetet Mariorával.

– Az írások Mariora papjánál vannak, és mi nem esküdhetünk meg, mert Mariora szülei kiadták a parancsot, hogy ne adja ki. Kényszerítenek minket törvénytelenységben élni.

– Majd megszerzem az írásokat – mondja a pap. – Szeretitek egymást, csak nem fogtok törvénytelenül élni!

Kornél ujjongva megy haza.

– Ha az öreg pap ellenem fog prédikálni, a fiatal majd csak prédikál mellettem – mondja Mariorának.
– Ha az öreg jobbra harangoz, a fiatal balra. Csak kapjanak hajba miattunk.

És a parasztok hozzák továbbra is az örölni valót annál is inkább, mivel a másik malom igen messze van.

*

A fiatal pap elmegy az öreghez.

Útközben a parasztesküvőre gondol. Marioráéra és Kornélére, amelynek jövedelme neki jár.

Az öreg papnál eléje teszik a pálinkát, poharakat, ami nagyon megzavarja, mert hogyan tud ő szigorú lenni, ha ezek mindjárt vendégeskedéssel kezdik.

Kínálják, de nem iszik.

– Tisztelendő atyám – mondja –, egy szerető párt akarok megmenteni a törvénytelenésgből, akik úgy élnek, mint a galambok. A vízkanyarodónál levő ma-

lom molnársegédje hozzám jött a napokban, hogy el akarja venni Mariorát, aki a faluból való. Tekintettel arra, hogy a két ember bizonyos idő óta együtt él, a legokosabb, ha törvényesítjük. A dokumentumokért jöttem.

Az öreg pap feldühösödik.

Taknyos – gondolja.

– A lányt háromszor kihirdettem a törvényes vőlegénnyel, a dokumentumokat nem adhatom ki. A lány tavaly beleesett a folyóba, azóta megzavarodott kicsit. De majd megjön az esze.

– De hisz a lány szereti a fiút.

– Ön még fiatal ahhoz, hogy ezt megítélje.

– Írok a püspökségnek – mondja a fiatal pap.

– Kérem, tessék...

Elválnak.

Mikor a fiatal elmegy, az öreg kiissza a pálinkás poharat, amit a fiatalnak töltött.

*

A vőlegényről olyan hírek terjednek el, hogy már kiheverte bánatát. Először másik lányt akar elvenni, aki ha nem is olyan szép, mint Mariora, de háromszáz juha van.

Azután egy özvegyasszonyt akar elvenni feleségül.

Legjobban az öreg Mariorát bosszantják ezek a hírek, mert most már aztán komolyan veszélyben van a négyszáz bárányról szótt álom.

Járkál a faluban nyugtalanul, összekever, kicserél minden pletykát, hogy ne legyen senki sem jobb, mint a lánya, aki íme „bűnbeesett”.

Néha sírva fakad és dühös a fiatal papra.

*

A vőlegény otthagyja az özvegyasszonyt és a háromszáz juhos lányt, azt mondják, újra visszaesett szerelmi bánatába, Marioráért. Semmivel sem törődik, bárányainak sem örül, pásztorait sem kergeti, a pásztor fiait sem veri.

– El fog sorvadni, meg fog halni érted – mondja az anyja Mariorának. – Van szíved erre, hogy meg-

ölj egy embert? Nem szeretted? Nem váltottál vele gyűrűt?

Napokig így beszél az anyja. Mariora pedig hallgat. Nem lehet tudni, mit gondol, talán megunta már a szegénységet és az életet itt a malomban, ahova alig jár ember. De lehet, hogy csak nem akar az anyjának ellentmondani.

– Holnap érted jön a vőlegény – mondja az anyja –, ide jön az erdőszélre, látni akar, csak látni, meghal, ha nem lát.

A vőlegény díszesen öltözött és lesoványodott. Azonkívül még a nap tiszteletére lenyelt valami szert, amit az öreg Mariora ajánlott. Ezt sor alá kerülő legények szokták tenni, hogy ne vegyék be őket katonának.

Mariora nagyon sajnálja a vőlegényt.

Az leborul eléje és csókolgatja a szoknyáját, azután átfogja a lábát lassan, és mint egy fenyőt beemeli a kocsiba. Mariora hangtalanul fickándozik a karjában.

A kocsi vágat a visszalopott menyasszonnyal az erdőn.

Kornél észreveszi, szalad utánuk, de későn, félúton visszamegy a malomba. Összefonja meztelen karjait és tehetetlen.

*

Még aznap előkerítik a papot és délután megcsinálják az esküvőt. Háromszor kihirdették őket, semmi akadály nincs.

A harangokat is mintha gyorsabban vernék, csak-hogy hamarabb túl legyenek a szertartáson.

Megkezdődnek a nagy evések az összes szobákban, az összes udvarokban és rokonoknál. Az esküvői pár gyorsan visszavonul és a vőlegény mindjárt megízleli testét a menyasszonynak.

Könnyű dolga van, ami nehezebb munka volt, azt elvégezte Kornél.

*

A szemei kicsit véresebbek, de nem lett gyöngébb Kornél. Éppúgy dolgozik, mint azelőtt.

Három nap sem telik el és a menyasszony ott te-

rem Kornélnál. A cipője sincsen befűzve, látszik, hogy szökött. Kornél kirohan hozzá, mellére öleli, levegőbe emeli.

– Mi történt veled? – kérdi ujjongva. Mariora sír friss könnyekkel.

A lakodalmi népség még mindig eszik, harmadik napja már, hogy rágódik a régi csontokon.

– Friss húst! Friss húst akarunk! – kiabálják egyesek.

Csak néhányan tudják, hogy a menyasszony vissza-szökött.

Sokan hallják, de annyira részegek, hogy nem tudják, miről van szó. Már vágják a bárányokat az új ebédhez.

A vőlegény elhívja cimboráit, néhány nagybácsit, összesen vannak vagy nyolcan, elég, hogy eldöngessék a legerősebb molnárlegényt is. Mindenféle verekedő szerszám van náluk. Ki mihez ért, azt viszi. A vőlegény kezében husáng van, ez hagyományos szerszám azon a környéken és csak asszonyt vernek vele. A vőlegény nem akar verekedni, legföljebb Mariorát fenýíti meg. Két kocsin mennek. A lovokról leszerelik a csengőket, ami kell, mert szűkek az utak –, jelzik vele a szembejövő kocsinak, hogy jönnek. Most azonban nem akarják elárulni jövetelüket.

Kornél egyedül áll Mariora mellett. Nyolcan ellene.

– Jössz, vagy nem jössz? – kérdi a vőlegény.

Mariora sír. A vőlegény felemeli a husángot, hogy üssön. Ezt megengedi a törvény.

A vőlegény küszködik. Sehogy sem tudja lecsapni a husángot Mariora fiatal testére. Inkább csak idősebb asszonyoknak való ez. Legalább tíz évi házasság kell hozzá, hogy lelke legyen a férfinak ezzel egyet ráütni az asszonyra.

Kornél odaugrik, hogy megvédje Mariorát.

Mariora iszonyatosan sír és megy, megy a kocsi felé.

Otthon még mindig eszik a násznépség, mikor megérkeznek a kocsik.

XVIII

FÜLÖP MEGTANULJA kihasználni az erejét mind egy cseppig a folyóban.

Egyenletesen úszik, csak az utolsó darabon gyorsít, amikor már félájult a sebességtől.

Kornél másra gondol, csak az úzásra nem. Három nap múlva újra ott van nála Mariora.

Vége a lakodalomnak.

Jönnek a hétköznapiak, a hétfők. Mariora főzi az ebédet a lakodalmi maradékokból, ahogy egy hétfői asszonyhoz illik.

Egyszerű ruhában van.

Traján fölment a hegyek közé a birkákhoz, nem jön le csak éjjel.

– Kijöttem hozzád, megnézni, hogy mit csinálsz?

Nyugodtan beszél. Látszik, hogy otthon mindent előkészített az úthoz. Biztosan az öreg Mariorát is beleavatta, aki majd hazudik egy nagyot, ha Traján előbb találna hazamenni. Az öregasszonynak az a fontos, hogy a háromszáz bárány megtalálja az utat a száz bárányos akolhoz. Az, hogy a lánya megcsalja az urát, abban nincsen semmi. Tegye, ha jól esik.

Kornél nem szól semmit, csak fölemeli az asszonyt és viszi a szobájába.

Magára zárja az ajtót, öleli az ismerős asszonyt és megcselekszi vele azt, ami egy asszonynak fontos és kellemes, s amiben Kornél, úgy látszik, nagyobb mester, mint Traján.

Alkonyatig ott marad a szobában.

Nem mozdul ki, nehogy meglássa valaki.

– Ez a búcsú volt, utoljára találkoztunk, – mondja Mariora, s arca hirtelen elkomorodik, amikor elválnak.

*

Kornél beletemetkezik a malomba.

Reggeltől estig. Még nem ismeri a malmot teljesen. Van egy csomó gép, amikre rájár a víz, évtizedekig működnek anélkül, hogy valami bajuk esnék. Az öreg nem mutatta meg ezeknek a szerkezeteknek a nyitját.

A vén molnártól mindég nehéz volt valamit tanulni. Szükszavú, majdnem néma, különösen a gépnél, javítás közben. Leselkedni kellett rá, hogy megtanuljon az ember valamit. Figyelve, töprengve tanulta meg Kornél a mesterséget. Egy pillanatra sem nézett el az öreg kezéről, mert lehet, éppen abban a pillanatban csinálta azt a mozdulatot, amely annak a csavarnak a titka volt. Kérdezni lehetett az öregtől, de nem felelt. Úgy tett, mintha nem hallana, belemélyedt a munkába.

Ami a malom mindennapi járásához kellett, azt már Fülöp is tudja.

Kornél nekiül, hogy megfejtse a molnár s a malom utolsó titkait. Elbabrál, elmélyed, szükséavú mesterember lesz.

Elmélyedni, elmélyedni... szerelmi bánatában...

*

Tíz nap sem telik el és Mariora ismét ott terem Kornélnál.

Fehér blúz van rajta s alatta piheg a melle.

– Gyerekem lesz – mondja –, már biztos. Azt hiszem, tőled van, Kornél.

Siratja a lányságát, a szabadságát.

Igazán asszony lesz.

Megkövéredik, gyereket szül, ringatja a babáját, szoptatja, megkicsinyül a melle, újra megtermékenyül, újra gyermeke lesz. Szidja a fiait, tanácsot ad más asszonyoknak, mit vegyenek fel nedves hideg időben, ha gyereket hordanak a hasuk alatt.

Idős asszony lesz... Odaborul Kornél vállára, mindég szeretne menyasszony maradni, mint akkor, amikor Kornél az ágyába bújt. De nem lehet. Már is ott van a méhiben a szerelem gyümölcse és nő, nő folyton. Láthatatlan, de a gyerek kilenc hónapja pontosabb, mint az év és el fog jönni.

Kornél csókolgatja. Mariora szívesen hagyja. Hadd lássa valaki a lányságát, a lányos testét, amely minden nappal változik, formátlanodik. Kornél szelíden ölelgeti, nézi zavaros fekete szemeit, melyek hol vadul

csillognak és izzanak, hol pedig szelíden és játékosan hunyorognak az ablak fénye felé.

Csakugyan ez volna az utolsó találkozásuk? Csakugyan visszahozhatatlanok az eltűnt percek?

– Na most megyek, mert rámeestedik – mondja az asszonyka később.

Kifut a mezőre, letép egy csöves vadvirágot s gyöngyfogai közé dugja. Olyan ez a vadvirág, mintha szép szájának tartozéka volna. S ugrándozva indul az ösvényeken hazafelé.

Friss és jókedvű Mariora. Az erős szél még pirossabbra csípi arcát. Még könnyedébb lesz tőle, mintha ma született volna s mintha szépsége újrafogant volna.

– Megjöttél a városból, uram? Hoztál-e valami vásárfiát? – kérdi Mariora késő este.

Férje szerelmes szemmel nézi, majd szó nélkül leteszi a kendőt, a félcipőt, vaskos üveg kölnit, meg a pirosító rudacskát az ágyra.

– Egyebet is kellett volna hoznod – feleli nevetve Mariora. – Csörgőt, meg pelenkát, meg csipkét a pólya szélire.

Traján elneveti magát, csak most érti meg, hogy gyerek lesz a házban.

Pálinkát hoz, koccint a feleségével.

Mariora lefeküdni készül. Párnájába nevet, amikor Kornélra gondol.

*

Kornél jól alszik, délig semmi nyugtalansága nincsen. Már délben Mariorára gondol, alig tud enni az izgalomtól. Délután álmodik vagy félórát Mariorával, az alatt az idő alatt, amíg nincsen dolga.

Fülöp úszni ment.

A molnár bent ül a malomban.

Egyszercsak megjelenik Mariora. Kornél fölugrik.

– Éppen jókor jöttél – mondja – és átöleli...

– Tudom – mondja Mariora és mennek be egyenesen a szobába.

– Szép volt tegnap – mondja Mariora és mindjárt a szerelemről beszél. Parancsol, vezényel Kornélnak, mint egy markotányosnő.

– Édesem, ki tudja, mi lesz velem, milyen leszek. Tán meghalok, tán csúnya leszek. Gyerekem lesz.

Nem fél semmitől sem. Nincs mitől félnie.

Előre! Előre!

A folyóban Fülöp Kornélra gondol. – Nemsokára itt lesz, úszni fog velem. Már jöhetne, de még fáj neki Mariora...

*

Otthon a férjét egészen leigázza Mariora. Olyan menyecskés lesz vele szemben, a férje pedig akkora papucs, hogy most már inkább Mariora vehetné kezébe a férjverő husángot.

– Vége nemsoká a házaséletnek – mondja Mariora – itt a gyerek! Itt vagyok, ragyogok, jól lakhatsz velem egy esztendőre.

Traján, a férj a negyedik napon legjobb szeretné Kornélt hívni, ha nem volna olyan féltékeny.

De Kornél így is megteszi a magáét, segít neki derekasan. Jóllakik a megvadult asszony. Így vágtat két tűz között, egy gyenge és egy tüzes tűzben, váltott paripákon: egy gebén és egy büszke csődörön éjjel-nappal – Mariora.

Sem ő, sem pedig Kornél nem érzik, hogy ez megártana nekik. Sőt! Mind a ketten úgy érzik, ez a világ rendes sora és ők újra föltalálták, hogyan kell élni.

Mariora férje más véleményen van.

Ő úgy véli, hogy ez megárt az embernek és nem lenne rossz, ha az asszony már a hatodik hónapban lenne. Akkor már legalább békében hagyná, aludhatna szelíden. Mert nem tud! Fáj a feje egész éjjel a kimerültségtől.

Mariora kitűnően alszik mellette. A férj ránéz Mariora szép arcára és sóhajtozik. Azt hitte, hogy ő fog ülni a nyeregben, de a házasság másképp sült el.

Gyermek van benne, hiába. Mariora érzi is néha magában, mikor hazafelé megy Kornéltól. A férje már alhat mellette, amennyit akar. Kornélhoz is ritkábban jár ki. Egyre szomorúbb az öleléseknél. Egyre komolyabb. Mint egy fiúcskát öleli Kornélt.

Azután elmarad egészen. Senkié ő, sem Kornélé,

sem Trajáné, hanem egy harmadik emberé, aki még nem látta ezt a földet, aki be vagyon zárva Mariora testébe, de ki fog csúszni. Nem hitta senki, de ha már jön, éljen boldogan a földön, akárkihez is fog hasonlítani. Akár Kornélhoz, akár Trajánhoz, akár Mariorához.

Kornél eltűnődve gondol a vágatásokra, a számtalan ölelésre... Íme, véget értek. Azért kijöhetne legalább még egyszer – gondolja.

Mariora férje is ezt gondolja, de csak két héttel később. Odacsúszik szelíden Mariora ágyába.

– Mész el innen! – mondja neki az asszony.

*

Kornél sokat gondol Mariorára, hol fájdalommal, hol dühvel, hol örömmel. Még az esze is megjön Kornélnak, mikor így gondolkozik.

– Elment, itthagytott, becsapott... Bolond lett volna velem itt élni szegénységben, az üres malomban, mikor lehet neki négyszáz juha. Szereti a szerelmet és szereti a pénzt, de a pénzt jobban szereti. Most jól kiszermeskedte magát, itthagytott a négyszáz bárány kedvéért... Egye meg a fene az egészet!

Ilyen hangulatban van és csak nézi délutánonként, ahogy Fülöp a vízbe megy. Neki nincsen kedve levetni a nadrágját.

Hogy kifejlődött a gyerek – gondolja magában, mikor látja hazajönni Fülöpöt.

– Te, úgy látszik, az idén nem akarsz vizet érezni a hátadon – mondja Fülöp.

– Holnap megyek veled!

Mint két gálya úszik egymás mellett a két testvér a hosszú, tízkilométeres szakaszon. Fej fej mellett. Egyik sem ereszti előre a másikat. Az utolsó kilométeren gyorsítanak. Lábaikból és karjaikból kipréselik az utolsó erőt. Halálosan fáradtak, már csak támolyognak a vízben csúnya, fáradt, erőltetett mozdulatokkal. Nem látnak se előre se, hátra... megvakultak.

Fülöp ér be elsőnek.

Úgy látszik, felőrölt a szerelmeskedés – gondolja Kornél.

Nem tud már sem a folyóval bánni, sem Mariorával.

Fülöp igen büszke mellette.

– Jövő héten újra verseny! – mondja Kornél.

XIX

EGY HÉTIG KÉSZÜLŐDNEK a versenyre.

Indulnak. Megcsiklandja lábukat a friss part.

– Most aztán verseny lesz életre-halálra! Hallod-e? Aki győz, az a legjobb úszó a környéken – mondja Kornél nevetve, de látszik, hogy komoly magva van annak, amit mond.

Széles mozdulatokkal vágják a vizet. Eleinte egymás mellett. De Fülöp az első kilométer után elkezd kicsi, görcsös, de gyors tempókat csinálni és kétségbeesetten szökik előre. Kornél követi a maga széles úszómódszerével, de aztán meggondolja. Bolond gyerek, úgylis kidől a félúton.

Csak arra vigyáz, hogy ne legyen túlságosan nagy a távolság közöttük. Fülöpöt a fájdalom még jobban vadítja:

– Ha szétszakadok is, győznöm kell.

Hátra néz, a bátyja félelmetesen nyomul előre, ő pedig, mintha egy helyen maradna, olyan fáradt. Ágaskodik a vízen, mint egy szöcske.

Nincs több, mint néhány méter a célig s még mindig Fülöp van elől.

Megver, megver – gondolja Fülöp és elkezd zokogni a félelemtől és a fáradtságtól.

Egyszerre érnek be. Ez az, amit a városban úgy hívnak, holtverseny.

Kornél megöleli az öccsét. Ilyen fájdalmat és küzdelmet nem látott még a part, mint a két testvér küzdelme.

*

És mennek haza együtt a kutyával, amely a vízben elmaradt mellőlük, de most elkóborol kicsi kalandokra,

a bokrok alatt, egérlyukak fölött. Újra előtűnik derűs szemmel, véres szájjal. Kettévágja a bokrokat testével.

Nem szaladnak, gyalognak. Mindenütt látni az őszet. A mezsgye teli van sárga levéllel. Itt-ott a fák lehetetlen gyümölcsseit toppantják rájuk, amelyeket talán nyúlak esznek, talán madarak.

*

Mikor Kornél a malomban babrál, Fülöp is ottmarad mellette.

Kornél áll a gép mellett szótlanul. Vagy halkan füttyöl, de látszik, hogy csak a gépre gondol és nem arra, amit füttyöl.

– Mit csinálsz te itt, mit leselkedsz, mirevaló ez – kérdi Fülöp. De Kornél úgy tesz, mint a vén molnár, nem válaszol. Az öccse lökdösi nyugtalanul, meghúzza a haját, hogy Kornél ajka között megakad a fütty és fölszisszen fájdalmában.

– Mit akarsz?

– Magyarázd meg nekem, hogy mit csinálsz?

Kornél morog valamit, de aztán harapófogóval sem lehet kihúzni belőle a szót.

Fülöp rángatja, piszkálja ingerülten.

– Te ezt még nem érted, ehhez még gyerek vagy – mondja végre, ezzel sikerül leráznia az öccsét.

Fülöp szeretne mindent készen kapni a bátyjától. Pedig Kornél mindenre magától jött rá. Szinte újra feltalálta a sok gépet a hegyvidéki magányosságban, ahol sokszor senki lélek nem volt, csak a malomkerék zúgott kinn, és a parasztok gabonája ropogott a garatokon és a különböző kicsi gépek zúgták a maguk külön éneküket.

Hogy Fülöp mindent megértsen, ehhez három nap és három éjjel is beszélhet neki Kornél, s akkor mikor jut újra a géphez?

Vannak dolgok itt a malomban, amiket Kornél is csak úgy ért egy ühmgetéssel, fejszoválassal, éles füttyszóval, de amiket nem tudna szavakba foglalni. S ha mindent el is mondott, meg is kell annak érni a fejben. Aludni kell rá, utána gondolkozni heteken, hónapokon át a mély télben.

Ez a kicsi mesterségek lélektana.

Az öcs még nem ismeri az elmélyedés gyönyörét.

Mikor csendben vár az ember, s egyszercsak ver egyet az agya, jön a gondolat, a kéz szemfülesen követi az agy gondolatát, és fúr-farag szorgalmasan, alázatosan.

Mindezt Kornél az öreg vízimolnártól tanulta meg. Fülöp csak az unalmat ismeri. A rettenetes unalmat ilyen foglalkozások közben, mikor a levegő kínos éneklését is hallani lehet.

*

Kornélnak több ága is van. Fülöp csak úszni tud. Az öcs érzi ezt. Beáll a bátyja mellé. Ha érzi, hogy már torkig van vele, a bőrét szúrja csipkedő, kamaszos türelmetlensége, kirohan a víz elé és beugrik. A hideg víztől megjuhászodik és megy vissza a malomba, elmélyedni, éni. Kornél a hosszú hetek alatt úgy elmélyül, hogy eszébe sem jut Mariora.

Egyszer megkérdezi magától: szereti-e őt?

S feleli: nem.

Ő csak a csendet szereti kint a folyóparton, melyet csakis a malomkerék forgása és a folyó sodra szakít meg, ezt a reszkető lármát szereti itt a malomban. Ez a bölcsődala. Itt alszik legjobban.

Olyan jó kedve lesz, hogy hirtelen füttyülni kezd, túlfüttyüli az összes gépeket és fölrebben az öreg nagyot-halló molnár is.

Jókedvűen odamegy az öccséhez, rácsap a vállára:

– No, mit nem értesz?

És megmagyarázza neki...

*

Nemsoká eljönnek a napok, mikor már Fülöp sem veszi észre, hogy telik az idő. Ül a gép mellett és követi a szíjak futását. Merül, merül egyre jobban. Dolgoznak a gépek egyre és újra visszatérően. Az öreg molnár agya olyan, mint a kő, nemsokára fölöslegessé válik: Kornél mindent tudni fog.

Igénytelen mesteremberek ők mindketten. Kornél a mester, és Fülöp, az öcs. S ha Kornél Mariorára gondol, mindég egy nehéz asszonyt képzel maga elé, aki-ben mint egy hal, úszik a gyermek.

XX.

ALIG ŐRLŐDIK LE az első új liszt, máris elálmosodik az ég. Minden elfeketedik. Úgy bezárja magát felhőkkel az ég, hogy nem is akar egyhamar kinyílni. Nemcsak a nap, a napfény is láthatatlanná válik. A malomban egész nap petróleumlámpa ég. Kicsit hajnalhoz, kicsit alkonyhoz hasonlít az idő. Esik.

– Ez éppen malom-idő, csak hadd essék – mondja Kornél.

Hat napig esik egyfolytában. Sötétség a környéken. A vizek vadak, zajosak, mocskosak. Teli vannak gizzel-gazzal és nem sárgák vagy barnák, mint máskor, cigányos tavaszi áradások után, hanem feketék.

Az öreg molnár arca teli van gonddal. Kornél látja ezt. Kiismeri magát ezen az arcon.

– Nem kell félni – mondja Fülöpnek. – Az öregnek mindég ilyen az arca, ha árvíz van. De utóvégre tavaly és tavalyelőtt is volt, és mi történt? A felhők kifogytak. Az árvíz rendes dolog itt a hegyek közelében, néha kétszer is jön: ősszel és tavasszal. Sőt meg-esik az is, hogy egy tavasszal két árvíz is van.

Az öregnek sok baja volt vele mindég. Egyszer leszakította a zsilipet, másszor letépte a malomkereket. Majd minden évben vannak kisebb-nagyobb károk miatta. Egyik évben már csak egy napon múlt, ha még egy napig esett volna, vége lett volna a malomnak. Egy malom csak egyszer pusztulhat el.

Két nap múlva még mindég esik. A két fiút elfogja ugyanaz a rémület, mint a molnárt.

Már nem örölnek és mégis éjjel-nappal dolgoznak. Fogadják az árvizet. Vesszöt kötnek, homokzsákokat raknak, virrasztanak a hulló esővel. Kialvatlanok és bomlottak. Nagy a láрма a rettenetes vízfolyástól, rohanásától és tömegétől. Ordítanak egymáshoz munka közben. Próbálják túlkiabálni az árvíz zaját.

Kevesen vannak hárman.

Most érzi az öreg molnár, hogy mennyire öreg. Most, amikor sietni kellene.

A falukat köröskörül elzárta a víz. Ahonnan ide-

jöhetnének, ott el vannak foglalva az emberek a maguk bajával, a maguk árvizével.

– Törjük át a gátakat, vágjuk ki a zsilipeket – mondja egy éjszaka a molnár és sír, zokog.

Egyik felét a vagyonának feláldozza, hogy megmentse a másikat. De ez sem használ, a víz átszakad a malmon, benyomul a lakásba és a hombárba.

– A búzám, a félévi vámom! – sírja az öreg molnár.

– Miért nem vittük ezt legalább biztos helyre?!

– Mentsük meg, mentsetek meg, fele úgyis adóság már.

Megállítják a garázda vizet egy darabon.

Halásszák a búzát, mintha arany volna.

Az öreg molnár nem dolgozik velük, csak zokog.

Fölviszik a megmentett búzát a hegyre és mennek le újra a malomhoz.

Semmi tennivalója nincs itten már embernek. Csak nézik, mit csinál az árvíz.

Recseg a malom, elindul fatalpairól s ők mennek utána.

Nagy kerülőket kell tenniök.

A víz szélesen ellepi a mezőket.

Néhol csendes lesz a csúszó lapályokon, másutt ismét belekap a széles kövekbe és vadul zúg. Mező helyett mező vagyon: vízmező.

Ők csak messziről látják a malmot. Még mindég egyenesen áll.

Azután éjjel lesz és minden láthatatlan.

Három napra rá szűnik már az árvíz, apad már a folyó.

Csónakkal közelítik meg a malmot. A csónak itt-ott megreked.

A malom lábainál még folyik a víz, a malomkerék még forog, kiesett a deszka a fogai közül, amivel elállították.

Forog és örölni akar.

Mikor kinyitják az ajtaját, állat ugrik eléjük. Tisza, a kutya, akit bentfelejtettek. Ment a malommal, melyet messzebbre vitt a víz, mint ahol a másik malom állott.

Koldus mind a két molnár.

– Megvárjuk, amíg lefolyik a víz, aztán eladom a malmot – mondja az öreg. – Én már nem építhetem fel újra. Pénzem sincs rá, öreg is vagyok. Tán félévig is tartana, míg újra fölépítenők.

Nem akad vevő a malomra.

Hírek jönnek, hogy a kátránygyár épít malmot turbinával, amely áramot szolgáltatna a környék ipartelepeinek.

– Eladom az egészet tüzelőfának – mondja a molnár.

Jönnek a kupecsek és spekulánsok.

Szaglásszák a malmot, de nem tudnak megegyezni a molnárral.

– Bontsuk széjjel, eladom a parasztnak kocsiszámra.

Így viszik el lassan.

A gépek ottmaradnak a parton. Nem kellene senkinek. Késő ősz van, mire eladnak mindent. A molnár kifizeti az adósságait és Marioráék falujába költözik. Mint afféle családatlan öregember, fizet a kosztért, ahogy az a városban szokás.

XXI

A KÉT FIÚ HAZAMEGY.

Isszák a köcsög tejeket, de tudják, nem maradhatnak itt.

A szegénység benéz az ablakon.

Otthon vannak egész télen át. Ülnek a parasztházban, segítenek az anyjuknak, javítják a házat. Kornél ott van mindenütt a fűrészszel.

Közben lemegy a fűrésztelepre és kérdi:

– Nincs munka egy ember számára?

– Nincs.

Kérdi a többi testvérét is. Kérdi a falepároló munkást is.

– Nincsen, dehogy van! – felelik. Most is elbocsá-

tottak egy csomó munkást. Mennek ezek be a városba, meg sem állnak a fővárosig, mert itt az egész környéken nincsen munka.

Tél van, nincsen legelő. Kevés tejet adnak a birkák, akárhogy nyomja a csecsüket Kornél.

Kevesebb tejet is isznak.

Ha ezelőtt félliter tej jutott minden családtagra, most csak két deci jut.

Szűkösen élnek. A nyomor napról napra szinte már a kétségbeesésig szökik.

*

– Nem tudunk megélni magunk se, mit csináljunk a kutyával? – kérdi Fülöp.

– Leviszed Mariorához – mondja Kornél.

– Mondd meg neki, hogy nem emlékebe küldöm neki a kutyát, hanem mert itt nincs mit ennie.

Megköti a kutyát Fülöp és viszi le Marioráékhoz.

Az első, akivel találkozik, a kocsis, aki a fáskamrában fát aprít.

– Hát te hogy kerülsz ide? – kérdi Fülöp tőle.

– Visszavettek. Hogy Mariora visszajött, nem hagyozanak rám.

– Itt a Tisza, tartsd magadnál az istállóban és adj neki enni. Itt majd csak találsz ennivalót a számára. Nálunk nincs. Mi is megyünk a városba munka után.

Mihály átveszi a kutyát, megsimogatja a fejét, ahogy ezt már tette azelőtt is.

– Vigyázz, nehogy visszaszökjék – mondja Fülöp.

XXII

MINDEN MEGSZORULT. Az egész élet kinn a hegyek között. Mindenki csendes. És befogja a száját, akármilyen rosszul fizetik. Örül, hogy még dolgozik és hazavihet pénzt. Pénzt...

És ha egész nap ordítanak rá, akkor is hallgat.

És ha valakinek levágja a fűrész az ujját, befogja

a száját az is. Jajgat, de nem ordít. S örül, hogy visszaveszik megint.

A nyomor olyan nagy az erdővidéken, amilyen nem volt évszázadok óta.

A tutajosok dolgoznak, mint a katonák.

Egyik se lop, egyik se iszik.

Dolgoznak szorgalmasan és nagyon kicsi pénzért.

Ezer éhes tutajos áll a folyóparton, a tutajok indulási helyein, nagybányaiak és más vidékiek, mind állnának helybe.

Mindenkinek a sarkába száz más lép.

Mindenkinek a kenyerre fenyegetve van.

A kussolás és nyomor éveiben vagyunk. Mindenütt Európában.

Vajon mire gondolnak a tutajosok éjjel?

*

Az erdészek egyre kegyetlenebbek lesznek, ordítanak egyre jobban.

Följön a vállalkozó, a fűrész tulajdonosa.

Arca kék és ijedt. Beretvátatlan. Gyászol valakit zsidó módra.

Vannak munkásai, akik már húsz év óta dolgoznak nála.

Ijedtek ők is.

Mi lesz velük?

Ha fél az úr, nekik százszor több okuk van félni.

Ha az úr elveszti a vagyonát, ők éhen halnak az erdő közepén.

*

A főnök parancsot ad, hogy állítsák meg a fűrészeket mind.

Csend lesz.

Hallani a víz csobogását, amint elrohan a fűrészek mellett.

A főnök összegyűjti az embereket. Valamennyit.

Azokat is, akik az erdőben vannak.

– A fa ára rettenetesen leesett az utolsó hetekben. Felét se kapom annak, amit félévvel ezelőtt kaptam. Spekuláltam, hogy ugyanannyi fát adok el, mint

tavaly. Nézzétek meg raktáraitam. Tele vannak. Le-
mondták az összes cégek a fát, akik tavaly még nálam
rendelték. Tönkretett az állam is a nagy adóval. Mócok
és máramarosszigeti parasztok járnak deszkával. Őket
nem sújtja az adó.

A főnök sír.

A parasztok közül is sokan sírnak.

Mi lesz velük?

Hova menjenek, ha megáll a vízfűrész?

Az erdőben nincsen hely.

A városok is éhesek, a faluk is.

*

Csendőrök járnak a hegyekben.

A járás székhelyéről küldték őket. Száz éles töltény
van mindegyiknél.

– Kussolj te, bűdös bolsevik!

És kussol mindenki, éhezve.

És éhezve dolgozik, aki munkában van.

*

A főnök letörli könnyeit, beszél.

A fűrész munkások odahallgatnak mind.

Az ő sorsukról van szó.

– Itt két eshetőség van. Válasszatok, emberek! Vagy
becsukom a fűrész és széjjelszéledhettek, amerre akar-
tok, vagy megtartalak benneteket háromnegyed bé-
rért. Jól értsétek meg: aki eddig ötven lej napszámot
kapott, az ezentúl csak harmincötöt kap. Többet nem
fizetek. Akinek nem tetszik, mehet. Ez talán még
megmenthet. Olcsóbban termelek és versenyképes
leszek megint.

A munkások morogva beszélnek a helyzetről.

– A rossz üzleti évet is velünk fizetteti meg. Ő
könnyezik és mi lakolunk!

– Én a múlt héten voltam nála ebéd közben. Itt
sír a rossz üzletek miatt, otthon pedig jól esznek még
mindég.

– Milliói vannak a bankban.

Beszélni kezd Axentie, Kornél és Fülöp testvére. Ő a legokosabb a munkások között.

– Összevissza beszélünk. Butábbak vagyunk a juhoknál is. Mikor jó üzleti év volt, akkor is nyomorúságosan fizettek bennünket. Nem tudtuk kiverekedni magunknak a jobbat. Akinek nem tetszett, az inkább odébbállt, nemhogy föllázította volna a többit. Elment más fűrészhez ahelyett, hogy talpunkra álltunk volna valamennyien. Ha lerészegedtünk, egymást bicskáztuk, ahelyett, hogy a főnökök torkára tettük volna a kést!

És mindenki morog. Elégedetlen. De kussol.

Ezerkilencszázharmincat írunk.

Másnap reggel pedig dolgozni megy mindenki háromnegyed béréért.

A helyzet rossz mindenütt, az összes erdőben, százkilométeren innen és túl.

Farkas minden ember, ha éhes.

És komisz macska, ha jóllakik.

*

A főnök embere beszél másnap.

– Ez nem jelenti azt, hogy bárki is rosszabbul dolgozhat, mint eddig. Aki megszökik munka közben, vagy túlságosan sokáig pisál a vízmosás előtt, az máris mehet. Valamint elmehetnek azok is, akik több selejtes fát szolgáltatnak be, mint eddig. – Üzeneti a főnök.

*

Háromnegyed béréért! Háromnegyed béréért! Akinek nem tetszik, mehet!

Jelszóvá válik a munkaadók között.

Alkutól visszhangzanak a hegyek.

*

– Miből főztek? Rosszabbat nem főzhetek, mint puliszkát.

Ő keseredik el legjobban. Ő érzi legjobban a nyomort: az anya. A konyhánál, a fazekak mellett.

Jobban fáj neki, mint annak, aki megeszti a sovány ételt.

Az apa és Dumitru száz kocsí fát vittek le a raktárból az állami erdőbe.

– Nincs pénz! Nem tudunk fizetni. Várj! Mi sem kaptunk fizetést.

Százan és százan élnek így fuvarosok. Várnak.

Hozomra viszik a fát.

Viszik, mert nincs jobb dolguk. Mert elmúlik a fuvarra való jó idő. S ha nem visznek semmit, soha nem kapnak pénzt.

Hozomra élnek.

Hozomra vesznek szénát a lovaknak is.

Kifogy a hozom hamar!

Nyomorognak a lovak, nyomorognak az emberek.

– Mi lesz a pénzünkkel? Fél éve is elmúlt, hogy beszállítottuk a fát. Kereskedők bezárták előttünk a boltjaikat. Az állam nem fizet, de tőlünk követeli az adót mégis.

– Mit csináljunk! Az államkassza üres.

Káromkodnak az emberek az erdőn.

Nem kapják meg a pénzüket soha!

Valamelyik inspektor ellopta a pénzt.

Talán Párizsban üdül, talán Bukarestben.

S új pénzek után nyúl.

Az emberek pedig lovaikkal, kocsijukkal és gyermekeikkel együtt várnak, káromkodnak és kapnivalóikat számítják.

A „sóhivatalok” pedig tele vannak kérvényekkel!

*

Folyik a víz, a drága jó víz, mely ezreket ér.

Senki sem nyúl utána.

Malmok is folyni hagyják.

Tutajok se járnak.

A tutajosok hetekig várnak hiába és a legjobb vízi időben. Hébe-hóba lemennek egyszer fával a folyón, de ebből nem lehet megélni.

Tengődnek az emberek a megélhetés és az éhenhalás között.

A síkságokon meghalt az építkezés. Nem kell a fa.

Se deszka, se állványfa.

Az ácsok éheznek mind. A kőművesek is.

Áll az élet az erdőben, a folyó mellett és a síkságon.

S a városokban sincs külön élet!

– Bár sose jöttem volna haza Oroszországból –
mondta Juliu.

*

Boltokban írva van nagy betűkkel: *Nincs hitel.*

– Bár már előbb kiírtam volna – mondja az egyik boltos –, most futhatok sok pénzem után.

– Nekem van megtakarított pénzem, ami nincs benn a boltban – mondja a konkurens kereskedő. – Ha lehet, eladom az üzletet végleg. Városba megyek lakni. Élek a készből.

Nem vesznek semmit. Se bocskort, se ostort, se kenyeret. Pálinkát is csak alig isznak az emberek.

Állnak a boltok és áll az élet.

Talpukon állnak az erdők.

Munka nélkül vannak folyók és emberek.

– Ne menjetek mind a ketten a városba – mondja az anyjuk tavasz felé. – Egyik menjen a bátyámhoz, talán még él. Ki tudja, szerencséje volt és meggazdagodott.

Anyjuk bátyja innen a hegyvidékről származott és az alföldre költözött tizenöt évvel ezelőtt. Marhákkal foglalkozott, földhizlalta és eladta őket. Visszakapta háromszorosan a takarmány árát.

Kileste a termékeny kocákat, megvette őket fiadzás előtt. Ha szerencsés volt, a jó koca tizenkét-tizenhárom malacot is fiadzott egy éjszaka alatt. Eladta a kocát, a malacokkal együtt. Nyert rajta és örült.

Kisebbfajta állatkupec volt. Nagy fiai voltak, lányai és menyei, kik dolgoztak neki mind.

Az anyjuk tizenöt éve nem látta a bátyját.

A folyók másfelé folytak, a tutajosok másfelé úsztak a fával.

Egy fiúnak sem volt dolga arrafelé.

A két vidék nem érintette egymást sehol.

A két család nem levelezett egymással soha.

Sok rokont temettek el anélkül, hogy a testvérek tudtak volna róla.

Egymás szerencséjéről éppenúgy nem tudtak, mint egymás nyomoráról.

– Lemész, fiam, hozzájuk – mondja az anya. – Mégis az én bátyám ő. Elmondod neki, hogyan megy sorunk. Maholnap megáll az élet az erdőn.

Dolgoznának a fiúk, de nincs mit. A fűrészkeszidők otthagyják a vízfűrészket. Elviszik a pénzüket másfelé. Téli vágás is alig van. Ha azelőtt csupa fűrészszaj és kopácsolás volt az erdő, most csend van mindenütt.

XXIII

LEMEGY FÜLÖP A NAGYBÁCSIHOZ.

Tavas van. Bevetett földeket lát mindenfelé.

Parasztok kinn vannak a mezőn, de hitetlenül zörög a kocsijuk.

Minek szántani, mikor a gabona semmit sem ér?

Tavaly a trágya is drágább volt a kenyérnél.

*

Ezer helyre beszél Fülöp.

– Szolgalegéynek mennék.

– Nem kell. Mi is sokan vagyunk a kenyérre, amit keresünk.

– Nekem is van három fiam, elküldeném dolgozni akárhová. Ha volna hová.

Így megy ez ötven kilométeren át, egész a nagybácsiig.

Sehol más feleletet nem kap Fülöp.

*

Élnek a nagybácsiék.

Fülöpöt szívesen fogadják.

Mint gyereket látták utoljára.

Fölismerik benne a hasonlatosságot az anyjával.

Fülöp elbeszéli nekik a helyzetet, melyben az erdőn élnek.

– Ti is így vagytok? Nekünk se megy jobban. Régen volt az, mikor dicsekedtem, hogy mennyi a pénz-

zem – mondja a nagybácsi. – A banktól kértem kölcsön. Állatokat vettem rajta. Spekuláltam velük. Hétről-hétre. Magam hajtottam a barmokat fiaimmal együtt, hogy ne kelljen hajcsároknak kidobni a pénzt. Nyertem is eleinte. Később megevett mindent a bank. Eladtam mindent. Üresek az istállóim. Az állatok ára piacról piacra esik.

– Pedig kár – feleli Fülöp. – Itt szerettem volna maradni maguknál. Nálunk éheznek az emberek.

– Hát! Munka volna elég! Csak pénz nincsen. A nyolc hold föld még az enyém. Azt gyorsan a fiaimra írtam, nehogy elvegyék a bankosok.

Szeretné megtartani Fülöpöt magánál. Szemrevaló, erős fiú ő. Napszámot se kell fizetni neki, csak a kosztot.

– Remélem, jövő télen drágább lesz a gabona, mint idén. Ha így marad, vége a világnak.

Napokig gondolkozik a Fülöp dolgán.

– Itt maradsz jövő télig. Ha többet fizetnek a gabonáért, megtartunk. Ha nem, mész.

– Jó.

Nagy falu az, ahol Fülöp él.

Üzletekkel, poros országutakkal, kő- és fahidakkal.

A hídon túl parasztok laknak. Ők művelik a határt. Ők viszik a búzát a malomba.

Folyó mellett pálinkát főznek karácsony előtt.

Szönek, fonnak az asszonyok.

A hídon innen urak laknak.

Cégek és hivatalnokok.

Három román tímár, akikhez bejár a paraszt tél előtt. Viszi a bocskorbőrt hóna alatt.

Gazdag emberek a tímárok. Legényeik dolgoznak a kádak előtt. Széles bőrkötényt viselnek.

Hetekig vesződnek a bőrökkel, amíg paraszt elé kerül.

A legények szegények.

A tímárok gazdagok.

A legényeknek köszönhetik a pénzt! S a parasztoknak, akiktől olcsón vették a bőrt. Falusi árt fizettek érte, városi árakon adták tovább.

A folyó másik oldalán néhány szegény tímár él. Ezek gyűlölik őket.

Tönkrementek legény nélkül.

Néhányan meghajtották fejüket a nagy tímárok előtt. Beálltak legénynek az óriás kádak mellé.

A többiek otthon nyomorognak.

Szegény, de nagy ellenségek ők.

*

Öreg ember mind a három tímár.

Meggazdagodtak és megvénültek.

Most már ők se keresnek annyit.

A napszámos pénztelen, a paraszt szegény.

De a tél még kemény most is.

S a pénz, a régi pénz, mit évekkal ezelőtt kerestek, érintetlenül fekszik kádakban és szekrényekben.

*

Fehérhajú ember az első tímár. Arca szép és öreg, mintha nyugalmazott tanító vagy kiszolgált vidéki bankigazgató volna.

A községtanács tagja ő.

Kocsmában az urak közé ül minden este. Vasárnap a pappal játszik hazardjátékot. Ötötől hétig.

A bőrhöz nem nyúl soha.

Húsz éve már.

Dolgoznak a legények.

Megy magától az üzlet.

És folyik a pénz.

*

Nagy, pocakos ember a második tímár.

Erős pálinkát iszik.

De bírja az üzlet.

A tímársátrakat az asszony vezeti.

Józan, erélyes asszony ő.

Kendős és veszekedős parasztaasszony.

– Csak hadd igyék az öreg! Egy nap megüti a guta, fölfordul s megdöglik. Itt maradok egyedül, fiaimmal együtt – mondja s örvend neki.

Nagy a nyomor a faluban. A hídon túlról áthallatszik a szegénység, ami a parasztok között pusztít.

Árvereznek. Dobpergés hallatszik.

– Nem baj! Csak dögöljenek meg! Nekünk lesz pénzünk akkor is, ha a fél falu meghal éhen.

Rokonai vannak az asszonynak. Messze laknak, nem idevalósiak.

Nyaggatják a gazdag tímárnét pénzért. Szeretnének kifejni belőle valamit.

– Eriggyetek innen. Azt hiszitek, loptam a pénzt? Kaparjatok magatoknak úgy, ahogy én kapartam.

Nem szeret senkit.

Sem a munkásait, sem a férjét, sem a falusiakat, sem a rokonokat.

Saját testvéreit is elfelejtette már. Régen.

Csak a két fiát szereti.

Fogcsikorgatva beszélnek róla.

A konkurrensok is és a munkások is az udvarban.

Az inasokat tartja és eteti, mint a kutyákat.

Gyűlölik mindenfelé.

A parasztok sem szeretik. De úgy tűnik föl nekik, hogy a bőrt olcsóbban adja.

S tolonganak sátra körül az őszi vásárokon.

Ő pedig hol nyájasan beszél velük, hol pedig ordít, mint a farkas.

*

A harmadik tímár egészen másfajta ember.

Német felesége van. Ő maga is, mintha német volna.

Nem iszik, nem dohányzik, ott van az inasok között mindég. Munkaruhában van. Dolgozik velük.

Csak inasokat tart: a segéd drága. Az inas olcsó.

Tíz suhanc üli körül az inasok asztalát, apró gyerekek és öreg fiúk. Külön főznek nekik.

A mester és felesége, gyermektelen emberek, benn a szobában esznek.

Senki sem látja, hogy mit.

Jót vagy rosszat? Titok marad az inasok előtt.

*

Esznek az inasok, mint a katonák.

Pléhtányéruk csuszpájzzal van tele.

Ugyanaz a koszt hétről, hétre.

Semmi változatosság, semmi íz!

Koplalás és asszonyok után való kívánczóság. Hiába.
Szorgalom, boldogtalanság.
Káposzta és bab örökös körforgása az élet!
Bőrök és csersav, mik kieszik az ember kezét.
Hajnali felkelések és munka a folyó mellett.
Búz és dögszag.

*

A babot megeszik az inasok.
A káposztát sokszor a trágyadombra dobják.
Vagy a szomszéd kutyái kapják, amelyek ott leselkednek a kertek mögött.

*

Csend van ennél a mesternél.
Nem ütnek meg soha senkit.
Pofonok helyett dolgozni kell.

*

A régi urak elmentek a nagyfaluból. Az újak szép pénzeket harácsolnak össze.

Házakat vásároltak maguknak, s új házakat is építettek.

Kölcsönt is adtak másoknak, hogy dolgozzanak vele: parasztnak, kereskedőnek és mesterembereknek.

Most követelik a kamatot pontosan, időre, „törvény szerint”.

Sok ember késik bizony.

– Nincs munka – mondják a mesterek és könyörögnek határidőért.

Nincs kegyelem.

Végrehajtóval fenyegetőznek.

Minél később fizet a szegényember, annál jobban úzi a kamat!

*

Hatvan házat fenyeget az árverés!

Hatvan házból alszanak álmatlanul az emberek!

És félnek, hogy kikergetik őket házukból, amelyben

születtek s amelyben öregségüket akarták tölteni és halálukat megvárni.

Egy év, két év s a többi házakra is sor kerül.

Minden a hivatalnokok, a bankok és az ügyvédek zsákmánya lesz!

*

Fülöp nagybácsijának is fő a feje a gondtól.

A banktól szerencsésen megszabadult tavaly ősszel. De jönnek az új nyúzóok.

Adóhivatalnokok járnak mindenfelé. Házról házra.

Az emberek kinn vannak a mezőn. Dolgoznak. Szántanak, vetnek.

Csak a gyanútlan asszonyokat találják otthon.

– Az adóért jöttünk! Az első negyedért. Januártól márciusig. Törvény szerint előre kell fizetni.

– Nincs egy бүdös vasunk a házba! Isten engem úgy segéljen!

– Ha nincs, majd segítünk magunkon másként.

A csendőrök és a kisbírók föl kutatják a házat. Benéznek az ólakba is. Nem találnak benne semmit, csak egy árva disznót. Elviszik azt is.

Kocsival jöttek, kocsival viszik az adót.

Fölemelnek asztalt, széket, ágyat. Azt is viszik.

– Gyerünk odébb! Sok dolgunk van még. – mondja az adóhivatalnok.

A két kisbíró fölül a bakra. Indítják a kocsit a disznóval és a többi lefoglalt tárggyal együtt.

A következő ház elé.

*

A két csendőr a járdán megy a kocsi mellett.

Az adóhivatalnok is velük megy.

Nem szólnak egymáshoz semmit.

*

Fülöp nagynénije kiszalad a földekre.

– Siessetek haza! A végrehajtó ott járt a lakásotokon! Elvitt mindent! Széket, asztalt, állatokat, amit talált.

– Az isten verje meg!

– Adok én neki!

Lélekszakadva rohannak haza.

Mindenki félti azt a pár meleg holmit, amije még van.

Az ekéket kocsira teszik.

Sokan annyira sietnek, hogy a szekeret és az ekét is otthagyják a félig szántott földeken.

Lóra ülnek.

Az istráng lóg a lovon.

Rohannak a csendőrök elé.

Izzadtan leszállnak.

Egy legény odaugrik a végrehajtó lovai elé.

– Hé! Hé! Álljatok meg!

A legény vadul curukkoltatja őket. A lovak ijedten hátrálnak.

– Vissza! Ezek a mi holmijaink. Elloptátok őket.

– Lopott az öregapátok. Fizessétek meg az adókat, s akkor visszakaptok mindent.

– Ki hallott már olyat, hogy az állam vigye el fe-
jünk alól a párnát.

– Törvény nevében!

– Ki eszi meg a malacot? A perceptor úr?

Ötven paraszt verődik össze. Izzgatottan tárgyalnak.
Hadonásznak.

Izzadtak. Sárosak. Rongyosak. Munkaruhában van-
nak, ahogy iderohantak a mezőről.

Az asszonyok jajgatnak.

Mindenki összevissza beszél.

A csendőrök szuronya megvillan.

Az adóhivatalnok fél.

– Én éppen olyan szegényember vagyok, mint ti.
Díjnom vagyok. Kétezer lejt kapok havonként. Engem
a perceptor úr küldött – mondja sírva.

Összeütközéstől tart.

Fiatal házas. Mesterember lányát vette feleségül.

Teherben van az asszony.

Nemsoká itt a gyerek.

*

A tömeg zokog a végrehajtó kocsija mögött.

A csendőrök felbátorodnak. Azt várták, hogy neki-
rohan a sok ember.

Puskatussal lökik el a legényt a ló elől.

Indulnak tovább.

– Majd én beszélek a perceptor úrral – mondja
sírva Fülöp nagybácsija.

Elkísérik a kocsit az adóhivatalig.

Itt még négy csendőr bújik elő a kapu alól.

A tömegnek esnek.

– Mit akartok itt? Menjetez haza!

Szétkergetnek mindenkit.

A nagybácsi nem hagyja magát. Könyörög, zokog.

– Fontos dolgom van a perceptor úrral!

Beeresztik.

Ki se nyithatja a száját.

– Fizesd meg az adódat és visszakapsz mindent.
Parancsom van rá, hogy árverezzek.

A szolgák kituszkolják az öregembert.

Hazamegy.

Útközben fölszáradnak a könnyei.

Egyre dühösebb lesz.

– A bank... a perceptor... a többi gazdagok ... –
eszébe jutnak mind.

Visszanéz. Át a hídon. A gazdagok falurésze felé.
Szemébe újra könny szökik. A dühtől.

Bemegy egy-két házba.

Megbeszéli haragját másokkal is.

Helyeselnek neki.

*

Fülöp pedig kinn a mezőn dühösen szánt. A fiúkkal
együtt. Az öreg ugyanis gyalog rohant be a holmija
elé.

Az urak egyformák mind. A hegyvidéken éppenúgy,
mint a síkfeldön.

Eszébe jut a pap is, aki verte őtet.

És a másik pap is, aki utána következett.

A fűrész, aki a bátyját szipolyozza. Az erdészek
és az erdőbérlők.

Felügyelők a raktárakban.

Jegyző, boltosok, szolgabíró.

Mikor szabadulunk meg ezektől? Mikor?

AZ ADÓHIVATALI FŐNÖK a falu legnagyobb ivója.

Csak hivatali órákon kívül iszik.

Hivatalban szigorú és pontos. Az adókat pontosan hajtja be. Mindent rendesen vezet. Kérlelhetetlen. Kezgyetlen.

Jaj az embereknek, akiknek fizetniük kell az adóhivatalban valamit.

Jaj a parasztnak!

Jaj a mesterembereknek!

Ő a legszorgalmasabb adóhivatali főnök a megyében.

Talán az országban is.

Ő gyűjtötte össze a legtöbb pénzt.

A hatvanhatféle adóban.

A hazáért!

Átgázolt mesterembereken, paraszton és udvarházakon.

Sok földmívest dobra vertek.

Sok mester visszaadta az ipart.

Néhányan fölakasztották magukat.

Sokan eladósodtak. Sokan most keresnek kölcsönt.

Híres adóhivatali főnök ő.

A jutalmat is fölvette, ami jár a főnököknek, akik sok pénzt hajtottak be a hazának.

*

Minél szigorúbb az adóhivatali főnök, annál jobban kényeztetik őt. A mézárosok, a mesterek, a paraszton. Mindenki, aki adót fizet. Aki rá van szorulva.

Nagyot köszönnek neki.

Sok pénzt kap a hivatal háta mögött.

A pénzt elissza mind!

Ingyen is iszik sokat.

A kocsmárosok félnek tőle. Az adóhivatali főnök az ő atyaúristenük!

Kellemetlenkedhetik nekik, ahol akar. Az italmérési engedélyeknél, az adóknál, a szesznél, a kártyáknál, hogy le vannak-e bélyegezve mind.

Ő hallgat.

És néha ordít.
S akire ordít, az hallgat.
És ha büntetéseket szab rá, megfizeti szemhunyorítás nélkül.

*

Hozomra is iszik sokat.
Egész éjjel.
A hozomot sosem fizeti meg.
A kocsmárosok elkeseredettek ellene.
Nagyot köszönnek mégis.

*

Iszik egész éjjel.
Részegségében kártyázik is.
Reggel benn van a hivatalában.
Józan, mint a tök.
Nem jól érzi magát. Álmatlan. Fáj a feje.
Jaj annak, akinek ügyes-bajos dolga van vele.
Ráüt a fejére paragrafusokkal, pénzzel, adóval!

*

A háború előtt tanító volt ő.
A háborúban osztrák-magyar táborigazgató.
Orosz-Lengyelországban a front mögött.
Jó dolga volt.
Spekulánsok adtak neki pénzt, baksist mindenféle apró komiszságokért és üzletekért, amiket lehetett csinálni a hadsereggel és mással.

Künn a fronton és a front mögött.

Itt kezdett inni ő.

Unalomból és mert a vállalkozók italt is adtak neki.

– A fene a büdös főnökét! Szóba se állt velem – mondja Fülöp nagybácsija.

– Elvitték a Fülöp ágát is! – meséli a nagynéni.

Este megágyaznak a földre Fülöpnek, de hiába várják.

Hol van?

*

Fülöp a kocsmá előtt áll.
Ácsorog a sötétben.
Benn lámpa alatt pénzes emberek isznak, esznek.

A bankigazgató, aki egyúttal ügyvéd is, két másik fiskális, egy boltos és a leggazdagabb tímár.

Ott ül az adóhivatali főnök is.

Két nőtlen járásbíró külön asztalnál vacsorázik.

*

Az adóhivatali főnököt gyűlöli a bankigazgató, mert nyaggatja százféle adóval.

Ő sem szereti a bankigazgatót.

Irigykedik.

Nálánál százszor gazdagabb ember.

És megvan a vagyona!

Nem itta el! Mint ő.

Vastrezorokban fekszik, a bankban.

És kamatra, kinn a parasztnál.

A másik két ügyvéd sem szereti az adóhivatali főnököt.

Őket is meggyötörte elégszer már!

A két ügyvéd ki nem állhatja a harmadik fiskalist.

Folytonos összeütközések vannak a járásbíróságoknál és a törvényszéken.

Egymást se szeretik!

Mindenki gyűlöl itt mindenkit.

És kedélyesen isznak együtt.

Urak! Pénzes emberek.

*

Legtöbbet az adótárnok iszik.

A tímár is kitesz magáért.

A két ügyvéd mértékkel emeli a poharat.

Prosit!

Fülöp beleskelődik az ablakon.

Látja az egymásrahajló pofákat, melegséget, jókedvet és hallja a röhejt, ami a pohár mellett van.

Az urak jól végezték munkájukat aznap!

Ihatnak!

Van miből és van mire.

Le a bűdös paraszttal! A szegényekkel!

Prosit!

– Csak jönne már! – gondolja Fülöp.

Indulnak végre.

A hold magasán áll a kocsmá fölött.

Ravaszul hunyorognak a csillagok.

Elköszönnek egymástól az urak.

Indul haza mindenki ágyba vagy a felesége ölébe
vagy egy lányhoz.

Az adóhivatali főnökkel még mindig megy valaki.

– A fene egye meg!

A tímár és ő egy irányban laknak.

Végre elválnak.

Fülöp eléje áll.

Lecsapja a földre.

Nem kell sok neki. Részeg.

– Nesze! – Nesze! – Nesze!

Egy kőrákásra esik.

Fülöp terméskőhöz csapja a fejét.

– Au! – Au! – Au! – nyögi részegen.

– Au! Az nem elég – mondja Fülöp.

És még odacsapja hatszor a fejét.

Amíg nem szól semmit.

Fülöp otthagya.

Nem megy haza.

Fúj a szél. Kóborol a határban mezei vízmosások
mellett.

*

Másnap reggel megtalálják a hivatalnokot a kőrákás
mellett.

Vérbenfagyva.

Nem halt meg. Magához tért.

A részegségtől és a vértől.

Rettentő kemény feje van egy ilyen hivatalnoknak.

*

Nagy baj van!

Nagy felfordulás!

Az adóhivatal feje beteg!

Megverte az éjjel valaki, mikor hazafelé ment.

De lehet, hogy meg se verte, hanem részegségében
maga csapta be a fejét.

Nagy az öröm a faluban: néhány hétig nem szednek adót.

Tettes után kutatnak a csendőrök.

Tettesek lehetnek ezren is: ahány adófizető, annyi ellenség.

– Ön nem gyanakodik valakire? – kérdi az őrmester a bekötött fejű hivatalnoktól.

– Talán az a paraszt lehetett, aki ott volt tegnap nálam. Kidobattam a szolgálkkal.

– Hogy hívják?

Megmondja a nevét.

Elmennek Fülöp nagybácsijáért.

Elviszik, verik.

Visznek másokat is.

Senki sem ússza meg pofon nélkül.

*

Két napja van már benn Fülöp nagybácsija. Rettenetesen összeverték.

Fülöp megunja.

Papírosra ráírja: „Engedjétek ki az öreget. Ártatlan. Én vertem meg. Fülöp.”

A cédulát behajítja az adóhivatal ablakán.

Meglép még aznap a faluból.

Haza sem mehet. A csendőrök lázasan körözik. A hivatalnok bekötött fejével káromkodik.

Fülöp elhatározza, hogy a városba megy.

Kornél már régen benn van.

Fölkeresi, akárhol van.

*

Nincs már maradása Fülöpnek!

A vidék tele van éhezővel!

A gabonaföldek mellett és a malmokban sincsen kenyér.

Éheznek öregasszonyok, éheznek gyermekek!

Éheznek részes aratók!

Éheznek a pékek!

Mert a kenyér a gazdagoké, s a szegénységnek nincs pénze, hogy kenyeret vásároljon.

Pékek ezrei munka nélkül maradnak.

A részes aratók búzáját elviszik adóba.

A malmokat bezárják vidéken, a molnárokat szélnek eresztik.

Kismesterek beadják az ipart: bevonulnak ők is az éhező hadseregbe.

Éheznek hétköznapokon és ünnepeken. Karácsonykor és minden napon.

Parasztházakban és méhkasok körül.

Malmok és gyümölcsöskertek mellett.

*

Télen az erdők mellett fáznak az emberek.

A fát fegyveres erdészek őrzik.

*

Erdők leshelyein vadorzók dideregnek.

Fáradt, sápadt emberek.

Otthon a vadorzók gyermekei apjukat várják.

Fáznak és éhesek.

*

A favágók ereje fogy már, de türelmük is fogyóban van: a Székelyföldön bomba robban az uzsora ellen. A bombát lázadásból, fogcsikorgatásból és forradalomból gyúrták.

Temetik az uzsorást.

Papok óbégatnak sírja mellett.

Az uzsorás meghalt, az uzsora él tovább.

XXV

KORNÉL SOKAT ÉHEZIK benn a városban. Vár és ácsorog. Hetek múlva rájön arra is, hogy reménytelen a helyzet. Munka nincs és nem is lesz.

– A textilgyárban szünetel a munka. A cipőkrémgyárban is. Újabb háromezer munkásnak mondtak fel – beszélük a munkanélküliek között.

Piszkos, fásult és álmatlan Kornél.

A munkanélküli arcát éppen olyan jól ösmeri, mint a folyók patkányait a hidak alatt.

Alszik mégsem megy.

A hegyekből rettenetes hírek keringenek. Sok favágó bejön és az utcán kódorog. Fűrész, balta a vállukon van. Munkát keresnek, de hiába.

Jön a nyár.

Az egyik folyóbeli úszodában úszómestert keresnek apróhirdetés útján.

Kornél odarohan.

Van még vagy száz jelentkező.

Szigorú vizsgálat következik. Megtapogatják az izmokat. Kornél a legjobban megtermett köztük. Őt veszik fel.

Néhány hétig annyit eszik, hogy szédül Kornél.

Összeszedi magát gyorsan.

Kövér urakat dögönyöz.

Úszásra tanít hölgyeket.

A hölgyek mosolyognak, az urak nagyokat fújnak.

*

Elmúlik a nyár. Kornél szomorúan nézi a folyót. Kenyere nemsokára vízbe pottyan.

Egy úr jön hozzá. Kövér. Tyúkszemai fénylenek, mint az elefántcsont.

– Izmos fiú vagy és jó úszó – mondja. – Kár, hogy gyorsúszást nem tudsz. Fölvennék különben masszörnek és úszómesternek a téli fürdőbe. Én annak az igazgatója vagyok.

Kár, kár.

Kornél látja jól, hogy vannak a városban, akik gyorsabban úsznak nála. Más módszerrel. Lábukkal ütik a vizet teljes erővel és hol egyik, hol másik karjuk nyúlik ki a folyóból. Mint a nyíl rohannak előre.

Elmaradt falusi molnár ő, régimódi falusi úszó.

– Mit csináljak? Én már csak úgy tudok úszni, ahogy gyermekkoromban tanultam – feleli Kornél.

Újra a munkanélküliek közé kerül.

A munkásotthonba megy.

Nagy a füst, nagy a nyomor. Rengeteg éhes ember van.

Sok a szerelmes pár. Sok a csók, sok az idő. Kevés a pénz.

*

Kornél is rátámaszkodik egy lányra. Csókol.

A folyóparton szeretkeznek este.

A lány anyjánál alszanak mind a ketten. Éhesek.

Reggel bemennek a munkásotthonba megint. Sok szó esik a munkanélküliség okáról, a kapitalizmusról is. A mindenféle urakról: nagytőkésekről és birtokosokról. És hogy hogyan lehet mindezen segíteni.

Oroszországról is beszélnek a munkanélküliek.

Kornél odafigyel folyton. Nagyon érdeklődik minden iránt.

Ugyanolyan szenvedéllyel szeretne eltanulni mindent, ahogy valamikor úszott a vízen. Ahogy a malmokban dolgozott, babrált a csavarok körül.

És mélyül, mélyül.

Hónapokig éheznek, hónapokig tanul.

– Falusi vagy. Okos és értelmes. Menj vissza a faluba. Taníts másokat is – mondják neki.

– Ahogy összeszedem magam, megyek – feleli ő.

*

Ősszel a piacok körül járkálnak a lánnyal.

Gyümölcshulladékokból táplálkoznak vagy amit a hentesek dobtak el.

A lány megbetegszik.

Az anyjánál fekszik.

Vérhasa van.

*

Nincs mit enniük.

És orvos és gyógyszer sincsen.

Hosszú hetek múlva meggyógyul a lány mégis.

Anyjának van valami rokona falun. Szegényparasztok.

Hívják a lányt falura.

Megy.

Kornél egyedül marad.

*

Jön a tél.

A munkanélküliek megremegnek.

Télen nehezebb éhezni, mint nyáron.

Egy „munkásvezér” segélyt osztogat a városházán.

– Proletárok! Testvérek! – így szól a vezér. – Az irgalmas város segíteni akar rajtatok. Havonta tíz kiló lisztet kaptok és tíz lej ára burgonyát.

Egyétek és vegyétek!

Éhezzetek egészséggel!

*

– A város hivatott vezetői,
velük együtt én is,
gondokban vagyunk miattatok.
Mit csináljunk veletek?
Ez itt a kérdés!

Megteszünk mindent, amit lehet:
új adókat eszelünk ki.
Fölszólítjuk a jótékony egyesületeket.
Bált rendezünk tiszteletetekre,
s a tiszta jövedelem titeket illet!

Ott lesznek mind a nagyhírű dámák:
gépkocsik és pörge kalapok,
a város összes prémes bundái.

A gyáriparosok elnöke is ott lesz,
nagyműveltségű férfiú.
Cikkeket ír,
könyveket és exlibriseket gyűjt.
Festők mecénása ő,
s titeket is szeret.

Aludjatok nyugodtan, proletárok.

A polgármester úr is rátok gondol,
a rendőrfőnök is
miattatok forgolódik álmatlanul ágyában.

Mi a békés fejlődés s a demokrácia hívei vagyunk.
Ellenségei a terrornak, a vérnek.
Ezért mondjuk nektek:
éhezzetek türelemmel, –
maradjatok csendesen,
a szocializmus útban van valahol.

Nem látjátok?
Angliában munkáskormány van.
Németországban szocialisták a rendőrfőnökök!
Ha így megy tovább, lassan minden a miénk leszen.
Az összes zsíros fazekak,
az összes miniszteri székek!

Igy beszél a „munkásvezér”, a rendőrfőnök és az
összes főnökök barátja.

És mondja sokszor:

– Éhezzetek és ne tüntessetek.

De a munkások tudják jól, ki ő: pénze van a bank-
ban, lapszerkesztő, városi tanácsos és háziúr.

Dörög a kapitalizmus ellen, de a főnökökkel együtt
sörözik minden csütörtökön.

A kapitalizmus orvosa ő: aranyfogú, hízásnak eresz-
kedett ember.

A munkások gyomra korog, s az éhség viszi őket a
város központja felé.

Tüntetnek a munkanélküliek. Kornél ott van velük.
Beszorítják őket egy szűk utcába. Összefogdossák őket.

Kornél is a foglyok között van.

Nagy vallatás a rendőrségen. Fogak csikorgatása.

– Te kommunista vagy?

Két sorban állnak a rendőrök gumibottal. Itt kell
végigfutni a foglyoknak.

Szelíd juhokká verik őket.

Kornél is kapott jó néhány pofont.

*

Először az iskolában verték, másodszor a faluforra-
dalom alatt. Ez talán a harmincadik pofon és gumi-
bot, amit a társadalomtól kapott.

*

Találkozik egyszer a fürdő igazgatójával.

– Szerencséd van – mondja –, a masszöröm éppen beteg, addig helyettesítheted.

Kornél bekerül a gőzfürdőbe.

A csövek zúgnak.

Az urak kéjesen nyögnek Kornél keze alatt. A fiú vidáman paskolja őket.

Asszonyok is járnak a fürdőbe.

Idősebb nőknek tetszik Kornél. Tele van briliáns-sal a kezük.

Két hét múlva visszajön a régi masször.

Kornél újra az utcára kerül.

*

Sokáig keresi Fülöp a bátyját.

Jár mindenhová munkanélküliek közé, amíg rája akad. Örömmel csókolja az öccsét Kornél.

– Mi hír odahaza? – kérdi.

Fülöp elmond mindent.

Kornél nevet.

– Leszünk mi még rosszabbul is – mondja.

– Te miből élsz?

– Van egy szakácsné szeretóm – feleli Kornél. – Nála hálok minden éjjel. Egész nap éhes vagyok. Alig várom, hogy este legyen.

Azontúl az egy szakácsnőből tengődnek mind a ketten.

*

A zálogházak előtt, hetenként egyszer, árverés van.

Polgárok járnak ide, nyugalmazott síberek, akik pénzüket idejekorán biztonságba helyezték, képviselők, szenátorok, kijárók, feketeszesezek, ügyvédek és háztulajdonosok, akik telekspekulációval és házuzsorával fantasztikus vagytonokat lopkodtak össze. Néhány asszonyosság is van ott. Özvegyasszonyok, bankigazgató-nék, tisztos háztulajdonos nők.

Az asszonyokon bunda van, briliáns. A férfiak sétapálcát viselnek, festett bajuszt, hamis fogsort és színes mellényt.

Az asszonyok pénzükért fiatal szeretőket tartanak,
parfümöt, kiskutyát és autót.

A férfiak cukorbajukat inzulinnal kezelik.

Az aranylánc és ezüst evőeszközök javíthatatlan ba-
rátai ők.

A polgári társadalom oszlopai.

Az értéktöbblet rendíthetetlen hívei.

Árvereznek!

*

Hírek érkeznek a világból:

Moga inspektor úr nem fogadta a nyugdíjasokat.

Egy munkanélküli kiirtotta a családját.

Egy másik munkanélküli két hétig éhezett.

Balszemét kirágták az egerek. Annyira elgyengült,
hogy nem tudott védekezni ellenük.

Az újságíró jegyez.

„Színes” riportot ír a munkanélkülről, ki kórházban
fekszik. Operálták a balszemét.

Valamikor diák volt az újságíró, ma prostituált.

Zsarolásból, riportokból és politikai cikkekből él.

A szovjet ellen fenekedik.

Esztéta és ponyvaregény-író.

A „Szívek harca” illusztris szerzője ő.

Szép lakása van, szép felesége.

Pénzért mindent megír és leír.

Cinikus és szemtelen.

*

Előre!

Mennek a sötét tömegek a belvárosok felé. Kornél is
ott van velük.

Külvárosi házakból jönnek elő.

Némelyikben húsz munkanélküli is lakik s alig van
három, aki dolgozik.

Lassan dagad a tömeg. Új emberek zuhannak bele.

Már vannak annyian, hogy ordítani lehet.

– Munkát! Munkát! Kenyeret!

A rendőrök elszaladnak az utcakereszteződésekről.
Erősítésért mennek.

– Gyerünk! Gyerünk! A városházára! A polgármester elé! A rendőrségre! Követeljük, hogy bocsássák szabadon embereinket, akiket egész éjjel vertek!

*

A proletárokat kilakoltatják lakásaikból!
Nincs munka! Nincs kenyér!
Lassan mindent zálogba csapnak a kispolgárok!
A földműves-szegénység éhezik.
A kisparaszt adóssága nőtön-nő.
Bankárok gyönyörű gépkocsikkal száguldanak a kifosztott országon át.
Az ügyvédek és főhivatalnokok zsebe egyre bővül.
Emberekben gyűl a kétségbeesés.
Az elkeseredés, a düh.
Mi lesz?
Mi lesz?
Mi lesz?
Akármilyen lesz, a hét testvér ottan lesz.
Mindenütt. A többi szegény falusival együtt.

*

Kornél és Fülöp kiléptek a folyóból, s beúsztak egyes-nesen az időbe.
Vége a játéknak és az idillnek!
A kicsi malmok ideje lejárt.
Az idő sodrába kerültek Kornél és Fülöp, öt bátyjukkal együtt.
Katonák! Úszók!
Sodródni, sodródni millió földjét veszített paraszttal és kispolgárral együtt.
Balra!